

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

SODANKÄYNNIN OPPEJA SAKSASTA
Suomalaisten upseerien välirauhan aikaiset opintomatkat Saksaan

Pro Gradu -tutkielma

Yliluutnantti
Jarno Mäkinen

Sotatieteiden maisterikurssi 8
Maasotalinja

Huhtikuu 2019

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Sotatieteiden maisterikurssi 8	Linja Maasotalinja
Tekijä Yliluutnantti Jarno Mäkinen	
Tutkielman nimi SODANKÄYNNIN OPPEJA SAKSASTA Suomalaisten upseerien välirauhan aikaiset opintomatkat Saksaan	
Oppiaine, johon työ liittyy Sotataito, sotahistoria	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto
Aika Huhtikuu 2019	Tekstisivuja 77 Liitesivuja 0
TIIVISTELMÄ Talvisodan päättyminen Moskovan rauhaan 13. maaliskuuta 1940 ei tuonut merkittävää helpotusta Suomen ulkopoliittiseen tilanteeseen. Neuvostoliiton painostus jatkui voimakkaana sen esittäessä rauhansopimukseen kuulumattomia vaatimuksia. Suomi etsi apua Ruotsista ja länsivalloista tuloksetta. Uuden sodan uhka oli ilmeinen. Pohjois-Euroopan geopolitiikassa tapahtui merkittäviä muutoksia kesäkuussa 1940. Molotov–Rippentrop-sopimuksen mukaisesti Suomen talvisodasta ulos jättäytynyt Saksa valtasi Tanskan ja Norjan Neuvostoliiton puolestaan miehittäessä Baltian maat. Ison-Britannian kauppasaarron takia Saksa kiinnostui kaupankäynnistä Suomen kanssa ja maiden väliset suhteet alkoivat lämmetä. Barbarossa-suunnitelmaan liittyen Saksa teki aloitteen sotilaallisen yhteistyön aloittamisesta, vaikka sen tarkoitusperät pidettiin Suomelta salassa lähes viimeiseen asti. Neuvostoliiton uhka pakotti Suomen lopulta Saksan syyliin. Tässä tutkielmassa käsitellään suomalaisten upseerien osallistumista Saksassa järjestetyille opintomatoille välirauhan 1940–41 aikana. Opintomatoilla tarkoitetaan matkoja, joiden tarkoituksena oli sotakokemusten ja sodankäynnin oppien kerääminen. Tutkielman tavoitteena on selvittää, miksi suomalaisupseerit lähtivät opintomatoille Saksaan välirauhan aikana, ketkä matkoille osallistuivat ja mitä niillä saavutettiin. Näkökulma on opintomatkojen käytännön toteutuksen sekä niiden aikana tehtyjen havaintojen selvittämisessä. Tutkielma on laadullinen tutkimus, jossa lähdeaineistoa tulkitaan sen sisällön perusteella. Tutkimuksen kannalta keskeisimmän lähderyhmän ovat muodostaneet arkistolähteet, kuten asiakirjat, kirjeenvaihto ja päiväkirjat. Käsittelyä on syvennetty hyödyntäen Suomen ja Saksan sotilaalliseen yhteistyöhön liittyvää aikaisempaa tutkimusta sekä muistelmia. Aineistoa tulkittamalla ja analysoimalla on pyritty jäsentämään aiheesta selkeä kokonaiskuva ja vastaamaan tutkimuskysymyksiin. Tutkimuksessa havaittiin, että suomalaisia upseereita vieraili välirauhan aikana koulutustarkoituksessa Saksassa kymmeniä. Opintomatkat suuntautuivat niin itse Saksaan, kuin Saksan valtaamille alueillekin. Matkoille osallistui suomalaisia upseereita kaikista puolustushaaroista sekä useimmista aselajeista. Opintomatkojen aikana suomalaiset pääsivät tutustumaan laajasti saksalaisten käyttämiin toimintatapoihin ja kalustoon. Saksassa käyneet upseerit osallistuivat välirauhan aikana Puolustusvoimien ohjesääntöjen päivitystyöhön, jossa opintomatkojen aikana kerätyillä opeilla täydennettiin Suomen talvisodasta saatuja kokemuksia.	
AVAINSANAT sotataito, sotahistoria, Suomi, Saksa, opintomatka, upseeri, välirauha	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	JOHDATUS AIHEESEEN - SUOMI JA SAKSA VÄLIRAUHAN AIKANA	1
1.2	TUTKIMUSTILANNE	5
1.3	TUTKIMUSTEHTÄVÄ, RAJAUKSET JA RAKENNE	7
1.4	TUTKIMUSMENETELMÄT JA LÄHDEAINEISTO	10
2	VÄLIRAUHAN AIKAISTEN OPINTOMATKOJEN ALKU	14
2.1	SUOMI TUKEUTUU SAKSAAN	14
2.2	ESIMERKKI SAKSAAN SUUNTAUTUNEEN OPINTOMATKAN OHJELMASTA.....	18
3	OPINTOMATKAT VUONNA 1940	21
3.1	SUOMEN SOTILASASIAMIEHET SAKSASSA.....	21
3.2	TUTUSTUMINEN SAKSALASEEN SOTILASTERVEYDENHUOLTOON	24
3.3	RETKIKUNTA LÄNSIRINTAMAN TAISTELUKENTILLE.....	28
3.4	ULKOMAALAISKURSSIT ”DAS REICH”	35
4	OPINTOMATKAT VUONNA 1941	39
4.1	UPSEERIEN LÄHITAISTELUKURSSI PIONEERIKOULULLA	39
4.2	ILMA- JA PANSsarIVOIMIEN OPINTOMATKAT	47
4.3	MERIVOIMAT TUTUSTUMASSA KANAALIN RANNIKON PUOLUSTUKSEEN	51
5	MUUT OPINTOMATKAT JA OHJESÄÄNTÖTOIMIKUNTA	62
5.1	TUNTEMATTOMAT JA TOTEUTUMATTOMAT MATKAT	62
5.2	OHJESÄÄNTÖJEN PÄIVITYSTYÖ VÄLIRAUHAN AIKANA	67
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	71
7	LÄHTEET	78

SODANKÄYNNIN OPPEJA SAKSASTA

Suomalaisten upseerien välirauhan aikaiset opintomatkat Saksaan

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen - Suomi ja Saksa välirauhan aikana

Talvisodan päätyttyä Moskovan rauhaan 13. maaliskuuta 1940 Suomi tunsu itsensä petetyksi. Se oli joutunut taistelemaan yksin Neuvostoliittoa vastaan kaikista lähetetyistä avunpyynnöistä huolimatta. Myös Saksalta oli pyydetty edes poliittista tukea, mutta Saksa pysyi Molotov–Rippentrop-sopimuksen mukaisesti poissa Neuvostoliiton tieltä. Sodan jälkeen Suomi päätti ensin hakeutua kohti puolueettomuutta. Pohjois-Euroopan geopolitiikassa tapahtui kuitenkin radikaaleja muutoksia kesäkuussa Saksan vallattua Tanskan ja Norjan sekä Neuvostoliiton miehitettyä Baltian maat. Tämän lisäksi Neuvostoliitto alkoi esittää Suomelle Moskovan rauhaan kuulumattomia vaatimuksia koskien esimerkiksi kauttakulkua Hangon tukikohtaan ja etuoikeutta Petsamon nikkeliin. Suomi yritti turhaan vedota muihin suurvaltoihin puolustaakseen omia etujaan. Esimerkiksi Englannilla ei ollut mitään sitä vastaan, että Suomi luovuttaa nikkelikaivoksensa Neuvostoliitolle. Englantilaiset eivät halunneet hankkia itselleen ikävykyksiä Suomen vuoksi.¹

Talvisota merkitsi suomalaisille poliitikoille opetusta siitä, että ulkopolitiikka menettää tehoaan samassa suhteessa, kuin sen tukemiseksi olemassa oleva sotilaallinen voima heikkenee. Sodan jälkeen Suomi pyrkikin kehittämään puolustusyhteistyötään Ruotsin kanssa; jopa valtioliittoa suunniteltiin. Haaveet kuitenkin kariutuivat Neuvostoliiton ja länsiliittoutuneiden

¹ Jalanti, Heikki: *Suomi puristuksessa 1940–1941*, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Lahti 1966, s. 20, 81; Korhonen, Arvi: *Barbarossa-suunnitelma ja Suomi*, WSOY, Porvoo 1961, s. 104–105.

liittoutumattomuuspainostuksessa sekä yleisesti tilanteen kiristyessä Skandinaviassa Norjan valtauksen jälkeen. Ruotsista saatava sotilaallinen apu vaatisi myös Saksan hyväksynnän. Lisäksi Neuvostoliitto suoritti jatkuvasti rajaloukkauksia Suomen puolelle kesän 1940 aikana, ampui alas suomalaisen liikennelentokoneen 14. kesäkuuta ja järjesti suuret sotaharjoitukset Karjalassa heinä-elokuussa. Muun muassa nämä tekijät ajoivat epätoivoisen Suomen lisäämään yhteistyötään Saksan kanssa.²

Saksa oli alkanut kehittää suhteitaan Suomeen heti talvisodan päätyttyä. Motiivit olivat aluksi ennen kaikkea taloudelliset, sillä Saksan sotatalous tarvitsi kipeästi lisää raaka-aineita Ison-Britannian kauppasaarron takia. Myös Suomi oli kiinnostunut ostamaan etenkin viljaa Saksasta. Erilaisia ystävällismielisiä yliopisto- ja urheilutapahtumia Saksan ja Suomen välillä järjestettiin aktiivisesti. Saksassa vieraili erityisesti siviilipuolen huomattavia vaikuttajia. Sotilaallisia vierailuja edusti muun muassa kenraaliluutnantti Hugo Östermanin johtama ampumajoukkue, joka osallistui Saksan, Ruotsin, Tanskan ja Suomen välisiin ampumakilpailuihin Berliinissä 25–27. lokakuuta 1940. Suomalaisten asenne Saksaa kohtaa alkoi pikkuhiljaa lämmetä, mutta vielä kesäkuussa varsinaisesta lähentymisestä Saksaan ei kuitenkaan ollut vielä puhuttakaan.³

Valtakunnanjohtaja Adolf Hitler esitti kenraaleilleen ensimmäistä kertaa halunsa hyökätä Neuvostoliittoon 31. heinäkuuta 1940 ja herätti samalla kysymyksen Suomen asemasta. Hitler katsoi Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden huonontuneen kesän 1940 aikana uuden sodan partaalle. Osoittamalla tukensa Suomelle, Saksa kykenisi turvaamaan asemansa Pohjois-Norjassa, mikä taas mahdollistaisi tarvittaessa Petsamon nikkelialueiden nopean miehittämisen. Tästä syystä valtakunnanmarsalkka Hermann Göring antoi luottomiehelleen everstiluutnantti Josef Veltjensille tehtävän matkustaa Suomeen ja neuvotella asekaupoista sekä kauttakulkusopimuksesta Pohjois-Norjaan sijoitetuille saksalaisille joukoille. Neuvottelut oli toteutettava suoraan ylimmän johdon, eli sotamarsalkka Carl Gustaf Emil Mannerheimin kanssa.⁴

² Bror, Laurila: *Talvisodasta jatkosotaan*, Kustannusosakeyhtiö Fennia, Hanko 1986, s. 30 ja 35; Jalanti (1966), s. 68, 89–92 ja 235; Korhonen (1961), s. 54.

³ Mikola, K. J.: Vuosien 1940–1941 suomalais-saksalaisen yhteistoiminnan tarkoituksien ja muotojen tarkastelua, Artikkelit, *Tiede ja ase nro.* 25, 1967, s. 122; Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty*, 2. painos, Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 1988, s. 225; Jalanti (1966), s. 135; Ampumajoukkueesta: Suomen ampujainliiton kirje, 17.10.1940, SARK-2139/10, Kansallisarkisto (KA).

⁴ Jalanti (1966), s. 140; Terä, Martti V: *Tienhaarassa - Syksyn 1940 tapahtumat Barbarossa-suunnitelman taustaa vasten*, Otava, Keuruu 1962, s. 32; Korhonen (1961), s. 81.

Everstiluutnantti Veltjens tapasi marsalkka Mannerheimin 18. elokuuta Helsingissä. Mannerheim päätti myöntyä saksalaisten vaatimuksiin keskusteltuaan asiasta ensin pääministeri Risto Rytin kanssa. Veltjensin mukaan Mannerheim oli todennut: ”Huomioon ottaen nykyisen poliittisen tilanteen Suomella ei mitään muuta vaihtoehtoa, kuin puolustautua viimeiseen mieheen asti”. Näin ollen kieltäytyminen yhteistyöstä Saksan kanssa ei olisi tullut kysymykseen. Yhteistyön salaamiseksi Saksa lähettäisi pääosin vain sotasaaliina hankkimaansa asemateriaalia. Vain viisi päivää neuvottelujen jälkeen Pääesikunta sai kutsun lähettää upseeriryhmän tutustumaan länsirintaman sotänäyttämöön. Syyskuussa kuuden upseerin ryhmä, johtajanaan kenraalimajuri Wiljo Tuompo, vieraili Ranskassa, Belgiassa ja Saksassa tutustuen muun muassa Saksan Länsivalliin ja Maginot-linjaan.⁵

Myös Suomi päätti lähettää oman salaisen neuvottelijansa Saksaan. Jotta ulkomailla ei epäiltäisi Suomen ja Saksan harjoittavan sotilaallista yhteistoimintaa, valittiin neuvottelijaksi siviiliin siirtynyt Pohjolan Liikenteen toimitusjohtaja kenraalimajuri Paavo Talvela, joka vieraili Berliinissä yhteensä neljä kertaa elo-joulukuun aikana. Yrityksistään huolimatta Talvela pääsi neuvottelemaan Saksan ylimpien johtajien kanssa vasta vuoden viimeisellä käynnillään, kun hän tapasi 16. joulukuuta 1940 Saksan armeijan yleisesikuntapäällikön kenraalilieversti Franz Halderin sekä 18. joulukuuta valtakunnanmarsalkka Herman Göringin. Molemmat vakuuttivat Saksan pitävän Suomen puolia, mikäli Neuvostoliitto uhkaisi Suomen itsenäisyyttä uudestaan. Göring myös vastusti jyrkästi Suomen ja Ruotsin valtioliittoa sekä korosti Suomen ja Saksan suhteiden parantamista pikimmiten. Halder sen sijaan otti puheeksi mahdollisuuden suomalaisten upseerien lähettämisestä jatkokoulutustilaisuuksiin Saksaan.⁶

Hitler hyväksyi alustavan Barbarossa-suunnitelman, Saksan hyökkäysoperaation Neuvostoliittoon, Talvelan vielä ollessa Berliinissä 18. joulukuuta 1940. Operaatiosta ei kuitenkaan tiedotettu suomalaisia ennen seuraavaa kevättä. Saksan aloitteesta Suomen ja Saksan väliset keskusteluyhteydet virallistettiin tammikuun lopulla 1941, kun Saksan suhteiden vaalijana toimineen Talvelan korvasi pääesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti Erik Heinrichs. Saksa oli tuolloin voimiensa tunnossa, eikä siten pelännyt Neuvostoliiton reaktiota. Suomen sotilasiamies Berliinissä eversti Walter Hornin aloitteesta Heinrichs kutsuttiin epävirallista reittiä Zosseniin pitämään luentoa korkea-arvoisille upseereille Suomen talvisodasta. Samalla vierai-

⁵ Jalanti (1966), s. 143; Mikola (1967), s. 124; Korhonen (1961), s. 91 ja 95.

⁶ Jokipii (1988), s. 142–149; Talvela, Paavo: *Sotilaan elämä 1, 2*. painos, Gummerus oy, Jyväskylä 1976, s. 264–265.

lulla hän keskusteli kenraalieversti Halderin kanssa Suomen puolustusvalmiudesta. Tällöin suomalaiset saivat ensimmäistä kertaa vihiä Saksan hyökkäyssuunnitelmista idässä.⁷

Suomella ei ollut tarvetta piilotella Neuvostoliitolta tiivistynyttä yhteistyötään Saksan kanssa, sillä Saksa nähtiin jopa ”hukkuvan Suomen viimeisenä oljenkortena”. Suomen ilmiselvästi kasvanut yhteistoiminta Saksan kanssa ajoi Suomea kuitenkin kauemmas länsiliittoutuneista ja Ruotsista näiden painostuksesta huolimatta. Heinrichsin tiedetäänkin pahoitelleen tilannetta Saksan Helsingin sotilasasiamiehelle Horst Rössingille 1. huhtikuuta 1941 seuraavasti: ”Ruotsi näkee päävastustajanaan Saksan eikä ehkä olisikaan Suomi - Neuvostoliiton mahdollisessa konfliktissa Suomen puolella.” Kevään aikana toteutettiin Suomessa myös värväys SS-divisioonaa Wikingiin perustettavaa suomalaista pataljoonaa varten, mikä oli tärkeää Saksalle etenkin propagandasyistä. Pataljoona perustettiin Wienissä 18. kesäkuuta 1941 ja osallistui taisteluihin itärintamalla, kunnes palasi Suomeen kesällä 1943 ja hajotettiin.⁸

Kutsu ehkä merkittävimpään suomalaisvierailuun koko välirauhan aikana saatiin 20. toukokuuta 1941 saksalaiselta erikoislähettiläältä Karl Schnurrelta. Hän esitti presidentti Rytille toiveen yhden tai useamman yleisesikuntaupseerin lähettämisestä Salzburgiin ja Berliiniin neuvottelemaan Saksan ja Suomen yhteisistä puolustusvalmisteluista kasvanutta Neuvostoliiton uhkaa vastaan. Delegationin johtajaksi valittiin kenraaliluutnantti Erik Heinrichs. Muut jäsenet olivat pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö eversti Kustaa Tapola, järjestelyosaston päällikkö eversti Einar Mäkinen, huolto-osaston päällikkö eversti Harald Roos ja merivoimien esikuntapäällikkö kommodori Svante Sundman sekä avustava upseeri kapteeni Esko Rautaheimo. Kaikki osasivat ainakin jonkin verran saksaa.⁹

Kenraaliluutnantti Heinrichsin johtama delegaatio saapui Salzburgiin Berchtesgadeniin 25. toukokuuta tapaamaan OKW:n (Oberkommando der Wehrmacht, eli Saksan asevoimien yleisesikunta) edustajia, joita neuvottelussa johti kenraalieversti Alfred Jodl. Hänen mukaansa Suomen tulisi sodassa Neuvostoliittoa vastaan pääasiassa vain sitoa Neuvostoliiton joukkoja Laatokan molemmin puolin. Aikanaan Saksan pohjoisen armeijan hyökkäys murtaisi neuvostoliittolaisten puolustuksen. Saksalaiset myös ottaisivat päävastuun taisteluista Pohjois-Suomessa.¹⁰

⁷ Pääesikunnan ulkomaanosaston kirje n:o 417/13a/sal/19.12.1940, SARK-2139/10, KA; Jokipii (1988), s. 149, 158; Korhonen (1961), s. 117.

⁸ Korhonen (1961), s. 117; Jokipii (1988), s. 213; Jalanti (1966), s. 189, 283.

⁹ Manninen, Ohto: Barbarossa ja suomalaisten operaatiokaavailut, *Sotilasaikakauslehti N:o 6-7*, 1976, s. 362; Manninen, Ohto: Matkakertomus toukokuulta 1941, *Sotilasaikakauslehti*, 1984, s. 274.

¹⁰ Jalanti (1966), s. 314–316; Manninen (1984), s. 280.

Matka jatkui seuraavana päivänä Berliiniin, jossa delegaatio tapasi vuorostaan OKH:n (Oberkommando des Heeres, eli Saksan maavoimien esikunta) sekä Kriegsmarinen (Saksan merivoimien) johtoa edustajanaan jälleen kenraalieversti Franz Halder. Tällöin sovittiin jo alustavasta Suomen liikekannallepanosta, mutta tarkkoja aikatauluja tai suunnitelmia ei vielä paljastettu. Heinrichs esitti Halderille, että Saksa miehittäisi joitain Ahvenanmaan saaria, mikä antaisi suomalaisille hyvän syyn liikekannallepanoon ilman Neuvostoliiton epäilyksiä. Hän ei kuitenkaan saanut suostumusta tähän. Suomalaisdelegaatio pääsi pistäytymään myös Luftwaffen (Saksan ilmavoimien) johtoesikunnassa, jossa heille pidettiin esitelmä modernista ilmasodasta ja sen vaatimasta ilmavoimien viestiverkosta. Delegaatio pääsi myös esittämään toiveitaan Suomen sotatarviketilanteen parantamiseksi. Vierailua häytti kuitenkin se, ettei delegaation jäsenistä kukaan ollut ilmavoimataustainen. Seuraavat neuvottelut käytiin vuorostaan Helsingissä 3.–6. kesäkuuta sekä Merivoimien osalta Kielissä 6. kesäkuuta 1941.¹¹

Presidentti Ryti tiedotti Suomen hallitukselle saksalaisyhteistyöstä 9. kesäkuuta 1941. Ensimmäiset saksalaiset hyökkäysjoukot saapuivat Suomen Lappiin jo 7. kesäkuuta, sotalaivoja saapui Suomen saaristoon kesäkuun 14. ja saksalaiset lentokoneet laskeutuivat Suomen kentille 20. päivä. Kesäkuun 22. päivänä kello 06.00 saksalaisissa joukko-osastoissa luettiin Hitlerin puhe, jossa muun muassa kerrottiin ”Suomen seisovan Saksan rinnalla Neuvostoliittoa vastaan ja suojelevan Suomen aluetta”. Suomen ulkomaan edustajat korostivat Suomen puolueettomuutta ja sitä, etteivät Suomessa olevat saksalaiset joukot olleet ylittäneet rajaa Neuvostoliittoon. Suomi ei näet ollut luvannut Saksalle liittyvänsä sotaan Neuvostoliittoa vastaan, kuin vain siinä tapauksessa, että Suomea vastaan hyökätään ensin. Virallista dokumenttia maiden välisestä liittoutumisesta ei ole vielä tänä päivänäkään löytynyt. Kuitenkin 25. päivänä neuvostoliittolaiset lentokoneet pommittivat useita Suomen asutuskeskuksia. Suomi oli näin ajautunut jatkosotaan.¹²

1.2 Tutkimustilanne

Suomen ja Saksan suhteita sekä yleisesti Suomen vaikeaa ulkopoliittista tilannetta välirauhan aikana on tutkittu paljon ja kattavasti. Suomalaisten korkeiden upseerien Saksassa käymien neuvottelujen sisältö on todennäköisesti tiedossa niin hyvin kuin säilyneillä alkuperäislähteillä

¹¹ Jalanti (1966), s. 321–322; Manninen (1984), s. 283; Manninen (1976), s. 361; Jokipii (1987), s. 318, 466; Jokipii, Mauno: Saksan ja Suomen laivastoyhteistyö 1941 jatkosodan syttymiseen asti, *Sotahistoriallinen aikakauskirja 1*, Vilho Tervasmäki, Matti Lappalainen, Leo Saulamo, Markku Palokangas, Eero Elfvingren (toim.), Sotahistoriallisen seuran ja sotatieteen laitoksen julkaisuja, Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu 1980, s. 38.

¹² Jokipii (1987), s. 325–326, 331; Jalanti (1966), s. 328, 353, 358.

ne on mahdollista selvittää.¹³ Näkökulma on kaikissa näissä tutkimuksissa Suomen ja Puolustusvoimien ylimpien päättäjien toiminnassa. Koulutustarkoituksessa suoritettujen matkojen on sivuutettu korkeintaan pelkällä maininnalla. Tutkimusten tarkoituksena on ollut selvittää, kuinka Suomi ajautui jatkosotaan taistelemaan Saksan rinnalla Neuvostoliittoa vastaan.

Välirauhan aikaan keskittyvää tutkimusta häiritsee lähdeaineiston vähyys. Välirauhan aikana oli suosittava varovaisia toimintatapoja, jotta Suomen ja Saksan sotilaallinen yhteistoiminta ei häiritsisi jo ennestään tulenarkaa ulkopoliittista tilannetta. Arkaluontoisia asiakirjoja lähetettiin jopa yksityiskirjeinä, jolloin ne eivät ole säilyneet arkistoissa. Suomalaisen joustavan viirastomenettelyn takia läheskään kaikista päätöksistä ei edes laadittu asiakirjoja, vaan asioista sovittiin puhumalla. Toisaalta jatkosodan loppuvaiheessa asiakirjakokoelmia myös hävitettiin tarkoituksellisesti etenkin Saksassa. Näistä syistä tietoa Suomen ja Saksan sotilaallisesta yhteistyöstä välirauhan aikana on saatavilla kovin vähän.¹⁴

Jatkosodan ajalta suomalaisten sotilaiden Saksaan suuntautuneita matkoja on jo tutkittu. Vesa Tynkkynen väitöskirjassa *Hyökkäyksestä puolustukseen: taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa* on esitelty suomalaisten upseerien koulutustarkoituksessa tehtyjä matkoja Saksaan sekä matkojen aikana tehtyjä havaintoja. Välirauhan aikana toteutetuista matkoistakin on mainintoja, mutta ei kuvausta niiden toteutuksesta tai vaikutuksista. Oletettavasti Suomen ja Saksan avoimempi yhteistyö teki opintomatkojen toteuttamisesta helpompaa ja myös kiinnostavampaa molemmille puolille. Olihan vihollinen molemmille maille yhteinen. Tynkkynen mukaan suomalaisen taktiikan kehittymisen kannalta jatkosodan aikainen yhteistoiminta Saksan kanssa oli merkittävämpää (kuin välirauhan aikainen).¹⁵

Joissakin Suomen ja Saksan välirauhan aikaisia suhteita käsitelleissä tutkimuksissa on mainintoja suomalaisten upseerien opintomatkoista Saksaan. Keijo Mikolan artikkelissa *Vuosien 1940–1941 suomalais-saksalaisen yhteistoiminnan tarkoituksien ja muotojen tarkastelua* löytyy maininta jopa seitsemänkymmenen suomalaisen upseerin vierailleen eri tarkoituksissa Saksassa välirauhan aikana. Artikkelin ei ota tämän enempää kantaa matkojen toteutukseen tai sisältöön. Mikolan artikkeliin on tutkimuksissaan viitannut Tynkkynen¹⁶ lisäksi myös Mauno Jokipii, joka on julkaissut useita kattavia Suomen ja Saksan välirauhan aikaista yhteistyötä

¹³ Suurin osa Saksan sotilaallisesta arkistomateriaalista tuhoutui sodan loppupuolella, ml. Suomen ja Saksan suhteita koskeneet asiakirjat välirauhan ajalta. Terä (1962) s. 87.

¹⁴ Korhonen (1961), s. 28.

¹⁵ Tynkkynen Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen: Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*, Maanpuolustuskorkeakoulun Taktiikan laitoksen julkaisusarja 1, 2. painos, Helsinki 2014, s. 128–129.

¹⁶ Tynkkynen (2014), s. 128.

käsitteleviä tutkimuksia. Merkittävimpänä mainittakoon Jokipiin teos *Jatkosodan synty*, jossa opintomatoille osallistuneita upseereita on listattu jopa nimellä, mutta joka ei avaa millään tavalla matkojen käytännön toteutusta tai niiden aikana tehtyjä havaintoja.¹⁷

Useimmissa Suomea ja Saksaa välirauhan aikana käsittelevissä tutkimuksissa suomalaisupseerien kouluttautumistarkoituksessa tehdyt matkat on sivuutettu täysin. Sen sijaan niissä on keskitytty ylimmän johdon suorittamiin matkoihin, jotka liittyivät suoraan maiden välisiin sopimuksiin tai asekauppoihin. Aiemman tutkimuksen avulla on tätä tutkielmaa varten kyetty luomaan ymmärrys Suomen ja Saksan välisen yhteistyön kehittymisestä välirauhan aikana, mikä on toiminut tärkeänä taustatietona tälle tutkielmalle. Lähdeluetteloissa mainitut arkistolähteet ovat myös auttaneet hakeutumaan oikeanlaisten primäärilähteiden äärelle.

1.3 Tutkimustehtävä, rajaukset ja rakenne

Tämän tutkielman tarkoituksena on täydentää olemassa olevaa tutkimusta ja paikata tiedollisia aukkoja välirauhan ajalta. Tämä tutkielma käsittelee suomalaisten upseerien osallistumista Saksassa järjestetyille opintomatoille välirauhan 1940–1941 aikana. Tutkielman tavoitteena on selvittää, miksi suomalaisupseerit lähtivät opintomatoille Saksaan välirauhan aikana, ketkä matkoille osallistuivat ja mitä niillä saavutettiin. Näkökulma on opintomatkojen käytännön toteutuksen sekä niiden aikana tehtyjen havaintojen selvittämisessä. Suomalaisten upseerien välirauhan aikana Saksaan tehtyjen opintomatkojen yksityiskohtainen selvittäminen on tärkeää, jotta voimme paremmin ymmärtää heidän tietotaitonsa lähtökohtia jatkosodan alkaessa kesällä 1941, sekä mahdollisesti myöhemmin heidän urallaan.

Tämän pro gradu -tutkielman päätutkimuskysymys on:

Mikä oli välirauhan aikana Saksaan suuntautuneiden opintomatkojen tarkoitus?

Saksa oli yksi maailman voimakkaimmista sotilasmahdeista ja se kävi menestyksellistä hyökkäyssotaa ympäri Eurooppaa vuosina 1939–41. Vaikka Suomella oli omia tuoreita sotakokemuksia talvisodasta, olisi suomalaisilta sotilailta ollut lyhytnäköistä olla hyödyntämättä saksalaisten kokemuksia modernista sodankäynnistä. Toisaalta Suomen ja Saksan yhteistoiminnan julkituleminen olisi saattanut johtaa Neuvostoliiton ja länsivaltojen entistä voimakkaampaan

¹⁷ Mikola (1967), s. 124; Jokipii (1988), s. 230–231.

painostukseen. Tavoiteltavien hyötyjen tuli siis olla riskinoton arvoisia. On oleellista selvittää, minkälaiset opit suomalaisia erityisesti kiinnostivat. Ensimmäinen alatutkimuskysymys on:

1) Millaisiin kohteisiin opintomatkat suuntautuivat?

Seuraavaksi on tärkeä selvittää, ketkä lopulta lähtivät opintomatkoihin Saksaan. Aktiiviupseereilla riitti oletettavasti työtä kotimaassakin, sillä välirauhaa ei pidetty kummallakaan puolella rajaa pysyvänä olotilana.¹⁸ Lisäksi vierailevien sotilaiden määrä lienee ollut syytä pitää pienenä jo poliittisistakin syistä. Saksaan komennettujen upseerien oli siis oletettavasti oltava tarkoin valikoituja. Täten toinen alatutkimuskysymys on:

2) Ketkä suomalaiset upseerit osallistuivat opintomatkoihin?

Tämän jälkeen on oleellista saada selville opintomatkojen ohjelma. Painopiste on sotataidollisten asioiden selvittämisessä, mutta myös matkojen käytännön järjestelyjen tutkiminen on tärkeää kokonaisuuden hahmottamisen kannalta. Kolmas alatutkimuskysymys on:

3) Mitä opintomatkojen aikana koettiin?

Lopuksi on tärkeää selvittää, millaisia havaintoja opintomatkoihin osallistuneet upseerit tekivät matkansa aikana. Heidän tekemänsä havainnot ovat kuitenkin se, mitä heillä oli tuotavanaan kotimaahan palattuaan. Havainnot loivat perustan opintomatkoilta saatujen oppien eteenpäin välittämiseksi sekä hyödyntämiseksi myöhemmässä toiminnassa, esimerkiksi jatkosodan aikana. Neljäs ja viimeinen alatutkimuskysymys on:

4) Millaisia havaintoja opintomatkoihin tehtiin?

Tutkielman aihe rajataan käsittelemään Suomen Puolustusvoimissa palvelleiden upseerien tutustumiskäyntejä saksalaisten järjestämiin koulutustapahtumiin ja kiertomatkoihin. Vierailujen tarkoituksena oli sotakokemusten tai muiden sodankäynnin oppien kerääminen, jotta niitä kyettäisiin hyödyntämään suomalaisen sotilaskoulutuksen kehittämisessä. Näistä matkoista käytetään tässä tutkielmassa aikalaistermejä opintomatkat, komennukset tai vierailut.

¹⁸ Olihan Molotov ilmoittanut Hitlerille Neuvostoliiton halusta vallata Suomi heidän tapaamisessaan Berliinissä 12. marraskuuta 1940. Jalanti (1966), s. 221.

Esimerkiksi suomalaiseseen SS-pataljoonaan Saksassa koulutetut upseerit rajautuvat tutkielman aiheen ulkopuolelle, sillä heidän saamansa koulutus poikkesi kestoaltaan ja tarkoitukseltaan opintomatkoihin osallistuneista. Samoin kalustohankintojen yhteydessä tehdyt matkat rajataan pois, koska niiden tarkoitus oli muu kuin sodankäynnin oppien kerääminen.¹⁹

Luonnollisesti sotakokemuksia saatiin kerättyä myös Suomessa vierailleilta saksalaisilta²⁰ tai ulkomaisia tietolähteitä seuraamalla²¹, mutta näiden tutkiminen ei kuulu tämän tutkielman piiriin, koska tarkoitus on tutkia nimenomaan suomalaisten suorittamia matkoja. Myös ylemmän johdon päätöksentekoa on tutkittu jo aiemmin kattavasti, joten sitä tarkastellaan tutkielmassa vain siltä osin, kun se on tarpeellista opintomatkojen syiden ja tavoitteiden toteutumisen ymmärtämiseksi.

Keskeinen tavoite Saksaan suuntautuneille opintomatkojen järjestämiselle oli oletettavasti niistä saatavien oppien hyödyntäminen suomalaisten ohjesääntöjen päivittämisessä. Opintomatkojen vaikutusten tutkiminen rajataan käsittelemään Puolustusvoimien ohjesääntöjen päivityskomitean toimintaa välirauhan aikana. Tarkastelemalla ohjesääntöjen päivitystyötä talvi- ja jatkosodan välillä voidaan saada kuva opintomatkojen aikana tehdyistä havainnoista ja niiden vaikutuksista kotimaassa.

Ajallisesti tutkielma rajautuu vuosien 1940–1941 Suomen välirauhan aikaan. ”Välirauha” on aikalaisten tuolle ajanjaksolle antama nimitys, joka kuvastaa heidän hataraa luottamustaan rauhan pysyvyyteen. Nimitys jäi lopulta käyttöön varsin osuvana kahden sodan välisenä, lyhyehkönä rauhan jaksona. Välirauha käsittää ajanjakson Moskovan rauhansopimuksen voimaantulosta 13. maaliskuuta 1940 jatkosodan alkamiseen 25. kesäkuuta 1941.²²

Tutkielma rakentuu kuudesta pääluvusta. Tutkielman dispositio ei rakenne tutkimuskysymysten mukaiseen järjestykseen, vaan aiheen käsittelyjärjestys on kronologinen. Aiheen käsittelysen tapahtumien mukaisessa aikajärjestyksessä mahdollistaa paremmin opintomatkojen evoluution ja vaikutusten havainnollistamisen. Suomalaisupseerien opintomatkoja Saksaan käsi-

¹⁹ Mannerheim määräsi eversti Raatikaisen Saksaan 22. elokuuta 1940 suorittamaan kiertomatkan saksalaisilla asevarikoilla ja valitsemaan ne aseet ja tarvikkeet, jotka toimitettaisiin Suomeen osana asehankintaa. Terä (1962), s. 47–48.

²⁰ Esimerkiksi kahden Norjan sotaretkeen osallistuneen Saksan armeijassa palvelleen upseerin vierailu Helsingissä kesäkuussa 1940. Päämajan ulkomaantoimiston kirje n:o 1383/ulk./sal./15.6.1940, T-17649/10, KA.

²¹ Esimerkiksi Päämajan ulkomaantoimiston käännös Journal de Geneve -lehdessä 28, toukokuuta 1940 julkaistusta artikkelista Saksan menestyksen syistä. Päämajan ulkomaantoimiston käännös, JOH/KR/ES-aa/15.6.1940, T-17649/10, KA.

²² Vehviläinen, Olli: *Jatkosodan kujanjuoksu*, WSOY, Juva 1982, s. 3.

tellään järjestyksessä opintomatkojen taustavaikuttajat ja alku, opintomatkojen toteutus aika-järjestyksessä ja lopuksi opintomatkojen vaikutukset.

Ensimmäinen pääluku on johdanto, jossa lukija johdatetaan tutkielman aiheeseen sekä esitellään tutkimustehtävä ja tutkimuksen toteutusprosessi. Toisessa pääluvussa käsitellään suomalaisten upseerien Saksaan suuntautuneiden opintomatkojen alkamiseen johtaneet tekijät. Luvussa esitellään myös esimerkki siitä, kuinka suomalainen upseeri pääsi Saksaan välirauhan aikana ja mitä hän siellä ollessaan teki.

Kolmas ja neljäs pääluku käsittävät välirauhan aikana toteutuneista opintomatkista ne, joista on säilynyt riittävä määrä lähdemateriaalia matkojen kattavaa käsittelyä varten. Luvuissa esitellään matkojen järjestelyt ja ohjelma sekä niiden aikana tehdyt havainnot. Kolmas pääluku kattaa opintomatkat vuodelta 1940, jolloin Suomen ja Saksan yhteistyötä ei vielä ollut virallistettu. Neljäs pääluku puolestaan käsittelee vuonna 1941 toteutettuja opintomatkvoja.

Viides pääluku käsittelee opintomatkvoja, joista ei syystä tai toisesta ole säilynyt kuin pieni määrä lähdemateriaalia. Samassa yhteydessä esitellään myös jatkosodan alkamisen takia lykkääntynyt opintomatka. Viidennessä pääluvussa tarkastellaan myös ohjesääntöjen päivitystyötä Suomessa välirauhan aikana Saksasta saatujen sodankäynnin oppien näkökulmasta. Kuudes ja viimeinen pääluku sisältää yhteenvedon, vastaukset tutkimuskysymyksiin tutkijan tekemän analyysin pohjalta sekä esitykset jatkotutkimustarpeista.

1.4 Tutkimusmenetelmät ja lähdeaineisto

Tutkielma on laadullinen tutkimus, jossa lähdeaineistoa tulkitaan sen sisällön perusteella. Tutkimusmenetelmä on aineistolähtöinen sisällönanalyysi, jossa vastaus tutkimustehtävään saadaan aineistosta löytyviä käsitteitä yhdistelemällä. Sisällönanalyysillä pyritään järjestämään aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Laadullisen aineiston analysoinnin tarkoituksena on informaatioarvon lisääminen, koska hajanaisesta aineistosta pyritään luomaan mielekästä, selkeää ja yhtenäistä informaatiota.²³

Haasteensa luo kuitenkin se, että kaikista tapahtumista ei ole säilynyt tai ainakaan löytynyt kirjallisia lähteitä. Lähteiden puuttuminenkin on lähde itsessään. Suomen ja Saksan intressien

²³ Tuomi, Jouni, Anneli Sarajärvi: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*, Kustannusosakeyhtiö, Tammi, Helsinki 2009, s. 108, 112.

ajautuminen törmäyskurssille toisen maailmansodan loppupuolella sekä sotaa seuranneet sotasyllisyyksikäsittelyt ovat voineet vaikuttaa siihen, että joitain lähteitä on tarkoituksellisesti hävitetty tai muunneltu. Lähteiden puuttuminen ei tarkoita, ettei jokin tapahtuma olisi silti tapahtunut. Jos tietoa ei löydy itse asiakirjan sisällöstä, voi päätelmien tukena käyttää asiakirjan arkistollisia yhteyksiä, kuten tietoa siitä, kenelle asiakirja on alun perin tarkoitettu ja mitä sillä oli tarkoitus saada aikaan.²⁴ Tutkija on pyrkinyt tutkielmassaan erottelemaan suoraan lähdetietoon perustuvat ja tutkijan itse tekemät muuhun lähdeaineistoon perustamat päätelmät toisistaan selkeästi.

Tässä tutkielmassa tutkimustyö on aloitettu muodostamalla yleiskuva aihealueesta sekundaarilähteiden, kuten kirjallisuuden ja aikaisemman tutkimuksen, pohjalta. Lähdeaineistoksi valikoitui teoksia, joiden painopisteessä oli Suomen ja Saksan välinen sotilaallinen yhteistyö ja ajallisena rajauksena välirauhan aika 1940–1941. Näiden sekundaarilähteiden avulla tutkija on muodostanut itselleen käsityksen tutkimusaiheen viitekehystä, eli Suomen ja Saksan välisestä sotilaallisesta yhteistyöstä välirauhan aikana. Aihepiirin ehkä keskeisin tutkija on Mauno Jokipii, jonka tuotantoon tutkija on perehtynyt kattavasti. Jokipii yhdistää aiemman tutkimuksensa tulokset massiivisessa *Jatkosodan synty: tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–41*-teoksessaan vuodelta 1988. Kyseinen teos on ollut tärkein yksittäinen sekundaarilähde tämän tutkielman kannalta, ja se on mahdollistanut pääsyn monille tärkeille arkistolähteille.

Muita keskeisiä kirjallisuuslähteitä, joita tutkielmassa on hyödynnetty, ovat Heikki Jalantin *Suomi puristuksessa 1940–1941* (1966) ja Arvi Korhosen *Barbarossa-suunnitelma ja Suomi* (1961). Jokipii on viitannut omassa tutkimuksessaan Jalantin ja Korhosen töihin, joten tutkimuksellisen evoluution huomioimisen nimissä on tässä tutkielmassa pyritty hyödyntämään kaikkia teoksia. Jokipiillä oli selkeä etu kuitenkin siinä, että hän on saanut käsiinsä lähdeaineistoa, joka oli vielä Korhosen ja Jalantin tutkimusten aikana salaista, eikä siten tutkijoiden käytettävissä.

Suomen ja Saksan yhteistä sotilaallista historiaa avasi Vesa Tynkkysen väitöskirja *Hyökkäyksestä puolustukseen: taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*. Kenraaliluutnantti Heinrichsin neuvottelumatkoja Saksaan avasivat Ohto Mannisen Sotilasaikakauslehdissä julkaissut artikkelit *Barbarossa ja suomalaisten operaatiokaavailut* sekä *Matkaker-*

²⁴ Renvall, Pentti: *Nykyajan historiantutkimus*, WSOY, Helsinki 1965, s. 175.

tomus toukokuulta 1941. Suomen ja Saksan suhteista kertovaa osuutta täydennettiin vielä Laurla Brorin *Talvisodasta jatkosotaan* ja Jarkko Kempin *Suomalaisen sotataidon kehittymisen vuosina 1918–1924*-teoksilla.

Kenraalimajuri Talvelan ja kenraalieversti Halderin välisten neuvottelujen osalta turvauduttiin Paavo Talvelan omiin muistelmiin. Majuri Terän muistelmat sen sijaan auttoivat ymmärtämään Suomen ja Saksan välisiä asekauppajärjestelyjä välirauhan aikana. Muistelmien avulla on mahdollista saada yksityiskohtaisempaa tietoa tietyistä tapahtumista, kuin pelkkien asiakirjalähteiden avulla. Yksittäisen henkilön muistamiin asioihin on kuitenkin suhtauduttava varauksella. Paras tapa käyttää muistitietoa sotahistorian tutkimuksessa on yhdistää muistitieto perinteisen historiankirjoituksen metodien kanssa.²⁵ Muistelmissa esiin tulleet asiat verrattiin aiheen yleisteosten kanssa ristiin.

Tutkielman lähdeaineistosta ylivoimaisesti suurin osa löytyi Suomen Kansallisarkistosta. Sekundaarilähteiden kautta tutkijalla on ollut myös mahdollisuus päästä arkistoperäisten primärilähteiden, kuten suomalaisten upseerien ulkomaan opintomatkoja käsittelevien virallisten asiakirjojen ja kirjeenvaihdon, jäljille. Näistä primärilähteistä tärkein arkistonmuodostaja oli Pääesikunnan koulutusosasto, jonka mappeihin on taltioituna useimmat ulkomaan komennuksia koulutustarkoituksessa koskevat asiakirjat. Pääesikunnan päällikön ja ulkomaantoimiston kokoelmista löytyi myös opintomatkoihin liittyvää materiaalia. Opintomatkoihin osallistuneiden upseerien pikkukokoelmista ei löytynyt tietoa matkojen toteutuksesta.

Suurin osa primärilähteistä on yksittäisiä käskyjä ja kirjeitä. Varsinaisia matkakertomuksia on säilynyt harmillisen vähän. Arkistossa vieraillessaan tutkija selasi kansiot läpi kuvaten samalla mahdollisesti aiheeseen liittyvät sivut. Aiheeseen liittyviksi sivuiksi laskettiin kaikki Saksaan liittyvä, mukaan lukien Pääesikunnan ulkomaantoimiston laatimat ulkomaankatsaukset, joista ei kuitenkaan ollut käyttöarvoa lopullisessa tutkielmassa. Valikoivalla kuvaamisella helpotettiin aineiston jälkikäteen suoritettua lajittelua ja tulkintaa. Tulkintaa helpotti myös se, että valtaosa lähdemateriaalista on konekirjoitettua.

Suomen sotilasasiamiehenä Berliinissä välirauhan aikana toimineen eversti Walter Hornin päiväkirjoille on Kansallisarkistossa asetettu käyttörajoitus lähinnä sotien jälkeiseen Pohjola-

²⁵ Kesseli, Pasi: Mihin sotahistorian tutkimuksen painopiste tulisi tulevaisuudessa suunnata? *Suomalaisen sotahistorian tutkimuksen nykytila*, Mikko Karjalainen ja Petteri Jouko (toim.), Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2 n:o 11, Edita Prima Oy, Helsinki 2008, s. 46.

aktivismiin osallistumisen takia. Tätä tutkielmaa varten anottiin ja saatiin käyttöluupa vain välirauhan aikaisiin päiväkirjoihin. Päiväkirjojen tulkinta oli työlästä käsialan ja ruotsin kielen takia. Niistä oli kuitenkin löydettävissä merkinnät Saksassa vierailleista suomalaisista upseereista välirauhan aikana. Joissain tapauksissa päiväkirjojen merkinnät ovat ainut säilynyt todiste tietyn upseerin käynnistä Saksassa. Päiväkirjoja käytettiin lähinnä tukevana lähteenä varsinaisille matkakertomuksille ja komennusasiakirjoille.

Opintomatkojen toteutus ja havainnot perustuvat arkistolähteistä saatuun tietoon, jota on taustoitettu kirjallisuuslähteistä saatavalla tutkimustiedolla. Aineistoa analysoimalla tutkija on pyrkinyt luomaan yksityiskohtaisen kuvan tutkimusaiheesta ja vastaamaan siten asettamiinsa tutkimuskysymyksiin. Aineistoa ei ole tarkasteltu minkään teoreettisen viitekehyksen tai ennakoasetelman näkökulmasta.

Pentti Renvall kuvasi teoksessaan *Nykyajan historiantutkimus* lähteitä monimutkaisen inhimillisen toiminnan tuotteiksi. Tällöin on täysin mahdollista, että lähteestä saatava informaatio ei, joko tarkoituksella tai vahingossa, vastaa todellisuutta. Näin ollen tutkijan on arvioitava lähteidensä todistusvoimaisuutta kriittisesti. Tutkimuksessa primäärilähteinä on käytetty Puolustusvoimien henkilöstöön kuuluvien ihmisten laatimia asiakirjoja, kirjeitä ja päiväkirjoja. Näiden lähteiden todistusarvo on tutkijan arvion mukaan hyvä, ja niiden sisältämän informaation voi näin luottaa kuvastavan todellisia tapahtumia. Myös Renvallin mukaan viranomaisten asiakirjoja voidaan yleisesti ottaen pitää kaikista luotettavimpina lähteinä. Niidenkin kanssa on kuitenkin huomioitava mahdollisuus, että lähteen luoja on tarkoituksella tai tarkoituksettomasti esittänyt asioita tavoilla, jotka eivät vastaa todellisia tapahtumia.²⁶

Päämaja lakkautettiin syksyllä 1940 ja sen tilalle perustettiin Puolustusvoimien Pääesikunta.²⁷ Asiakirjapohjissa käytettävät nimitykset eivät kuitenkaan muuttuneet saman tien. Tutkimuksen kannalta tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi Pääesikunta, Yleisesikunta ja Päämajanimityksiä esiintyy epäjohdonmukaisesti asiakirjoissa riippumatta asiakirjan laatimisajasta tai -tahosta. Tutkielmassa on käytetty lähdeviitteissään alkuperäisessä lähteessä esiintyviä tietoja. Tämä pätee myös vieraskielisiin, tässä tapauksessa eritoten saksankielisiin, lähteisiin. Saksankielisten termien osalta tutkija on käyttänyt alkuperäislähteessä esitettyä kieliasua. Tutkijan oma suomennos on esitetty suluissa alkuperäisen termin jäljessä sen esiintyessä ensimmäisen kerran.

²⁶ Renvall (1965) s. 61, 174.

²⁷ Tynkkynen (2014), s. 110.

2 VÄLIRAUHAN AIKAISTEN OPINTOMATKOJEN ALKU

2.1 Suomi tukeutuu Saksaan

Saksa oli ehkä ainoana Euroopan maana onnistunut ennustamaan tulevan sodan kuvan ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Kuluttavasta asemasodasta pyrittiin tietoisesti pois uudistamalla joukkojen koulutusta, varustusta, taktiikkaa ja johtamista liikkuvampaan suuntaan. Uusi aseteknologia, kuten panssarivaunut ja lentokoneet, tukivat tätä kehitystä. ”Salamasodan” teorian oppi-isänä pidetty eversti Hermann Foertsch julkaisi uudenlaista sodankäynnin oppia esittelevän teoksensa ”Nykyinen ja tuleva sotataito” vuonna 1939. Teoksessaan hän toteaa hyökkäyksen ja voimien keskittämisen olevan avain menestykseen. Foertsch myös korosti oikeanlaisen koulutuksen merkitystä kaiken toiminnan perusedellytyksenä. Hänen mukaansa suurvalta ei ainoastaan arvioi, vaan myös muodostaa tulevan sodan kuvaa, johon pienempien valtioiden on sopeuduttava. Teos oli uraa uurtava, ja vaikutti suuresti saksalaisen sotataidon kehittymiseen ennen toista maailmansotaa. Huomattavaa on myös, että Foertschin teos suomennettiin jo sen julkaisuvuonna 1939. Tämä on vain yksi esimerkki siitä, että saksalainen sotataito kiinnosti suomalaisia jo ennen talvisotaa.²⁸

Saksalaiset näkemykset aselajien suorituskykyjen käytöstä poikkesivat usein muista eurooppalaisista armeijoista. Esimerkkeinä mainittakoon pioneeroiminta, jonka tärkein tehtävä ranskalaisen ajattelun mukaan oli jalkaväen valtaaman maaston linnoittaminen. Samaan aikaan Saksassa pioneerien tehtävä oli ennen kaikkea edistää liikettä hyökkäyksen aikana siltoja rakentamalla ja vihollisen asepesäkkeitä tuhoamalla. Suomalainen näkemys pioneerien käytöstä yhtyi lähinnä saksalaisen näkemyksen kanssa, sillä vesistöjen suuri määrä ja hyökkäystä korostava taktinen ajattelu antoivat painoarvoa nimenomaan liikkeenedistämisen suuntaan. Myös ylimenokalusto oli Saksasta hankittua ennen vuotta 1938, jolloin alettiin valmistaa kotimaista ruuhikalustoa.²⁹

²⁸ Pennanen, Jukka: Blitzkrieg ei ollut sattumaa, *Tuleva sota: ennustamisen sietämätön vaikeus*, Vesa Tynkkynen (toim.), Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarja 1, Edita Publishing Oy, Keuruu 2017, s. 93, 107, 117.

²⁹ Tynkkynen (2014), s. 45–46; Tynkkynen, Vesa: Daavid vastaan Goliat, *Tuleva sota: ennustamisen sietämätön vaikeus*, Vesa Tynkkynen (toim.), Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarja 1, Edita Publishing Oy, Keuruu 2017, s. 167.

Muun muassa edellä mainitut yhtäläisyydet voidaan nähdä osasyynä sille, miksi suomalaiset olivat halukkaita hakemaan sotataidollista oppia juuri Saksasta maailmansotien välisenä aikana. Suomessa ei itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina ollut omaa sotakorkeakoulua. Tällöin oli luontevaa ja taloudellista lähettää suomalaisia upseereita saamaan sotataidollista oppia ulkomaille. Palattuaan he levittivät saamaansa tietoa eteenpäin kehittämällä suomalaista ohjesäännöstä ja koulutusta. Alusta asti suomalaisille oli kuitenkin selvää, ettei Keski-Euroopassa saatuja oppeja voinut sellaisenaan käyttää kotimaassa, vaan niitä täytyi kyetä soveltamaan.³⁰

Suomen Puolustusvoimat järjesti vastaavasti joitain koulutustilaisuuksia saksalaisille etenkin jatkosodan aikana. Näistä esimerkkinä mainittakoon Kankaanpäässä järjestetty noin kolmen viikon mittainen talvisotakurssi lokakuussa 1941. Samaan aikaan Suomessa vieraili myös italialainen upseeriretkikunta tutustumassa suomalaiseen sotilaskoulutusjärjestelmään Hyvinkäällä, Hämeenlinnassa ja Koriolla.³¹

Useita suomalaisia upseereita oli vierailut Saksassa opintomatkatarkoituksessa jo ennen talvisodan alkua. Vuoden 1939 aikana suomalaisista upseereista erilaisilla komennuksilla Saksassa kävivät ainakin kenraalimajuri Havell, everstit Oinonen ja Salmio, eläinlääkintäeverstiluutnantti Kaisla, majurit Ahonen, Hämäläinen ja Valtonen, kapteenit Harviala ja Helenius, kapteeniluutnantti Kijanen sekä insinööriluutnantti Vikström. Lisäksi neljä upseeria kävi tutustumassa kesän 1939 aikana Saksan maavoimien joukko-osastoihin, mutta heidän nimistään ei ole varmuutta. Opintomatkoja järjestettiin talvisodan molemmin puolin myös erityisesti Ruotsiin, jossa vierailivat vuosina 1939–1940 ainakin kenraalimajuri Grandell, eversti Siilasvuo ja everstiluutnantti Lagus. Pienemmässä määrin suomalaisia upseereja matkusti myös Ranskaan, Belgiaan, Englantiin, Sveitsiin ja jopa Japaniin saakka.³²

Talvisodan jälkeen ensimmäisen suomalaisupseerien Saksaan suuntautuneen vierailun mahdollisuutta selviteltiin everstiluutnantti Walter Hornin aloitteesta jo 7. toukokuuta 1940. Hän tapasi tuolloin OKH:n Attachéabteilungissa (Saksan vastine Pääesikunnan ulkomaantoimistolle) vastinparinsa everstiluutnantti von Mellethinin. Horn tiedusteli tältä mahdollisuutta lä-

³⁰ Tynkkynen (2014), s. 31; Kemppe, Jarkko: *Suomalaisen sotataidon kehittyminen vuosina 1918–1924*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2, n:o 9, Edita Prima Oy, Helsinki 2006, s. 168 ja 176–177; Tynkkynen (2017), s. 153.

³¹ Kotijoukkojen esikunnan asiakirja n:o 3566/Tväl./6.sal./7.10.1941, T-17651/15, KA; Pääesikunnan koulutusosaston asiakirja n:o 1125/Koul.1/207/sal/2.10.1941, T-17651/15, KA.

³² Päämajan yleisen koulustoitimiston mappi n:o 26/1939, T-17650/6, KA; Pääesikunnan koulutusosaston diaarit n:o 1291–2236/25.5.–16.9.1940, T-17650/6, KA.

hettää suomalaisia upseereita tutustumaan Westwalliin (Länsivalli, eli Saksan länsirajan kattava linnoitusketju) ja sen puolustuslaitteisiin. Von Mellethin vältteli vastausta ja totesi lopulta pitävänsä ajatusta mahdottomana. Saksasta voitaisiin sen sijaan saada kirjallista tietoa aiheesta. Kutsu tutustumaan Saksan länsirintaman taistelukenttiin seurasi kuitenkin elokuussa. Matkan havainnot esitellään myöhemmin tässä tutkielmassa.³³

Kenraalimajuri Paavo Talvelan ja kenraalieversti Franz Halderin keskustelut joulukuun 16. päivänä 1940 antoivat todellisen alkusysäyksen Saksassa järjestettävälle opintomatkoille. Talvelan muistelmien mukaan he keskustelivat Neuvostoliiton Suomea kohtaan osoittamasta painostuksesta, Saksan ja Suomen välisistä asekaupoista, Suomen uusien rajojen vaikutuksesta puolustusvalmiuteen sekä Suomen ja Ruotsin valtioliittosuunnitelmista. Halderin asenne Suomen ongelmia kohtaan oli ymmärtäväinen ja hän vakuutti tilanteen olevan toinen, kuin talvisodan aikana, jolloin Saksa oli täysin sitoutuneena länteen, eikä siten kyennyt auttamaan Suomea. Hän ei ottanut kantaa Suomen ja Ruotsin valtioliittoon.³⁴

Kenraalieversti Halder otti keskustelussa esiin mahdollisuuden järjestää suomalaisille upseereille jatkokoulutusta Saksassa. Hän pyysi Talvelalta mielipidettä siihen, olisiko etusijalla koulutuksen suuntaaminen vanhemmille vai nuoremmille upseereille, joista Talvela päätyi vastaamaan ensimmäisen vaihtoehdon puolesta. Halder ilmaisi, että koulutuksen järjestäminen välittömästi ei olisi mahdollista, sillä Saksassa koulutus keskittyy tällä hetkellä joukko-osastoihin ja muuhun valmisteluun, joista ei olisi hyötyä vanhemmille upseereille. Talvela korosti, että suomalaisilla oli halu saada ennen kaikkea teoreettista koulutusta modernin ase-tekniikan, kuten syöksypommittajien ja panssarivaunujen, käytöstä. Tähän Halder totesi, ettei hän usko teoreettisen koulutuksen tuottavan riittäviä tuloksia tällaisissa asioissa, mutta ajatusta vanhempien suomalaisupseerien kouluttamisesta Saksassa ei myöskään täysin tyrmätty. Nuorempien upseerien kouluttamiselle olisi paremmat edellytykset, mutta mitään päästöstä tästäkään ei vielä tehty.³⁵

Vaikka Talvelan ja Halderin keskustelun jäljiltä suomalaisupseerien Saksaan lähettämistä koskeva asia näyttäisi jääneen ratkaisemattomaksi, lisääntyivät suomalaisupseerien vierailut Saksaan vuonna 1941 merkittävästi. Tämä ilmenee etenkin itsenäisyyspäivänä 1940 everstiksi ylennetyn Walter Hornin päiväkirjoista. Jokaisen Saksaan tai Unkariin komennetun suomalaisen sotilaan oli ilmoitauduttava hänelle Berliinissä jossakin vaiheessa matkansa aikana. Sak-

³³ Bror (1986), s. 35.

³⁴ Talvela (1976), s. 250–253.

³⁵ Talvela (1976), s. 253–254.

san ja Suomen välirauhan aikaiseen yhteistoimintaan syvällisesti perehtynyt Mauno Jokipii ei kuitenkaan pitänyt uskonut näiden ”informaatiomatkojen” olleen välittömässä suhteessa Barbarossa-suunnitelmaan, vaikka ne selkeästi lisäsivät Suomen ja Saksan sotilaallista yhteistyötä.³⁶

Sotilasasiamies Horn lähetti 4. huhtikuuta 1941 Pääesikunnan ulkomaantoimistolle käännöksen Attachéabteilungin 22. maaliskuuta hänelle lähettämästä kirjeestä, jossa selvitettiin matkailupien hakuprosessi Saksaan ja sen miehittämille alueille. Suomen sotilasasiamies Berliinissä hoitaisi kaikki hakemukset kootusti. Anomusta varten tarvittava lupatodistus tuli anoa Attachéabteilungista viimeistään kuusi päivää ennen matkan alkua. Anomukseen tarvittiin matkustajan kaikki nimet, sotilasarvo, joukko-osasto, kansalaisuus, passin numero, passin myöntämisaika ja -paikka, matkareitti ja matkustusmuoto, matkan ajankohta, rajanylityspaikat ja -ajat sekä matkan tarkoitus. Pääesikunnan koulutusosasto antoi oman tarkennetun ohjeistuksensa ulkomaan komennusten hakemisesta 20. toukokuuta 1941.³⁷

Kaikkia suunniteltuja opintomatkoja Saksaan ei toteutettu. Tästä on esimerkkinä everstiluutnantti Walter Hornin salainen kirjeenvaihto Pääesikunnan ulkomaantoimiston päällikön everstiluutnantti Joose Hannulan kanssa kesäkuun alussa 1940. Everstiluutnantti Horn lähetti ulkomaantoimistolle kaksi kapteeni Kühnen kirjoittamia ”Der Westwall”-kirjasia sekä ”Signal”-aikakauslehden numeron 2, jossa niin ikään oli Westwallia käsittelevä kirjoitus. Ohessa lähettämässään kirjeessä Horn esittää mahdollisuutta suomalaisen linnoitusupseerin komentamista tutustumaan saksalaiseen linnoitustekniikkaan. Nimeltä hän mainitsee esimerkkinä everstiluutnantti Fabritiuksen. Horn perustelee esitystään: ”Kun meillä nyt rakennetaan uusia varustuksia on luultavaa, että Saksassa olisi yhtä ja toista opittavaa. Todennäköisesti on saksalaisilla myös aivan uusia kokemuksia Belgian ja Ranskan linnoituksista.”³⁸

Horn oli jo tiedustellut asiaa Attachéabteilungista, johon everstiluutnantti von Mellethin oli vastannut sen todennäköisesti olevan mahdollinen. Hänen mukaansa Westwalliin ei olisi pääsyä, mutta tutustuminen Ostwalliin (Saksan itärajan puolustuslinja) onnistuisi samoin kuin

³⁶ Jokipii, Mauno: Ilmastoiminta Suomessa välittömästi ennen jatkosotaa, *Scripta Historica VIII*, Matti Lackman (toim.), Oulun historiaseuran julkaisuja, Oulun kirjateollisuus Oy, Oulu 1983, s. 220.

³⁷ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 213/3/4.4.1941, T-17651/7, KA; Pääesikunnan koulutusosaston asiakirja n:o 1073/Koul.1/18./20.5.1941, T-20117/4, KA.

³⁸ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 89/40/sal/5.6.1940, SARK-2139/10, KA.

tapaaminen pioneerikenraali Wollmannin kanssa. Everstiluutnantti Hannulan vastaus Hornille oli kuitenkin kieltävä. Hänen mukaansa yleisesikunnan päällikön viransijainen ei pidä toistaiseksi suotavana suomalaisen linnoitusasiantuntijan lähettämistä Saksaan. Se olisi mahdollista vain, jos kutsu tulisi Saksan sotilasviranomaisilta oma-aloitteisesti. Asiaa hankaloitti myös se, että Saksan sotilasviranomaiset olivat tuhtuneita suomalaisten valittua linnoitusspesialistiseen belgialaisen kenraali Badouxin, eikä saksalaista kenraali Wollmannia. Vaikka vierailua ei järjestetty, Westwalliin liittyviä maanlunastuskäytänteitä selviteltiin vielä lokakuussa 1940. Saksalaisten käyttämistä toimintatavoista haluttiin ottaa oppia myös suomalaisilla linnoitus-työmailla.³⁹

2.2 Esimerkki Saksaan suuntautuneen opintomatkan ohjelmasta

Useimmista suomalaisten upseerien opintomatkoista välirauhan aikana ei ole säilynyt matkaohjelmaa tai -kertomusta. Vallitsevasta maailmanpoliittisesta ilmapiiristä johtuen matkat tuli usein suorittaa epävirallisesti ja mahdollisimman salassa etenkin Neuvostoliitolta; tämä oli niin Suomen kuin Saksankin intresseissä. Matkojen salaisuudesta kertoo muun muassa Englannin Helsingin lähetystön asiakirja ”Propaganda contacts”, jossa on taulukoituna Suomesta Saksaan matkustaneet henkilöt ja seurueet vuosina 1940–1941. Matkoja on listattuna yhteensä tasan sata, mutta upseereita on näistä osallistunut vain neljälle. Kuten jo tiedämme, Saksaan matkustaneiden upseerien lukumäärä oli todellisuudessa lähempänä seitsemääkymmentä.⁴⁰

Kapteeniluutnantti E. O. Mattila osallistui 17. huhtikuuta ja 8. toukokuuta 1941 välisenä aikana viiden muun Merivoimien upseerin kanssa opintomatkalle Saksan valtaamaan Belgiaan ja Ranskaan tarkoituksenaan tutustua Kanaalin rannikon puolustukseen ja satamiin. Tarkasteltaessa Mattilan itse yksityiskohtaisesti laatimaa matkaohjelmaa voidaan saada kuva siitä, millä tavalla muutkin suomalaisten upseerien opintomatkat Saksaan mahdollisesti toteutettiin. Opintomatkalla tehdyt havainnot on esitelty jäljempänä tässä tutkielmassa.

³⁹ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 89/40/sal/5.6.1940, SARK-2139/10, KA; Päämajan ulkomaantoimiston kirje n:o 1345/ulk./sal./12.6.1940, SARK-2139/10, KA; Pääesikunnan ulkomaantoimiston kirje n:o 26/9/Ulk.1/sal/21.10.1940, T-17649/10, KA.

⁴⁰ Jokipii (1988), s. 228–229; Mikola (1967), s. 124.

Kapteeniluutnantti Mattila lähti retkikuntineen matkaan torstaina 17. huhtikuuta 1941 Helsingistä Turkuun kello 15, josta edelleen Tukholmaan Bore I:llä kello 19:45. Tukholmaan saavuttiin seuraavana päivänä kello 13:50 Ruotsin aikaa. Sieltä jatkettiin matkaa junalla Trelleborgiin kello 21:15, jonne saavuttiin 19. päivänä kello 08:06. Lautta ”Konung Gustav V” lähti kello 08:55 ja saapui Sassniziin kello 14:30 Saksan aikaa, jossa ei suoritettu tullimuodollisuuksia. Matka jatkui kello 14:58 junalla kohti Berliiniä, jonne saapuminen tapahtui kello 19:47. Matka Helsingistä Berliiniin kesti siis lähes 53 tuntia. Täällä komentajakapteeni Besthorn OKM:sta (Oberkommando der Marinstab, eli Saksan laivaston esikunta) tarjosi illallisen hotelli Adlonissa, jolle osallistui myös eversti Walter Horn. Sunnuntaina 20. huhtikuuta järjestettiin kiertomatkat Berliinissä ja sen ympäristössä, jota seurasi illanvietto Scala-teatterissa.⁴¹

Varsinainen opintomatka saatiin alkuun 21. päivä kello 09, kun retkikunta lähti autoilla Berliinistä reittiä Potsdam, Brandenburg, Magdenburg, Hannover ja Köln, jossa suoritettiin yöpymisen hotelli Domissa. Aamulla 22. päivä tutustuttiin vielä Kölnin tuomiokirkkoon ennen liikkeellelähtöä kello 09 kohti Brysseliä. Keskiviikkona 23. huhtikuuta päästiin viimein tutustumaan itse satamiin Zeebrüggeissa ja Ostendessa. Tätä seurasi kommodori Schneiderin tarjoama illallinen Blankenbergissa hotelli Du Nordissa. Satamiin tutustumisen lisäksi saksalaiset esittelivät sotatoimiensa toteutusta vallatuilla alueilla. Pääsivätpä suomalaiset näkemään ammunnan 28 senttimetrin patterilla Calaisissa, jonka järjesti kommodori Steinbach. Iltaisin suomalaiset tutustuttivat saksalaisia Suomen sodan tapahtumiin keskustelu- ja tarinailloissa. Päivät toistuivat samankaltaisella ohjelmalla aina 27. huhtikuuta asti, jolloin retkikunta otti kohteekseen Pariisin tutustuttuaan ensin Boulognen satamaan.⁴²

Pariisissa järjestettiin autoilla kiertomatka maanantaina 28. huhtikuuta. Yhdysupseerina toimi kapteeniluutnantti Schlüter. Lounaan tarjosi komentavan amiraalin sijainen amiraali Lietzmann, joka piti Suomelle ystävällisen puheen. Illan ohjelmaan kuului oopperaa ja kabaree. Seuraavana päivänä järjestettiin vielä toinen kiertoajelu, jonka jälkeen retkikunta sai iltapäivän ajan tutustua Pariisiin vapaasti. Illalla suomalaiset osallistui sotilasasiamies everstiluutnantti Hiiden vieraina varieteehen Tabarinissa. Matka jatkui 30. huhtikuuta kohti Düsseldorfia, jossa jälleen yövyttiin. Mainitsepa Mattila nauttineensa etanalounaankin Reimsissa.

⁴¹ Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 1, s. 4.

⁴² Sama, s. 4–5.

Toukokuun ensimmäisenä päivänä retkikunta saapui Hannoverin kautta Berliiniin noin kello 19:30. Tässä vaiheessa suomalaiset ovat matkustaneet autoilla jo yli 3 000 kilometriä.⁴³

Perjantaina 2. toukokuuta 1941 kello 12:30 suomalaisretkikunta ilmoittautui suuramiraali Raederille, joka tarjosi heille Kaiserhofissa lounaan, johon kuului osana myös Suomelle ystävällinen puhe. Tätä seurasi vierailu eversti Hornin kotona ja kenraaliluutnantti Valveen kutsut hotelli Adlonissa. Kutsuille osallistui paljon Saksan merivoimien edustajistoa, korkearvoisimpana kontra-amiraali Lamprecht. Toukokuun kolmantena retkikunta matkusti junalla Hampuriin tutustumaan sen satamaan. Hampurissa myös yövyttiin ja sunnuntaina tutustuttiin vielä Hagenbeckin eläintarhaan ennen paluuta Berliiniin.⁴⁴

Toukokuun viidentenä suomalaisretkikunta aloitti kotimatkan junalla Berliinistä kello 10:35 ja saapui Sassnitzin 16:50. Trelleborgiin saavuttiin kello 20:25 Ruotsin aikaa, josta jatkettiin yöjunalla kohti Tukholmaa. Tukholmaan saavuttiin kello 08:15, josta matka jatkui Bore I:llä Turkuun kello 19:05. Laiva juuttui kuitenkin jäihin Aarholman luona ja matka jatkui jäänmurtaja Sisun avustamana vasta 7. toukokuuta kello 11:30. Matkalaiset saapuivat Turkuun 8. päivänä kello 00:30 ja lopulta junalla Helsinkiin kello 13:06. Paluumatkaan Berliinistä Helsinkiin kului viivästyksineen siis 75 ja puoli tuntia.⁴⁵

Mattilan kuvailema matkareitti Helsingistä Turun, Tukholman, Trelleborgin ja Sassnitzin kautta Berliiniin toistuu myös muutaman muun myöhempänä esiteltävän matkan yhteydessä. Tämän vuoksi Mattilan matkakertomusta voidaan pitää hyvänä esimerkkinä Saksaan suuntautuneesta opintomatkasta, vaikka kaikista matkoista ei matkareittiä ole säilynytäkään. Nähtävissä kuitenkin on, että Suomesta matkustaminen suoraan Saksaan opintomatkoihin liittyen joko lentäen tai laivalla ei tullut kysymykseen, minkä takia matkustamiseen oli varattava useita päiviä aikaa. Muissakin matkakertomuksissa on niin ikään mainintoja siitä, että matkoilla aikaa käytettiin varsinaisen aiheen lisäksi paikalliseen kulttuuriin ja väestöön tutustumiseen.

⁴³ Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 1, s. 5–6.

⁴⁴ Sama, s. 6.

⁴⁵ Sama, s. 6–7.

3 OPINTOMATKAT VUONNA 1940

3.1 Suomen sotilasiamiehet Saksassa

Ensimmäinen suomalainen upseerivierailu Saksaan talvisodan päättymisen 13. maaliskuuta 1940 jälkeen, jota voidaan pitää sotakokemusten keräämisen nimissä tehtynä, oli suomalaisen sotilasiamiehen everstiluutnantti Viktor Alonzo Sundmanin vierailu Königsbrückissa huhtikuun ensimmäisenä päivänä 1940, jossa hän pääsi seuraamaan vahvennetun pataljoonan taisteluharjoitusta. Joukot olivat nuoria ja vailla taistelukokemusta, mutta sen toiminta hyökkäyksessä ja sotavarustus tekivät Sundmaniin suuren vaikutuksen. Erityisesti häntä kiinnosti saksalaisten 7,92 mm panssarintorjuntakivääri.⁴⁶

Erillisessä kirjeessään Päämajaan hän ilmaisee vielä poimintojaan saksalaisten harjoittamista toimintatavoista. Sundman toteaa muun muassa, että saksalaisille hyökkäysvaunuesteet eivät ole pakollisia vaikeakulkuisessa maastossa, eikä jalkaväki vetäydy hyökkäysvaunujen ahdistuksessa. Puolustuksessa reservinä toimivat joukot pysyttelevät ilmasuojassa, sillä lentokoneiden on havaittu olevan suurin uhka reservijoukoille. Hän toteaa myös, ettei tulivalmistelun kestolla ole niin paljoa merkitystä, kuin sen tarkkuudella ja teholla. Venäläisen tykistövalmistelun hän sanoo olevan ”pitkäaikainen”. Hyökkäyksen tukemiseksi saksalaiset käyttivät kyllä savuja, mutta ei missään vaiheessa kaasuja. Havainnoistaan Sundman toteaa, että ”kokemuksemme ovat arvokkaita meidän olojamme varten”.⁴⁷

Everstiluutnantti Sundman siirrettiin huhtikuun alkupuolella 1940 takaisin Suomeen, jossa hän toimi Pääesikunnan koulutusosaston päällikkönä. Hänen tilalleen Saksan ja Unkarin sotilasiamieheksi nimitettiin everstiluutnantti Walter Emil Ferdinand Horn, joka toimi tehtävässä koko välirauhan ajan Suomen Berliinin lähetystössä Rauchstrassella. Sotilasiamiehen apulaisena jatkoi aluksi majuri T. Glantz, joka kuitenkin kutsuttiin pois Berliinistä 6. kesäkuuta. Everstiluutnantti Horn toimi kesän yli tehtävässään yksin, kunnes elokuun ensimmäisenä päivänä sotilasiamiehen apulaisena aloitti kapteeni J.H.V. Helenius. Sotilasiamiehet vies-

⁴⁶ Suomen sotilasiamies Berliinissä kertomus n:o 50/40/sal/6.4.1940, T-17649/10, KA, s. 1–2.

⁴⁷ Päämajan koulutusosaston kirje n:o 968/40/sal/12.4.1940, T-17649/10, KA.

tivät Suomeen käyttäen salakirjoituskonetta. Kaikkien Saksaan tai lähialueille matkustavien suomalaisten sotilaiden tuli ilmoittautua Suomen sotilasasiamiehelle Berliinissä jossain vaiheessa matkaansa.⁴⁸

Everstiluutnantti Horn suoritti matkan Saksan juuri valtaamaan Ranskaan 9–13. heinäkuuta 1940. Tietämyksemme hänen matkallaan suorittamistaan havainnoista perustuvat Päämajan ulkomaantoimiston laatimaan salaiseksi merkittyyn koonnokseen, joka levitettiin runsaalla jakelulla (178 kopiota) Puolustusvoimien johdolle elokuun lopulla 1940. Everstiluutnantti Horn oli suorittanut samanlaisen tarkastusmatkan myös Belgian taistelupaikoille 31. toukuukuuta ja 4. kesäkuuta välisenä aikana, mutta valitettavasti tästä matkasta ei ole säilynyt matkakertomusta.⁴⁹

Sotilasasiamies Hornin mielestä Ranskan armeija oli lyöty jo saksalaisten hyökkäyksen alkaessa 5. kesäkuuta 1940. Saksalaisten huomattavan määrällisen ja aseistuksellisen ylivoiman lisäksi ranskalaisilta puuttui taistelutahto lähes kokonaan. Alussa koetut vaikeudet ja tieto Englannin vetäytymisestä mantereelta söivät taistelutahtoa entisestään. Saksalaisten läpimurron pysäyttämiseksi nopeasti rakennettu Weygand-linja oli mitätön ilmestys puuttuvine piikkilanka- ja hyökkäysvaunuesteineen. Kuten Belgiassa, sillat oli perusteellisesti hävitetty, ja puolustus oli pyritty hätäisesti järjestämään asutuskeskuksiin. Kovimmin vastarintaa tehneet asemat oli helppo erottaa rikkipommitettujen talojen määrästä.⁵⁰

Muutamia onnistuneita vastahyökkäyksiä lukuun ottamatta, ranskalaiset eivät Hornin mukaan onnistuneet jarruttamaan saksalaisten etenemistä. Edes Aisne- ja Marne-joet eivät tuottaneet merkittäviä vaikeuksia hyökkääjälle. Maginot-linjan puolustusasemat olivat hyvin valmisteltuja ja miinoitettuja, mutta niistä puuttui tarvittava syvyys. Saksalaisten kertoman mukaan ranskalaiset hyökkäysvaunuesteet eivät olleet riittävän vahvasti maahan ankkuroituja pysäyttääkseen raskaan hyökkäysvaunun (32 tonnia) yliajon. Tykkiasemat oli pääosin valmisteltu

⁴⁸ Hornin nimityksestä: Yleisesikunnan ulkomaanosaston asiakirja n:o 219/Ulk.henk./14.2.1940, SARK-2139/10, KA; Glantzin siirrosta: Yleisesikunnan ulkomaantoimiston kirje n:o 386/ulk/6.6.1940, SARK-2139/10, KA; Heleniuksen nimityksestä: Yleisesikunnan ulkomaantoimiston kirje n:o 513/ulk./5a/11.7.1940, KA; Salakirjoituskonetta käytöstä: Yleisesikunnan ulkomaantoimiston kirje n:o 193/40/sal/22.8.1940, SARK-2139/10, KA.

⁴⁹ Päämajan ulkomaantoimiston kooste n:o 1993/ulk./sal./23.8.1940, T-17649/10, KA; Hornin Belgian matkan matkalasku: Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 388/5a/7.12.1940, T-17651/10, KA.

⁵⁰ Päämajan ulkomaantoimiston kooste n:o 1993/ulk./sal./23.8.1940, T-17649/10, KA, s. 1–3.

vain yhteen suuntaan, jolloin kävi niin, että useassa tapauksessa saksalaiset onnistuivat valtaamaan linnakkeita hyökkäämällä takaapäin. Ranskalaiset linnakkeet oli myös huonosti maastoon sulautettu, jolloin ne olivat helppoja maaleja saksalaisten suorasuuntaustykistölle. Tällaisia puutteita ei Hornin mukaan esiintynyt Saksan Länsivallin (Westwall) puolustusasemissa, joissa hän oli vierailut 7.–9. huhtikuuta.⁵¹

Saaralbenin ja Falkenbergin alueella oli Maginot-linjalla enemmän syvyyttä, minkä lisäksi maastossa oli suoritettu lukuisia padotuksia, joskin kuivan sään vuoksi niissä oli vain vähän vettä. Hornin mielestä puolustus tällä alueella olisi voinut kestää, mikäli joukot olisivat taistelleet kunnollisesti. Rheinin ylityspaikoilla saksalaisten puolustusasemat oli valmisteltu ja naamioitu ranskalaisia paremmin. Ranskalaiset eivät olleet mm. rakentaneet piikkilankaesteitä veden rajaan asti, mikä helpotti saksalaisten sillanpääaseman muodostamista. Piikkilankaesteet oli kuitenkin miinoitettu, joskin saksalaiset väittivät löytäneensä lukuisia miinoja, joiden varmistusta ei ollut poistettu.⁵²

Kesäkuun 15. päivänä 7. armeijan kaistalla hyökännyt 27. armeijakunta suoritti Rheinin ylimenon kolmessa paikassa, joissa ei juurikaan käytetty hyökkäysvaunuja tai lentokoneita. Ranskalaiset olivat odottaneet hyökkäystä aamun koitteessa, mutta kun sitä ei kuulunut, he poistuivat asemistaan. Saksalaisten hyökkäys oli viivästynyt huonon sään takia, ja kun se lopulta alkoi kello 10, ranskalaiset joutuivat täysin yllätetyiksi. Hyökkäys alkoi noin 10 minuutin tykistövalmistelulla, jonka aikana myös ilmatorjunta- ja panssarivaunutykeillä ammuttiin ranskalaisia bunkkereita suorasuuntauksella. Tämän jälkeen saksalaiset pioneerit suorittivat ylimenon moottoriveneillä ja tekivät lähellä olevat bunkkerit vaarattomiksi räjähdyspanoksilla. Siltojen rakentaminen alkoi kello 11.30, jolloin ranskalaisten tykistö vasta aloitti tulitukensa. Saksan 7. armeija tunkeutui Maginot-linjan läpi kahdessa päivässä.⁵³

Sotilasasiamies Hornin oppaana toiminut 27. armeijakunnan esikuntapäällikkö majuri Zorn piti esitelmän Vogesin taistelusta samalla alueella, jossa rintamalinja oli kulkenut ensimmäisen maailmansodan aikana. Tällä vuoristoisella alueella saksalaiset onnistuivat, maastosta

⁵¹ Päämajan ulkomaantoimiston kooste n:o 1993/ulk./sal./23.8.1940, T-17649/10, KA, s. 2–4; Hornin Länsivallin matkan matkalasku: Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 388/5a/7.12.1940, T-17651/10, KA.

⁵² Päämajan ulkomaantoimiston kooste n:o 1993/ulk./sal./23.8.1940, T-17649/10, KA, s. 4–5.

⁵³ Sama, s. 5.

johtuen ilman panssarivaunujen tukea, suorittamaan läpimurron neljässä päivässä, mikä ei ollut onnistunut koko edellisen sodan aikana. Saksalaiset 27. armeijakunnan joukot eivät edes olleet varsinaisia vuoristojoukkoja, vaan osin nostoväkeen kuuluneita sotilaita. Vogesin taistelu kertoo Hornin mielestä hyvin Ranskan armeijan lamaantuneesta tilasta.⁵⁴

Selostuksen lopuksi everstiluutnantti Horn kertoo vielä saksalaisten taktiikasta. Panssarijoukot on kehitetty itsenäisiksi yhtymiksi, joiden hyökkäys suoritetaan häikäilemättömällä rohkeudella. Liikkuminen pyrittiin usein suorittamaan öisin, jolloin puolustustaistelu voitiin käydä päiväsaikaan. Upseerit johtivat joukkojaan ”etunenässä”. Häikäilemättömyys yhdessä puolustajan heikon taistelutahdon kanssa ajoi puolustavat joukot nopeasti ”hajoamistilaan”. Saksalaiset käyttivät pommikoneitaan ennen kaikkea maavoimien tukemiseen samalla, kun englantilaiset keskittyivät pommittamaan kaukokohteita Saksassa. Tämän Horn mainitsee olleen sama virhe, jonka venäläiset olivat tehneet Suomea vastaan talvisodassa.⁵⁵

Yhteenveto saksalaisten menestystekijöistä Horn mainitsee onnistuneen organisaation, huolellisen ja riittävän koulutuksen, huippuunsa kehitetyn aselajien yhteistoiminnan, hyvän aseistuksen, etevät nuoret johtajat, nerokkaasti laaditut suunnitelmat sekä mainion kurin ja hengen. Hän mainitsee myös Saksan kotirintaman tuen, josta rintamalla olevat sotilaat kykenevät ammentamaan uutta voimaa ja uskoa. Horn vahvistaa myös tiedot siitä, että Saksassa valmistetaan jatkuvalla syötöllä uusia hyökkäysvaunuja ja lentokoneita. Hänen mukaansa mikään ei viittaa siihen, että Saksa valmistautuisi sotaan Venäjää vastaan. Mikäli niin kuitenkin kävisi, Hornilla on varmuus siitä, että Saksa kykenisi lyömään Venäjän armeijan hajalle nopeasti ja vaivatta. Edellytyksenä on kuitenkin se, ettei Saksa kärsi huomattavia tappioita sodassaan Englantia vastaan.⁵⁶

3.2 Tutustuminen saksalaiseen sotilasterveydenhuoltoon

Saksan sotilasasiamies Helsingissä everstiluutnantti Horst Rössing otti everstiluutnantti Walter Hornin kanssa kesäkuun alussa 1940 käymässään keskustelussa puheeksi mahdollisuuden suomalaisten sotainvalidien lähettämisen Saksaan saamaan hoitoa. Asian varmisti Attachéab-

⁵⁴ Päämajan ulkomaantoimiston kooste n:o 1993/ulk./sal./23.8.1940, T-17649/10, KA, s. 6.

⁵⁵ Sama, s. 7–8.

⁵⁶ Sama, s. 8.

teilung, jonka mukaan kymmenen suomalaista ”vaikeasti haavoittunutta, mutta kuljetuskykystä sotilasta” voisi saada täyden hoidon Greifswaldin sotilassairaalassa. Haavoittuneet saivat päivärahaa Suomesta sotilasasiamies Hornin välityksellä; upseerit kolme ja aliupseerit sekä miehistö kaksi saksanmarkkaa päivässä.⁵⁷

Toinen vastaava kutsu saatiin jälleen Walter Hornin välityksellä 6. heinäkuuta. Hän välitti tiedon Kriegsopferversorgung-järjestön (sodan uhrien avustusjärjestö) edustajan Reichskriegsopfeführer Oberlindoberin kutsusta. Järjestö kutsui viisitoista suomalaista sodassa haavoittunutta, pääpiirteissään vammoistaan toipunutta sotilasta neljän viikon jälkilepoon Harzissa sijaitsevaan Ilsenburgin kylään. Saksalaiset vastaisivat kaikista kustannuksista Stettinistä eteenpäin. Auswärtiges Amt (Saksan ulkoasiainministeriö) antoi luvan matkan järjestämiseen, mutta toivoi erikseen, ettei matkasta tehtäisi ”erikoista numeroa” sanomalehdissä. Samaisen asiakirjan liitteenä on matkalle osallistuneiden nimilista. Osaston johtajaksi valittiin lääkintäeversti Yrjö Salminen, ja osastossa on lisäksi seitsemän upseerin, kolmen aliupseerin ja viiden sotamiehen nimet.⁵⁸

Jo ennen suomalaisten sotainvalidien saapumista 10. heinäkuuta, Greifswaldin sotilassairaalassa vieraili 20.–28. kesäkuuta 1940 Suomen työnantajain keskusliiton lähettämä komissio tutustumassa saksalaiseen invalidihuoltoon. Komissioon kuuluivat Suomen Punaisen Ristin sairaalan ylilääkäri professori Simo Brofeldt, everstiluutnantti Leo Brunila vapaussodan invalidien liitosta, johtaja Ossi Holmström ja maisteri Lauri Aho työnantajain keskusliitosta, insinööri Arne Levander Suomen puunjalostusteollisuuden työnantajainliitosta sekä insinööri Max Burmeister Suomen metalliteollisuuden työnantajainliitosta. Lisäksi matkalle osallistui teollisuuden invalidikomitean edustajina insinööri Yrjö Vesa ja eversti Gunnar von Wright. Komissio matkusti ilman julkisuuteen annettavia tietoja 18. kesäkuuta alkaen Helsingistä Tukholman-Trälleborgin-Sassnitzin kautta Berliiniin.⁵⁹

Sotilasasiamies Walter Horn raportoi invalidikomission vierailusta Päämajan ulkomaanosastolle 4. heinäkuuta. Hän aloittaa kirjeensä kertomalla, kuinka idea invalidikomission lähettamisestä Saksaan sai alkunsa. Eversti von Wrightin oli jo ennen Hornin siirtymistä Saksaan

⁵⁷ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 88/40/5.6.1940, SARK-2139/10, KA; Puolustusministeriön asiakirja n:o K.13411/40/24.8.1940, SARK-2139/10, KA.

⁵⁸ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 136/40/4a/6.7.1940, SARK-2139/10, KA.

⁵⁹ Suomen Työnantajain keskusliiton kirje 11.6.1940, SARK-2139/10, KA.

pyytänyt tätä hankkimaan ja lähettämään invalidihoitoa koskevaa kirjallisuutta Suomeen. Tätä varten hän oli vierailut kansallissosialistiseksi kuvaamassaan Deutsche Arbeitsfrontiin kuuluvassa ammattikasvatustaloksessa yhdessä Reichsarbeitsministeriumin (työministeriö) edustajan eversti Ausfeldin kanssa. Vierailun aikana he olivat tulleet tulokseen siitä, että Suomesta kannattaisi lähettää komissio ottamaan oppia saksalaisen sotainvalidihuollon järjestelyistä, mistä Horn tiedotti eversti von Wrightille.⁶⁰

Invalidikomission vierailu toteutui etukäteen lähetetyn saksankielisen työohjelman mukaan, joka on kirjeen liitteenä. Everstiluutnantti Hornin mukaan saksalaiset olivat heti aluksi varoitaneet suomalaisia matkimasta heidän järjestelyjään suoraan, sillä heidän invalidihuollostaan huolehtivat niin valtionviranomaiset, kuin puoluejärjestötkin, mikä teki kokonaisuudesta hajanaisen. He kuitenkin vakuuttivat toimivansa ”Führerin käskystä, mikä sitoo meidät yhteen”. Saksalaiset korostivat, aiempiin negatiivisiin kokemuksiinsa vedoten, että invalidihuolto ei voi onnistua, ellei koko kansa ole myötävaikuttamassa siihen. Tärkeintä ei ole, että invalidit saavat heille kuuluvat eläkemaksut, vaan se, että heidät asetetaan yhteiskunnassa kunnia paikalle ja heistä tehdään omillaan eläviä, itseluottamuksen omaavia ihmisiä. Tämän aikaansaamiseksi on tärkeää, että invalidi kykenee tekemään työtä. Hänet pyritään sijoittamaan hänen entiseen työpaikkaansa, jos se suinkin on mahdollista, tai hänet on koulutettava uuteen ammattiin.⁶¹

Everstiluutnantti Hornin mukaan saksalaiset isännät tekivät parhaansa vastatakseen suomalaisten kysymyksiin ja muutenkin osoittivat myötätuntoa Suomea kohtaan - päätettiinpä herra Oberlindoberin aloitteesta lahjoittaa suomalaisille näkönsä menettäneille rintamamiehille noin 40 kappaletta sokeille suunniteltuja kelloja. Lopuksi Horn toteaa, että Suomen ja Saksan välisten suhteiden kehittämiseksi olisi hyvä, että Suomeen kutsuttaisiin vastavuoroisesti saksalaisia haavoittuneita hoitoon. Kirjeen liitteenä on vielä lista komission kohtaamista saksalaisista; merkittävimpinä kenraalimajurit Reinecke ja Drogand.⁶²

Saksalaiseen lääkintä- ja invalidihuoltoon liittyviä vierailuja tehtiin vuoden 1940 aikana vielä kaksi lisää. Majuri Dagerstedt vieraili Suomen Punaisen Ristin lähettämänä Potsdamissa tu-

⁶⁰ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 135/40/4a/4.7.1940, SARK-2139/10, KA, s. 1–2.

⁶¹ Sama, s. 2–3.

⁶² Sama, s. 3–4.

tustumassa Blindenhunde-Führerausbildungsstelleen (opaskoirakoulutuskeskukseen) sekä Saksan armeijan sotakoiralaitokseen 10.–16. lokakuuta.⁶³ Lääkintäkenraalimajuri Suolahden johtama kymmenen sotilaslääkärin komitea vieraili Reichsgesundheitsführer Contin ja Reichskriegsopferführer Oberlindoberin kutsusta Saksassa marraskuun alussa.⁶⁴ Näistä matkoista ei ole säilynyt matkakertomuksia.

Suomen sotilasasiamies Berliinissä sai 21. kesäkuuta tehtäväkseen selvittää Saksasta mahdollisuutta suomalaisen lääkintäeverstiluutnantti T. Y. Roschierin vierailuun tutustumaan lentäjien valintoja koskeviin tutkimuksiin 2–4 viikoksi. Everstiluutnantti Horn kysyi asiasta Saksan ilmailuministeriön edustajalta majuri Grippiltä, joka kuitenkin lähetti kieltävän vastauksen 13. heinäkuuta päivätyllä kirjeellä. Asia ei ollut mahdollinen toistaiseksi.⁶⁵

Suomalaiset tiedustelivat asiaa uudestaan Saksan ilmavoimien esikunnasta 11. marraskuuta. Tällä kertaa vastaus oli myöntävä, ja vierailu sovittiin tammikuun 30. päivälle 1941. Lääkintäosasto halusi, että lääkintäeverstiluutnantti Roschier pääsisi tutustumaan sotilaslentäjien valintatutkimusmenetelmiin, lentävän henkilöstön lääkintähuollon järjestelyihin, lentäjien ruumiillisen ja henkisen kunnon tehostamistoimenpiteisiin sekä siviili- ja liikennealentäjien valinta- ja kuntoisuustarkastusmenetelmiin. Roschier ilmoittautui yhdessä majuri Hallan kanssa sotilasasiamies Hornin luona Berliinissä 11. helmikuuta 1941. He viettivät Saksassa seuraavat kymmenen päivää, mutta kertomusta tämänkään matkan toteutuksesta ei ole säilynyt.⁶⁶

⁶³ Päämajan ulkomaantoimiston kirje n:o 244/40/13a/20.9.1940, SARK-2139/10, KA; Attachéabteilung im Generalstab des Heeres kirje n:o 3593/40/14.9.1940, SARK-2139/10, KA.

⁶⁴ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 281/40/13a/14.10.1940, SARK-2139/10, KA; Suomen sotilasasiamies Berliinissä saapunut sähke n:o 87/11.10.1940, SARK-2139/11, KA.

⁶⁵ Suomen sotilasasiamies Berliinissä saapunut sähke n:o 31/21.6.1940, SARK-2139/11, KA; Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 113/40/13a/24.6.1940, SARK-2139/10, KA; Der Reichsminister der Luftfahrt kirje n:o 23 897/40/13.7.1940, SARK-2139/10, KA.

⁶⁶ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 323/40/11.11.1940, SARK-2139/10, KA; Der Reichsminister der Luftfahrt kirje n:o 24 285/40/28.11.1940, SARK-2139/10, KA; Yleisesikunnan ulkomaantoimiston kirje n:o 5048/ulk.1.sal/2.12.1940, SARK-2139/10, KA; Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 415/13a/18.12.1940, SARK-2139/10, KA; Walter Hornin päiväkirjat, PK-1075, KA, s. 303.

3.3 Retkikunta länsirintaman taistelukentille

Elokuun 25. päivänä 1940 Pääesikunnan ulkomaan toimisto vastaanotti salakirjoitetun sähkeen Suomen sotilasasiamieheltä Berliinissä. Sähkeessä hän kertoi Saksan yleisesikunnan (OKW) tarjonnan mahdollisuutta kuudelle suomalaiselle upseerille seitsemän päivän mittaiseen matkaan länsirintaman taistelukentille. Lähtijöiden tuli olla Berliinissä syyskuun 10. päivänä varustuksenaan kenttäpuku. Matkalle tulisi osallistumaan myös bulgarialaisia ja espanjalaisia upseereita. Everstiluutnantti Walter Horn kehotti hankkimaan passit Suomesta ja ilmoittamaan osallistujien nimet hänelle.⁶⁷

Everstiluutnantti Horn sai Helsingistä vastauksen 29. päivä kello 18:50 saatesanoin ”Kutsu taistelukentille vastaanotettu kiitollisuudella”. Retkikunnan kokoonpanoksi ilmoitettiin kenraalimajuri W.E. Tuompo, everstiluutnantti J.O. Hannula, majuri T.W. Viljanen, majuri B.E.N. Gabrielsson, kapteeni J.Z. Duncker sekä kapteeni A.R.I. Lukkari. Retkikunnan ilmoitettiin saapuvan Saksaan Sassnitzin kautta, mutta siirtymisreitti sinne luvattiin ilmoittaa myöhemmin. Sähkeen lähettäjäksi oli merkittynä ”Han”, joka todennäköisesti viittasi ulkomaanosaston päällikköön everstiluutnantti Joose Olavi Hannulaan, joka oli niin ikään ilmoitettu osaksi upseeriretkikuntaa.⁶⁸

Samana päivänä everstiluutnantti Horn oli saanut kirjeen Saksan maavoimien esikunnassa yhteysupseerina toimineelta everstiluutnantti Friedrich von Mellethinilta. Hän pyysi suomalaisretkikuntaa ilmoittautumaan Berliinissä jo edellisenä päivänä, 9. syyskuuta, jotta matka voisi alkaa heti aamusta 10. päivänä. Von Mellethin pyysi myös ilmoittamaan osallistujien nimet hänelle. Everstiluutnantti Horn sähköitti tiedon Suomeen 31. elokuuta ja lienee saanut myöntävän vastauksen. Sotilasasiamiehen apulainen kapteeni J.H.V. Helenius vastasi von Mellethinin kirjeeseen syyskuun 3. päivänä ilmoittaen retkikuntaan kuuluvien tiedot, mukaan lukien heidän kunkin aselajitaustansa. Tuompo, Hannula ja Viljanen edustivat jalkaväkeä, Gabrielsson ilmavoimia, Duncker tykistöä ja Lukkari pioneeriaselajia.⁶⁹

⁶⁷ Suomen sotilasasiamies Berliinissä lähetetty salasähkösanoma n:o 28/25.8.1940, SARK-2139/11, KA.

⁶⁸ Sama.

⁶⁹ Attachéabteilung im Generalstab des Heeres kirje n:o 3424/40/29.8.1940, SARK-2139/11, KA; Suomen sotilasasiamies Berliinissä lähetetty salasähkösanoma n:o 33/31.8.1940, SARK-2139/11, KA; Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 210/40/3.9.1940, SARK-2139/11, KA.

Kenraalimajuri Tuompon johtama retkikunta lähti Suomesta 7. syyskuuta 1940 ja palasi 22. päivänä. Itse kiertomatka länsirintaman taistelukentille alkoi aamulla 10. syyskuuta ja kesti kaikkiaan kahdeksan vuorokautta. Everstiluutnantti Horn osallistui kiertomatalle retkikunnan mukana 10.–17. syyskuuta.⁷⁰ Tiedot matkan kulusta ja sieltä saaduista opeista perustuvat matkalle osallistuneen Pääesikunnan ulkomaantoimiston päällikön everstiluutnantti Hannulan laatimaan matkakertomukseen, joka on laadittu noin kuukausi matkalta palaamisen jälkeen. Matkakertomuksen jakelu oli laaja, 180 kopiota, mikä kertoo sen kiinnostavuudesta Puolustusvoimien henkilöstön keskuudessa.⁷¹

Retken järjestelyistä huolehti Saksan maavoimien yleisesikunnan Attachéabteilung. Opintomatkan oppaana toimi Potsdamin aliupseerikoulun johtaja everstiluutnantti Gustav Tigör. Matkan varrella selostajina ja esitelmöijinä toimivat paikalliset sekä itse sotatoimiin osallistuneet upseerit. Matkalle osallistui suomalaisten lisäksi alkuperäisen tiedon mukaisesti kymmenen bulgariaalaista ja kymmenen espanjalaista upseeria. Jälkimmäisistä useimmat olivat paikallisten Sotakorkeakoulujen opettajia.⁷²

Kiertomatkan reitin tärkeimmiksi paikkakunniksi mainitaan Berliinistä lähdön jälkeen Nürnberg, Stuttgart, Karlsruhe, Freiburg, Breisach, Rheinau, Strassburg, Hagenau, Hochwald, Wörth, Bitsch, St. Avold, Metz, Vionville, Mars la Tour, Verdun, St. Menehould, Suippes, Reims, Château Porcien, Reims, Château Thierry, Claye, Pariisi, Senlis, Compiègne, Noyon, Peronne, St. Quentin, Cambrai, Lille, Ypern, Valenciennes, Bavai, Malplaquet, Mons, Bryssel, Louvain (Löwen), Tirlémont, Eben Emael, Maastrich, Aachen (Westwall), Köln, Düsseldorf, Hannover ja Magdeburg. Matka päättyi Berliiniin. Suomalaisretkikunnan liikkeistä kiertomatkan ulkopuolella tai heidän paluumatkastaan Suomeen ei ole mainintoja.⁷³

⁷⁰ Walter Hornin matkalaskut hänen Saksassa ja lähialueilla suorittamiltaan matkoilta vuonna 1940: Suomen sotilasasiain Berliinissä kirje n:o 388/5a/7.12.1940, T-17651/10, KA.

⁷¹ Pääesikunnan ulkomaantoimiston matkakertomus n:o 2610/Ulk.1./sal./23.10.1940, T-21397/12, KA, s. 1.

⁷² Sama, s. 1; Suomen sotilasasiain Berliinissä kirje n:o 92/16a/19.2.1941, T-17651/10, KA.

⁷³ Pääesikunnan ulkomaantoimiston matkakertomus n:o 2610/Ulk.1./sal./23.10.1940, T-21397/12, KA, s. 1.

Sotilaalliselta kannalta retkikunnan suurin huomio keskittyi Maginot-linjan, Belgian linnoitusalueen sekä Saksan länsivallin (Westwall) linnoitukseen. Kertomuksessaan everstiluutnantti Hannula avaa Maginot-linjan rakennetta yksityiskohtaisesti. Sen vahvimmat osat oli rakennettu siten, että ne muodostivat ”linnakeryhmiä”, joiden avulla puolustuksen kannalta keskeisimmät maastonkohdat oli mahdollista pitää hallussa mahdollisimman pienin voimin. Puolustuslaitteet oli kuitenkin pyritty sijoittamaan niin kauas toisistaan, ettei niitä kaikkia ollut mahdollista samanaikaisesti tavoittaa hyökkääjän tykistön massatulella. Suurten linnakkeiden lisäksi linnakeryhmiä täydensivät pienemmät bunkkerit.⁷⁴

Vahvimmin linnoitetut alueet sijaitsivat Reinin ja Belgian välisellä raja-alueella. Linnoituslaitteet ulottuivat täällä jopa sadan metrin syvyyteen maan pinnan alle. Niissä majoittuneet joukot olivat räjähdysmelua myöten täysin suojattuja vihollisen pommituksilta. Maanalaisiin suojiin saatiin juoksevaa vettä, sähköä sekä pitkältä etäisyydeltä sähköpumpuilla suodattimien läpi vaihtoilmaa. Maanalaisissa kasarmeissa oli huoneistoja aina keittiöistä ja sairaaloista upseerien seurusteluhuoneisiin ja kappeleihin, sekä sähköinen johtamisjärjestelmä. Linnakeryhmän osat yhdistyivät toisiinsa käytävillä, jotka oli varustettu sähköjunilla ja -hisseillä.⁷⁵

Maan päällä sijaitsevat linnakkeen osat eivät kuitenkaan vakuuttaneet retkikuntaa samalla tavalla. Heidän vierailmassaan 2 – 3 kilometriä leveässä Hochwaldin linnoitusryhmässä huomautetaan olleen vain yksi ainoa sisäänkäynti, josta haarautui kaikkiaan 17 kilometrin tunneliverkosto. Etulinjan muodostivat yhdeksän eri varustusta, jotka oli aseistettu konekivääreihin ja panssarintorjuntatykeihin sekä hyökkäysvaunu- ja piikkilankaestein. Linnakeryhmän miesvahvuudeksi ilmoitettiin 1040, mutta tykkien lukumääräksi vain 17, ja niidenkin ampu-maetäisyydeksi korkeintaan kahdeksan kilometriä. Linnoitusryhmän tulivoima ei suomalais-ten mielestä ollut suhteessa sen tarjoamaan suojaan ja mukavuuksiin. Maanpäälliset kenttäva-rustukset olivat usein keskeneräisiä, ja linnoitusryhmän maastouttaminen sekä naamiointi vaikuttivat kokonaisuutena epäonnistuneelta. Saksalaisten tarkka tulitus oli tehnyt tuhoa jopa kilometrien päähän näkyvien betonisten tykkiasemien ampuma-aukkoihin, vaikka linnoitukset itsessään vaikuttivat kestäneen hyvin esimerkiksi ilmapommituksia.⁷⁶

⁷⁴ Pääesikunnan ulkomaantoimiston matkakertomus n:o 2610/Ulk.1./sal./23.10.1940, T-21397/12, KA, s. 1–2.

⁷⁵ Sama, s. 2–3.

⁷⁶ Sama, s. 3–5.

Maginot-linjan suurimmaksi heikkoudeksi Hannula mainitsee sen lyhyden, linjan ulottuessa vain Sveitsin rajalta Belgian rajalle. Näin ollen sama Ranskan ja Belgian vastainen koillisrintama, josta saksalaiset olivat hyökänneet jo vuonna 1914, oli edelleen avoin. Belgian linnoitusjärjestelmän painopiste oli Liégen alueella, kun taas siitä etelään jatkuvalla Ardennien alueella oli vain heikkoja puolustusasemia, joiden puolustamiseen oli ollut tarkoitus käyttää ranskalaisia joukkoja. Samoin Ranskan ja Belgian rajalla sijainneet linnoitukset olivat harvoja ja heikossa kunnossa. Saksalaiset olivat olleet tietoisia näistä heikkouksista ennen hyökkäystä, ja onnistuivat hyödyntämään niitä. Hannula muistuttaa, että Maginot-linjan puolustuksen murtuminen 17. kesäkuuta alkaen johtui ennen kaikkea siitä, että saksalaisten Belgian kautta hyökänneet päävoimat olivat siinä vaiheessa päässeet kiertämään linnoitusjärjestelmän selustaan.⁷⁷

Retkikunta pääsi myös tutustumaan ylisen Reinin alueen linnakkeisiin sekä saksalaisten 16. kesäkuuta suorittamaan Reinin ylimentoon Breisachin - Rheinaun alueella asiantuntijoiden selostamana. Täälläkin suomalaisten silmiin pisti ranskalaisten linnoitusten epäonnistunut naamiointi, joka oli tehnyt niistä helppoja maaleja saksalaisten 8,8 cm ilmatorjuntatykkien suorasuuntaustulelle. Tämän jälkeen saksalaiset olivat ylittäneet joen nopeilla moottoriveneillä, vallanneet rannan ja alkaneet rakentaa siltoja pääjoukkojen ylipääsyn helpottamiseksi. Rannalta hyökkäys oli jatkunut kohti ranskalaisten pääasemia, jotka sijaitsivat noin kaksi kilometriä taaempana ja jotka koostuivat suurehkoista betonikorsuista. Korsut oli varustettu konekiväärien lisäksi kahdella panssarintorjuntatykillä. Täälläkin linnoitteet näyttivät kestäneen hyvin saksalaisten ilmapommituksia, mutta puolustus oli lopulta murtunut saksalaisten suorittamaan saarrostuksen.⁷⁸

Suomalaisretkikunta tutustui myös Belgian alueella Daladier-linjan sekä Eben Emaelin alueen linnoituksiin, joissa havainnot olivat samansuuntaisia, kuin Maginot-linjalla. Lisäksi merkille pantiin panssariesteiden vähyys näillä alueilla. Kokonaisuutena linnoitusryhmien tarjoaman hyvän suojan, mutta pienehkön tulivoiman ja huonon naamioinnin epäsuhte oli huomattava, etenkin huomioiden linnoitusten valtaiset rakennuskustannukset. Räjähdyspanoksilla varustautuneet saksalaiset pioneerit olivat yllätyksellisellä toiminnalla onnistuneet täysin lamaut-

⁷⁷ Pääesikunnan ulkomaantoimiston matkakertomus n:o 2610/Ulk.1./sal./23.10.1940, T-21397/12, KA, s. 2, 5.

⁷⁸ Sama, s. 5–6.

tamaan maanalaiseen puolustustaisteluun juurtuneet puolustajat. Hannulan mukaan Ranskan ja Belgian linnoitukset voivat tarjota suomalaisille pääasiassa vain negatiivisia kokemuksia.⁷⁹

Seuraavana vuorossa oli Weygand-linja, joka oli ranskalaisten yritys pysäyttää Hollannissa ja Belgiassa murtoon päässeet saksalaiset Somme- ja Aisne-jokien linjalle. Hannula kuvailee vaikutelmaa ”jonkin verran yllättäväksi”. Linjan muodosti yksi puolen metrin levyinen ja puolentoista metrin syvyinen, huonosti kaivettu ampumahauta, johon liittyi paikoitellen hätäisesti tehtyjä konekivääriasemia. Asemat oli katettu mm. läheisistä taloista otetuilla ovilla ja niiden päälle kasatulla 20–30 cm maakerroksella. Hyökkäysvaunuesteitä ei ollut ja piikkilankaakin niukasti. Lisäksi huomioiden Aisne-joen kapeuden kyseisellä alueella, suomalaiset eivät ihmetelleet ylivoimaisten saksalaisten nopeaa läpimurtoa linjasta.⁸⁰

Metzissa retkikunnalle pidettiin kolme esitelmää saksalaisten esikunta- ja viestipalvelusta sekä ilma- ja maavoimien yhteistoiminnasta. Hannulan mukaan suomalaisen ja saksalaisen esikuntatyöskentelyn toteutuksessa ei juuri ilmennyt eroavaisuuksia; pienet erot johtuivat lähinnä toiminta-alueen kokoon ja peitteisyyteen liittyvistä seikoista. Samoin viestijärjestelmää koskeva esitelmä, joka koski Saargemünden alueella 14. kesäkuuta suoritettua läpimurtoa, ei tuonut suomalaisille juuri mitään uutta tietoa. Kolmannessa esitelmässä saksalaiset kertoivat onnistuneensa ilmavoimilla, ensisijaisesti ilmakuvauksella, tarkkailemaan ranskalaisten varustetöitä koko talven ajan. Ilmakuvausta oli hyödynnetty myös liikkuvien operaatioiden aikana onnistuneesti mm. rikottujen ja ehjien siltojen paikantamiseksi.⁸¹

Viimeiset linnoituskohteet, johon retkikunta pääsi tutustumaan, olivat Aachenin länsipuolella sijainneet Saksan Westwallin osat, joita oli alettu rakentaa vasta talvella 1939–1940, ja jotka poikkesivat merkittävästi Ranskan ja Belgian alueen linnoituksista. Varustukset oli upotettu maahan niin, että enintään katto kohosi maanpinnan yläpuolelle – sekin maastoutettuna. Melkein jokainen korsu mahdollisti sivustasta tulittamisen konekivääreillä, mikä yhdessä kenttävarustuksissa toimivien joukkojen kanssa, muodosti kattavia tulivyöhykkeitä. Länsivallin korsut, toisin kuin esimerkiksi Maginot-linjan vastaavat, toimivat pääasiassa vain suojana tykistön tulta vastaan, kun taas itse taistelun ajaksi jalkaväki siirtyi taistelemaan maanpäällisiin

⁷⁹ Pääesikunnan ulkomaantoimiston matkakertomus n:o 2610/Ulk.1./sal./23.10.1940, T-21397/12, KA, s. 6–7.

⁸⁰ Sama, s. 7–8.

⁸¹ Sama, s. 8–9.

kenttävarustuksiin. Myös panssarintorjuntatykkien asemat oli jätetty avoimiksi, mikä mahdollisti laajemman ampuma-alan. Hyökkäysvaunuesteet olivat silmiinpistävän matalia ja selvästi suunniteltuja vain pienempiä hyökkäysvaunuja vastaan. Kuitenkin Hannulan mukaan Länsivalli antoi retkikunnalle kokonaisuutena lähinnä positiivisia vaikutteita.⁸²

Matkakertomuksessa avataan myös länsirintamalla näkyneitä sodan jälkiä sellaisina, kuin ne suomalaisretkikunnalle näyttäytyivät. Hannulan mukaan sodan jäljet olivat vierailuilla alueilla suhteellisen pieniä, verrattuna edellisen suursodan hävitykseen, joita oli vielä näkyvissä Verdunin ja Champagnen alueilla. Jotkin yksittäiset kylät tai kaupungit, etenkin Belgian rajalla ja Marnen rannalla sijainneet, olivat kärsineet ilmapommituksissa keskivertoa huomattavasti pahemmin. Lähes kaikki sillat oli hävitetty ja niiden lähistöllä olleet talot sortuneet. Suippesin ja Reimsin välisellä lentokentällä oli vaurioituneita ranskalaisia lentokoneita sekä tien varressa useita tuhoutuneita ajoneuvoja ja jopa hyökkäysvaunuja. Sattuipa retkikunta näkemään Hochwaldin alueella suuren joukon ranskalaisia sotavankeja, joita käytettiin miinoitteiden etsimiseen. Aachenissa suomalaiset pääsivät tutustumaan paikalliselle sotavankileirille, joka teki ”verrattain hyvän vaikutuksen”.⁸³

Matkakertomus avaa lyhyesti paikallisia oloja Ranskassa, Hollannissa ja Belgiassa. Miehitetyissä maissa näkyi runsaasti saksalaisia vartiomiehiä ja muuta sotaväkeä, joiden suhde paikallisväestöön oli korostetun korrekti. Saksalaisten oman kertoman mukaan paikallisväestöön kohdistuneista rikoksista rangaistiin ankarasti. Saksalaiset halusivat tietoisesti parantaa heistä propagandan välityksellä annettua ”väritettyä kuvaa”. Ranskassa elintarvikepula ei ollut niin paha kuin Saksassa, mutta hinnat oli pakkoasetettu saksalaisille ostajille edullisiksi. Sotilasautot olivat liikenteessä enemmistönä. Miehitettyjen maiden asukkaiden mieliala ei ollut niin painuksissa, kuin mitä saattoi odottaa; pääasia heille näytti olevan sodan päätyminen.⁸⁴

Myös Saksassa yleinen mieliala oli tyyni, jopa kyllästynyt. Voitonriemusta ei ollut tietoakaan, ja lähestyvää talvea odotettiin huolestuneina. Hiilen puute oli jo edellisenä talvena aiheuttanut suuria vaikeuksia Berliinin väestölle. Optimistisimpia vallitsevien olojen suhteen olivat nuoret upseerit. Elintarvikkeita oli alettu säännöstellä jo ennen sotaa, joten kukaan ei joutunut varsi-

⁸² Pääesikunnan ulkomaantoimiston matkakertomus n:o 2610/Ulk.1./sal./23.10.1940, T-21397/12, KA, s. 10–11.

⁸³ Sama, s. 9–10.

⁸⁴ Sama, s. 13.

naisesti kärsimään nälästä. Kertomuksessa mainitaan myös yölliset ilmahälytykset ja -pommitukset, joiden aiheuttamat vahingot jäivät kuitenkin vähäisiksi. Voimakkaasta saksalaisten ilmatorjuntatulesta huolimatta englantilaisten tappiot olivat jääneet vähäisiksi; saksalaiset upseerit antoivat täyden tunnustuksen englantilaisten lentäjien taidoista.⁸⁵

Reimsista Pariisiin siirryttäessä retkikunta törmäsi siirtyvään saksalaiseen rykmenttiin. Hannulan mukaan sen pataljoonat koostuivat kolmesta jalkaväkikomppaniasta, konekiväärikomppaniasta, esikuntakomppaniasta ja viestiosastosta sekä todennäköisesti kranaatinheitinkomppaniasta. Kiväärikomppanioissa ei ollut yhtäkään konekivääriä. Selityksen mukaan konekiväärit oli otettu pois kiväärikomppanioista jo ennen sotaa. Kullakin joukkueella oli oma, kahden hevosen vetämä selkäreppuvaunu. Konekiväärikomppanian konekiväärit oli asetettu perävaunuihin ilmatorjunta-asentoon. Erään pataljoonan jäljessä kulki rykmentin 13. komppania, johon kuului kolme kevyttä jalkaväkitykkijaosta ja raskas jaos kalustonaan kaksi 15 cm raskasta haupitsia. Rykmentin 14. komppaniaa, panssaritorjuntatykkikomppaniaa, ei näkynyt. Selityksen mukaan kyseinen komppania oli moottoroitu, ja kulki mahdollisesti eri aikana, kuin jalan liikkuvat rykmentin pääosat. Rykmentin kalustoa koskevat seikat on alkuperäisessä dokumentissa alleviivattu punakynällä. Mahdollisesti suomalaisista poikkeavien toimintatapojen voi olettaa kiinnostaneen matkakertomuksen lukijoita erityisen paljon.⁸⁶

Matkakertomuksessaan everstiluutnantti Hannula kertoo vielä matkan varrella kohdattujen paikallisten suhtautumisesta suomalaisiin vieraisiin. Niin saksalaisten isäntien, kuin miehitettyjen maiden asukkaiden suunnalta Suomea ja suomalaisia kohtaan osoitettiin vilpittömyyttä ihailua ja kunnioitusta Neuvostoliittoa vastaan käydyn sodan johdosta. Tietämys talvisodasta oli kuitenkin ylimalkaista ja jopa virheellistä, mikä johtuu paikallisen median antamasta puutteellisesta ja osin vääristellystä tiedosta. Lopuksi Hannula toteaa matkan järjestelyjen olleen onnistuneet ja Saksan asevoimien toiminnastaan ja kuristaan antama kuva moitteeton, vaikka hän pisti merkille myös johtajien ja miehistön jopa toverillisen suhteen. Saksalaisten todetaan onnistuneen sotaan valmistautumisessaan ja tulevan sodan kuvan ennakoinnissaan ”mestarillisella tavalla”. Hän vertaa nykyisellään käytävää sotaa yhtä merkitykselliseksi, kuin vallanku-

⁸⁵ Pääesikunnan ulkomaantoimiston matkakertomus n:o 2610/Ulk.1./sal./23.10.1940, T-21397/12, KA, s. 12–13.

⁸⁶ Sama, s. 11–12.

moussotia ja Napoleonin sotia aikoinaan. Matkakertomukseen on liitettyä piirroksia vierailtujen linnoitusalueiden rakenteista ja länsirintamalla taistelleiden joukkojen liikkeistä.⁸⁷

Suomalaisten kiinnostus linnoitteisiin liittyy oletettavasti Salpalinjan rakennushankkeeseen, jonka suunnittelu alkoi heti talvisodan päättymisen jälkeen keväällä 1940. Talvisodassa linnoitettujen asemien teho oli todettu ja kokemusten perusteella jatkettiin uusien linnoitteiden rakentamista uuden rajan mukaisesti. Saksalaisten onnistunut murtautuminen Maginot-linjan läpi Elsassissa oli kuitenkin osoittanut vahvojenkin linnoitteiden mahdollisen heikkouden.⁸⁸

3.4 Ulkomaalaiskurssit ”Das Reich”

Berliinissä järjestettiin 1.–15. lokakuuta 1940 ulkomaalaisille, oletettavasti Saksan ystävämieliseksi katsomien maiden edustajille, sarja luentoja nimellä ulkomaalaiskurssit ”Das Reich”. Kurssien järjestäjänä toimi Berliinin yliopiston yhteydessä toiminut Auslandswissenschaftliches Institut (ulkomaalaistieteellinen instituutti). Luentosarja käsitteli enimmäkseen poliittisia, taloudellisia ja ideologisia aiheita, ja olikin tarkoitettu lähinnä siviilihenkilöille. Osa luennoista sisälsi kuitenkin sotakokemuksia, joiden pohjalta kursseille osallistunut everstiluutnantti Walter Horn on kirjoittanut 12. marraskuuta 1940 julkaistun muistion. Salaiseksi merkityn muistion jakelu on vain 10 kappaletta.⁸⁹

Ensimmäiseksi sotilasasioita sisältäväksi luennoksi muistiossa mainitaan everstiluutnantti Soldanin luento ”Die Methoden der modernen Kriegsführung” (uudenaikaisen sotilasjohdon menetelmät). Luento oli käsittelytavaltaan teoreettinen ja voimakashenkinen esitys hyökkäyshengen merkityksestä. Erityisesti Soldan oli korostanut jalkaväen merkitystä jatkuvasti teknistyvällä taistelukentällä. Panssarivaunujen ja lentokoneiden tehtävänä oli auttaa jalkaväkeä läpimurron saavuttamisessa. Myös moottoroidun jalkaväen merkityksen hän näki ennen kaikkea sen taistelussa jalan. Everstiluutnantti Horn huomauttaa, että ”jalkaväen merkityksen korostamista näkee Saksassa nykyään muutenkin”.⁹⁰

⁸⁷ Pääesikunnan ulkomaantoimiston matkakertomus n:o 2610/UIk.1./sal./23.10.1940, T-21397/12, KA, s. 14–15.

⁸⁸ Jokipii (1988), s. 72.

⁸⁹ Pääesikunnan ulkomaantoimiston muistio n:o 5174/UIk.2/40/sal/12.11.1940, T-17649/16, KA, s. 1.

⁹⁰ Sama, s. 1–2.

Seuraava sotilasluennoitsija oli ”sotilasaikakauslehdistä tunnettu” eversti Ritter von Xylander. Luennon aiheena olivat Saksan sotatoimet Ranskaa ja Englantia vastaan vuoden 1940 aikana. Eversti von Xylanderin mielestä ranskalaiset olivat uppoutuneet linnoituksiinsa niin paljon, ettei heillä ollut käsitystä nykyaikaisen sodan luonteesta. Linnoitukset, joiden taisteluosiin ei ollut kiinnitetty niin paljoa huomiota kuin niiden suojaan, ilman maanpäällisiä kenttävarustuksia oli ollut helppo kiertää ja siten tuhota. Luennoitsijan mukaan linnoitusten tarkoitus on suojata miehistöä tykistövalmistelun aikana, jonka jälkeen itse taistelu tulee toteuttaa maanpäällisistä kenttävarustuksista käsin. Englantilaisten toimeenpanema kauppasaarto Saksaa vastaan ei von Xylanderin mukaan ollut saavuttanut toivottua vaikutusta. Saksa oli sitä vastoin saavuttanut asemat, joista se kykeni saartamaan Englantia. Tässä yhteydessä hän mainitsi myös Suomen: ”Englannin apu Suomelle raukesi Ruotsin kauttakulkukieltoon”.⁹¹

Kolmas sotilasluontoinen luento käsitteli Saksan ilmavoimia. Luennoitsijana toimi ilmavoimien kenraali Zander. Hän korosti, että Saksan oli ollut pakko luoda ilmavoimansa tyhjästä Versaillesin rauhansopimuksen jäljiltä, minkä takia Saksa saattoi rakentaa ilmavoimansa suoraan nykyaikaisen kehityksen huipulle. Tässä yhteydessä kenraali Zander mainitsi erityisen merkittävään rooliin sodan aikana nousseet syöksypommittajat. Hän toi myös esiin ensimmäisen maailmansodan voittajavaltioiden saamattomuuden uudistaa sotilasvoimaansa, mikä on siirtänyt etulyöntiaseman Saksalle.⁹²

Viimeinen sotilasaiheinen luento, jonka piti kontra-amiraali Friedrich Lützow, käsitteli meristrategisia kysymyksiä. Hän puhui merimiinojen ja torpedoaseen käyttöönoton vaikutuksesta taistelulaivojen kehitykseen, korostaen erityisesti sukellusveneiden merkitystä nykyaikaisessa merisodassa. Merisota oli kontra-amiraali Lützowin mukaan jaettava lähi- ja kaukoalueisiin. Lähialue oli se, jossa maalta käsin operoivat lentokoneet kykenevät vaikuttamaan laivoihin. Lützow ei ollut vakuuttunut lentokoneiden kyvystä tuhota taistelulaivoja, toisin kuin sukellusveneiden. Hän kuitenkin myönsi lentokoneiden rajoittavan laivaston toimintaa. Sen sijaan kaukoalueella, jossa lentokoneet ja sukellusveneet eivät kykene toimimaan, suurten taistelulaivojen asema oli edelleen kiistämätön. Teknologia ei vielä luennoitsijan mukaan mahdollistanut pommi- tai torpedolastilla olevien lentokoneiden ilmaannousua laivoilta. Lopuksi Lützow käsitteli lyhyesti vielä maihinnousuja, joiden on tähän asti aina katsottu vaativan meren

⁹¹ Pääesikunnan ulkomaantoimiston muistio n:o 5174/UIk.2/40/sal/12.11.1940, T-17649/16, KA, s. 2–3.

⁹² Sama, s. 3–4.

herruuden. Saksalaiset olivat kuitenkin onnistuneet Norjassa suorittamaan maihinnousun ilman meriherruutta. Luennoitsija kuitenkin myöntää, että linnoitetuilla alueilla ei ole vielä onnistuttu suorittamaan maihinnousuja.⁹³

Ulkomaalaiskurssille osallistuneet pääsivät myös tutustumaan kuusikymmentä kilometriä Berliinistä etelään sijaitsevaan Panzerlehrschule (panssariopetuskoulu) Wünsdorfiniin. Koulu oli toiminut vuosina 1936–39 Espanjassa, jolloin sieltä saadut sotakokemuksen oli mahdollista hyödyntää nopeasti koulun toiminnassa. Upseeri- ja aliupseerikurssien lisäksi koulussa joukkotuotettiin panssaroituja ja moottoroituja yksiköitä sekä Panzerjäger (panssarin metsästäjä, eli panssarintorjuntapanssarivaunu) -joukkoja.⁹⁴

Panzerlehrschulessa vierailijat pääsivät seuraamaan järjestettyä taistelunäytöstä. Näytös alkoi tykistövalmistelulla, jonka jälkeen ”uusina aseina” esitellyt pioneerivaunut etenivät hyökkäysvaunuesteiden luokse, asettivat räjähdyspanokset ja vetäytyivät pääosien luokse näyttämään, mihin kohtaan aukko tulisi syntymään. Panosten räjähdysten yhteydessä murtoaukot merkittiin vihreillä savuilla. Panssarivaunukomppania ajoi ylämäestä huolimatta kovalla vauhdilla läpi kolmesta aukosta tulittaen puolustajan bunkkereita niistä ohi ajaessaan. Panssarivaunujen perässä hyökkäsivät Panzerjäger-vaunut, jotka tuhosivat bunkkerit n. 100 metrin etäisyydeltä, ja asettuivat sitten kummulle antamaan tulitukea eteneville panssarivaunuille.⁹⁵

Tässä vaiheessa puolustaja suoritti omilla panssarivaunuillaan vastahyökkäyksen hyökkäyssuunnassa vasemmalta puolelta. Panzerjägerit kääntyivät ja avasivat tulen noin 700 metrin etäisyydeltä. Kaksi vastahyökkäystä suorittanutta vaunua kuvattiin tuhoutuneiksi savurasioilla, ja loput perääntyivät. Samaan aikaan moottoroitu jalkaväkikomppania lähti liikkeelle ja hyökkäsi panssarivaunujen jäljessä. Matkalla yksi jalkaväen maastovaunuista pysähtyi ja jalkautti miehistönsä, joka räjäytti yhden puolustajan ”yhä vastarintaa tekevästä” bunkkereista ennen hyökkäyksen jatkamista. Horn huomauttaa, että tämä jalkaväki oli nimenomaan panssarijoukoille kuuluvaa jalkaväkeä, eikä vain ”tavallista” jalkaväkeä, jolle oli vain hankittu ajo-

⁹³ Pääesikunnan ulkomaantoimiston muistio n:o 5174/UIk.2/40/sal/12.11.1940, T-17649/16, KA, s. 4–7.

⁹⁴ Sama, s. 7–8.

⁹⁵ Sama, s. 8–9.

neuvot. Viimeisenä tulitukiasemaan ajoi vielä raskas komppania, jonka jälkeen näytös päättyi.⁹⁶

Walter Horn kuvaa näytöksen sujuneen ”erinomaisen täsmällisesti”, vaikka siinä annettiin puolustajasta korostetun avuton kuva. Hän korostaa, että panssarintorjunta-aseistuksella varustautunut päättäväinen puolustaja peitteisemmässä maastossa olisi varmasti tuhonnut huomattavan osan hyökkääjän voimasta. Horn epäilee näytöksen olleen suunnattu jälleen siviilileisölle, joille haluttiin antaa kuva nykyaikaisesta, vastustamattomasta konearmeijasta. Toisaalta hän myös uskoo tykistövalmistelun olevan oikeassa tilanteessa huomattavasti voimakkaampi.⁹⁷

Taistelunäytöksen jälkeen vierailijat pääsivät tutustumaan käytettyyn kalustoon lähemmin. Panssarivaunukomppaniassa oli sekä keskiraskaita 14 tonnin, että kevyitä noin 6 tonnin vaunuja, joista molemmat olivat matalarakenteisia ja ketteriä. Saksalaisilta kysyttiin, missä heidän raskaat hyökkäysvaununsa ovat, johon he vastasivat, etteivät he usko yli 20 tonnin painoisten vaunujen tarpeellisuuteen. Keskiraskaat hyökkäysvaunut oli aseistettu joko 75 mm tai 37 mm tykeillä, kun taas kevyissä vaunuissa oli aseistuksena 37 mm tykki tai pikakivääri. Molempien vaunutyypin kerrottiin osallistuneen Puolan valtauksen, mutta ei enää länsirintamalle, mistä kirjoittaja oli saanut kuvan, että näytökseen osallistunut kalusto olisi ollut ilmeisestä tehokkuudestaan huolimatta vanhentunutta.⁹⁸

Länsirintaman taisteluihinkin osallistuneet Panzerjäger-vaunut oli rakennettu tavallisen kevyen hyökkäysvaunun rungolle, johon oli asetettu käännettävä 37 mm panssarintorjuntakanuuna, joka oli suojattu edestä ja sivuilta teräsuojuksilla. Moottoroidun jalkaväen maastovaunut olivat takaosastaan avoimia, ja niissä oli penkit molemmilla seinustoilla jalkaväkiryhmää (1+9) varten. Kivääricaliiperista tulta kestävät seinät olivat niin korkeat, että kyydissä istuvasta sotilaasta ei näkynyt kuin kypärän huippu. Vaunu oli aseistettu sillä matkustavan ryhmän kahdella m/34 pikakiväärillä, jotka ryhmä otti jalkautumisen yhteydessä mukaansa.⁹⁹

⁹⁶ Pääesikunnan ulkomaantoimiston muistio n:o 5174/Ulk.2/40/sal/12.11.1940, T-17649/16, KA, s. 9–10.

⁹⁷ Sama, s. 10.

⁹⁸ Sama, s. 11.

⁹⁹ Sama, s. 11–12.

4 OPINTOMATKAT VUONNA 1941

4.1 Upseerien lähitaistelukurssi pioneerikoululla

Yksi tarkimmista välirauhan aikana Saksaan suuntautuneiden matkojen matkakertomuksista on majuri Eero-Eetu Saarisen tekemä. Hän osallistui 3.–12. helmikuuta 1941 Dessau-Rosslau Pioneerikoulu 2:n järjestämälle upseerien lähitaistelukurssille ainoana ulkomaalaisena upseerina kolmenkymmenen saksalaisen majurin ja kapteenin kanssa. Majuri Saarisen matka kesti kokonaisuudessaan 16 päivää. Hän ilmoittautui sotilasasiamies Hornin luona paluumatkapäivänään 13. helmikuuta. Matkan selonteko on julkaistu salaisena 7. toukokuuta 1941 laajalla jakelulla; 195 kopiota. Jakelun piiriin kuului arvovaltaisia henkilöitä tasavallan presidentistä lähtien.¹⁰⁰

Pioneerikoulu 2 oli perustettu 1936, ja se käsitti koulun lisäksi opetuspataljoonan, johon kuului kuusi taistelupioneereja kouluttavaa komppaniaa. Koulussa järjestettiin kursseja niin pioneerien kuin muidenkin aselajien upseereille ja aliupseereille. Majuri Saarisen osallistui vanhempien upseerien pioneerikurssille, jonka lisäksi koululla oli samaan aikaan käynnissä nuorempien upseerien pioneerikurssi. Kurssit olivat ohjelmaltaan lähes samanlaisia. Molemmilla kursseilla pääopettajana toimi kapteeni apunaan opetuspataljoonan aliupseerit, joita kurssille osallistuneet upseerit kuuntelivat ja tottelivat empimättä. Saarisen mukaan upseerien, aliupseerien ja miehistön välillä vallitsi toverillinen, mutta asiallinen suhde. Kuri oli sekä palveluksessa että sen ulkopuolella moitteetonta.¹⁰¹

Vanhemmille upseereille järjestettiin nuoremmista poiketen karttatarjoituksia, joihin kaikkiin Saarinen ei osallistunut. Tämän ajan hän käytti seuraamalla nuorempien upseerien pioneerikurssia ja muita koululla tapahtuneita toimia, kuten ylimenoharjoitusta käsittelevän propagandafilmin kuvaamista sekä maastolaatikoiden valmistelua. Saarinen pääsi näkemään Maginotlinjan osaa kuvaavan maastolaatikon, joka oli ilmeisesti valmisteltu ennen hyökkäystä linjaa

¹⁰⁰ Pääesikunnan pioneerosaston selostus n:o 956/Pion.1/15.sal./7.5.1941, T-20117/4, KA, s. 1, 27; Walter Hornin päiväkirjat, PK-1075, KA, s. 366.

¹⁰¹ Pääesikunnan pioneerosaston selostus n:o 956/Pion.1/15.sal./7.5.1941, T-20117/4, KA, s. 1–3.

vastaan. Maasto oli luotu kartan perusteella hyödyntäen puusta valmistettuja maastonkuvauspalasia.¹⁰²

Lähitaistelukoulutusta varten osasto siirtyi kolmen kilometrin päähän koululta useamman hehtaarin kokoiselle harjoitusalueelle, jossa maasto oli melko tasaista ja harvakasvuisen metsän peittämä. Harjoitusalue oli saatettu muistuttamaan elävästi taistelukenttää kranaattikuoppineen, piikkilankoineen ja ampumahautoineen. Harjoitusta varten alueelle oli rakennettu kuusi panssarikuvuilla varustettua betonikorsua ja niille lähipuolustusasemat. Majuri Saarisen mielestä korsut olivat samanlaisia, kuin Suomen uudelle rajalle juuri rakennetut. Alueella oli myös viisi tiilirakennusta, joissa opetettiin kaupunkitaistelua.¹⁰³

Pistintaisteluharjoituksessa kurssilaiset käyttivät karabiineja, jotka olivat tavallisia kiväärejä lyhyempiä. Karabiinit sopivat erityisen hyvin pioneerien käyttöön, sillä ne soveltuivat paremmin taisteluun lyhyillä etäisyyksillä sekä selässä kannettaviksi. Karabiinin päähän kiinnitettiin 25 senttimetriä pitkä puukkopistin. Kurssilaiset opettelivat heittolaukauksien ampumista niin lonkalta, kuin olaltakin. Pistintaistelua koulutettiin kranaattikuoppiin asetetuilla nukeilla. Majuri Saarisen mukaan saksalaisten kouluttama etenemistapa lähitaistelutilanteessa oli suomalaista tapaa nopeampi.¹⁰⁴

Käsikranaattitaistelukoulutuksessa kurssilaiset käyttivät niin kovia, kuin paukkukäsikranaatteja sekä savukäsikranaatteja, jotka kaikki olivat varrellisia malliltaan. Kovan käsikranaatin paloaika oli sotakokemusten perusteella lyhennetty 5,5 sekunnista 4,5 sekuntiin, jotta vihollinen ei ehtisi heittää käsikranaattia takaisin niin helposti. Harjoittelu paukkukäsikranaateilla suoritettiin kaksipuoleisena harjoituksena, jossa toinen puoli heitti käsikranaatin yrittäen osua toisen puolen taisteluhautaan, josta vastustaja yritti heittää käsikranaatin takaisin, tai suojautua toiseen kuoppaan. Taisteluhaudan vyöryttämistä harjoiteltiin majuri Saarisen mukaan muuten samoin kuin Suomessa, mutta se toteutettiin kovilla käsikranaateilla. Käsikranaatteja heitettiin myös edellä mainittuihin tiilirakennuksiin.¹⁰⁵

¹⁰² Pääesikunnan pioneerosaston selostus n:o 956/Pion.1/15.sal./7.5.1941, T-20117/4, KA, s. 2, 25.

¹⁰³ Sama, s. 3–4.

¹⁰⁴ Sama, s. 4–5.

¹⁰⁵ Sama, s. 5–7.

Esteen räjäyttäminen toteutettiin yhdistämällä putki- sekä rivipanos yhdeksi 4–6 metriä pitkäksi panokseksi, joka koottiin välittömästi räjäytettävän esteen lähellä suojaisassa paikassa, kuten kranaattimontussa. Tämän jälkeen ryhmä heitti 3–5 savukranaattia esteeseen, jotka suojasivat panoksen asettajaa ja sytyttäjää. Panos räjäytti neljä metriä syvän esteen koko pituudelle noin kaksi metriä leveän aukon. Nuorempien upseerien pioneerikurssiin kuului myös räjähdyksiin totuttaminen. Se toteutettiin siten, että miehet asettuivat seisomaan noin viisi metriä leveän ja 70–80 senttimetriä korkean maavallin päälle. Vallin juurelle asetettiin viiden, kymmenen tai viidentoista kilon panos, jonka sytyttämisen jälkeen miehet suojautuivat vallin toiselle puolelle. Valli oli jäässä, joten maata tai sirpaleita ei lentänyt.¹⁰⁶

Majuri Saarinen pääsi tutustumaan myös ”pienen liekinheittimien” käyttöön, jonka paino oli taistelukunnossa 38 kiloa. Asetta käytti itse heitinmiehen lisäksi apumies, jonka tehtävä oli avata kaasupullojen hanat. Heittimen suihkutuspituus oli 16–20 metriä ja tulitusaika 10–15 sekuntia yhtäjaksoista tulta. Saarinen on kertomuksessaan avannut liekinheittimen ja siihen kuuluvan täyttövaunun rakenteet sekä käyttökuntoon laitton seikkaperäisesti kuvineen. Liekinheittimen käyttöä harjoiteltiin niin juoksuhaudassa, kuin tiilirakennuksissa. Kummassakin liekki pyrittiin tähtäämään alaviistoon lyhyinä tuli-iskuina. Majuri Saarinen kuvaa saksalaisen liekinheittimen erittäin toimintavarmaksi myös vallinneessa noin 10 asteen pakkasessa.¹⁰⁷

Seuraavan harjoituksen aiheena oli betonikorsun valtaaminen, jossa kurssilaiset pääsivät hyödyntämään kaikkia aiemmin opetettuja taitoja ja välineitä. He saivat lisäksi käyttöönsä konepistooleja, joiden Saarela kuvaa olleen siitä erikoisia, että niiden tukki oli mahdollista taittaa piipun alle, jolloin aseiden pituudeksi jäi kuljetuskunnossa vain 40 senttimetriä. Betonikorsun valtaaminen toteutettiin pioneeriryökköjoukkueen (Pioniersturmzug) kokoonpanossa, johon kuului kaksi iskuryhmää ja täydennysryhmä. Joukkueeseen liitettiin myös liekinheitinryhmä, johon kuuluu kolme liekinheitintä. Harjoituksessa käytetty korsu oli miehittämätön ja aseistamaton. Sen ympärille oli rakennettu kaksi estevyöhykettä, joiden etäisyys korsusta oli kolmekymmentä ja sata metriä. Esteiden välinen alue oli täynnä kranaattikuoppia.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Pääesikunnan pioneeriosaston selostus n:o 956/Pion.1/15.sal./7.5.1941, T-20117/4, KA, s. 7–8.

¹⁰⁷ Sama, s. 8–11.

¹⁰⁸ Sama, s. 11–14.

Harjoitus alkoi tykistökeskityksellä, jonka aikana iskuryhmät aloittivat etenemisen noin kolmen metrin etäisyydeltä betonikorsusta. Tykistökeskitys kuvattiin kolmen kilogramman räjähdesekä savupanoksin, joita räjäytettiin kymmenen minuutin aikana 200–250 kappaletta korsun ympäristössä maan pinnalla, jolloin sirpalevaaraa ei ollut. Tykistökeskityksen jälkeistä Stuka-syöksypommittajan iskua ei kuvattu harjoituksessa. Pioneerien etenemistä majuri Saarinen kuvaa seuraavasti: ”Oli nautinto seurata sitä vauhtia ja nopeutta, jolla pioneerit etenivät. Raskaissa varusteissaan, kädet täynnä käsikranaatteja, panoksia jne. he juoksivat hurjasti kuoppasta kuoppaan kohti korsua... Koko ajan jylyisivät räjähdyskset, mutta pioneerit eivät niistä välittäneet vaan ryntäsivät arvelematta eteenpäin.”¹⁰⁹

Seuraajaosasto seurasi pioneereja korsua ympäröivään savuun, jossa heille oli merkitty turvallinen siirtymistie valkoisella kangasnauhalla. Tulenkuvauspanokset räjähtelivät lähimmillään 5 metrin päässä etenevistä pioneereista, jotka heittivät omaksi suojakseen savukäsikranaatteja kohti korsua. Lähipuolustuseste raivattiin rivipanoksella, jota ei harjoituksessa räjäytetty. Tämän jälkeen kaksi pioneeria syöksyi esteen läpi kolmen kilon kasapanosten kanssa, jotka he sytyttivät korsun ampuma-aukkoihin. Panosten räjähdettyä heitettiin korsuun paukkukäsikranaatteja, jonka jälkeen konepistoolimiehet siirtyivät lähemmäksi tulittamaan korsun sisään. Seuraavaksi korsun päälle levitettiin Saksan sotalippu merkiksi lentäjille. Tämän jälkeen liekinheitinmiehet suuntasivat tulensa korsun aukoista sisään. Lopuksi korsun ovet räjäytettiin auki kasapanoksilla ja korsu vyörytettiin käsikranaatein ja liekinheitimin. Seuraajat olivat vaikuttuneita näkemästään; harjoitus oli sisältänyt oikean taistelun tuntua. Saksalaiset upseerit selittivät Saariselle, että näin menetellen saksalaiset pioneerit olivat onnistuneet valtaamaan kaikki Belgian, Hollannin ja Ranskan linnakkeet. Valtaussysteemi oli kuulemma kehitetty jo ennen sotaa, eikä sitä sotakokemusten jälkeenkään ollut todettu tarpeelliseksi muuttaa.¹¹⁰

Majuri Saarinen on myös kirjoittanut saksalaisten käyttämistä miinoista. T-miinaa käytettiin panssarivaunuja vastaan. Sen halkaisija oli 32 senttimetriä ja paino kymmenen kiloa, josta viisi kiloa räjähdysainetta. Miinoja kuljetettiin rautapelistä valmistetuissa kehyksissä, joihin mahtui kaksi miinaa. S-miina, eli sirpalemiina, oli painoltaan 2–4 kiloa, ja sitä käytettiin vihollisen elävää voimaa vastaan. Maahan upotetun miinan sytytin toimi 5–10 sekunnin viiveellä, jonka jälkeen miina hyppäsi ylös maasta räjähtäen 1,0–1,6 metrin korkeudella levittäen teräskuulia ympäristöönsä. Saarinen on kuvannut S-miinan rakennetta, toimintaperiaatetta ja

¹⁰⁹ Pääesikunnan pioneeriosaston selostus n:o 956/Pion.1/15.sal./7.5.1941, T-20117/4, KA, s. 14.

¹¹⁰ Sama, s. 14–16.

käyttöä yksityiskohtaisesti sisällyttäen kertomaansa periaatekuvan miinan toiminnasta. S-miinan purkamisen hän on kuvannut olleen ”jokseenkin mahdotonta” miinan herkkyyden takia. Tästä syystä oli erityisen tärkeää tuntea miinojen tarkka sijainti. Saksalaisten käyttämän miinaharavan majuri Saarinen kuvaa olevan melko samanlainen, kuin suomalaisten käyttämä, mutta kokoontaitettava ja ”siistimpää valmistetta”.¹¹¹

Miinoitteen rakentamista T-miinoilla majuri Saarinen kuvasi seuraavasti: Kukin mies otti miinan molempiin käsiinsä ja järjestyi miinoitettavan alueen takareunalle 2–4 riviin tai jonoon. Tämän jälkeen otettiin jako kahteen, kolmeen tai neljään. Komennolla ykköset ottivat käsketyin määrän askelia eteen ja oikealle tai vasemmalle, jonka jälkeen asettivat ensimmäisen miinansa jalkateriensä väliin. Toisen miinan kanssa meneteltiin samoin. Muut rivit toimivat samalla tavalla, kunnes tuloksena oli 3–8 riviä syvä miinakenttä. Miinojen etäisyys toisistaan oli kaivettuna neljä metriä, muuten kahdeksan metriä. Tämän jälkeen miehet peittivät miinansa ja kasasivat kaivamansa maan mukana tuomansa telttakankaan päälle. Naamioidun miinan varmistus poistettiin varmistimeen kiinnitetyllä puolentoista metrin mittaisella nuoralla. Rakentavan joukon suojaksi oli tielle asetettu teräslankalieriö yllättävien vihollisvaunujen varalta. Miinoitteen rakentanut komppania oli Saarisen mukaan hyvin harjoitettu. Pioneerijoukkue (36 miestä kolmessa ryhmässä) onnistui rakentamaan 40 x 120 metrin kokoisen pikamiinoitteen kolmessa minuutissa ajoneuvojen pysähtymisestä.¹¹²

Miinoitteen rakentaminen S-miinoilla suoritettiin käyttäen miinoitusverkkoa, jonka kantamiseen tarvittiin kymmenen miestä. Verkkoa kannettiin vaakasuorassa noin metrin korkeudella maasta. Miinoitteen kohdalla verkko laskettiin maahan pitäen sen reunoja kokoajan kireällä. Tällöin saatiin aikaan nelirivinen miinoite, jonka muoto oli aina samanlainen. Tämä helpotti merkittävästi miinoitteen purkamista, kun tiedettiin vain kahden reunimmaisesta miinan sijainti. Niiden merkitsemiseen käytettiin miinan paikalle asetettavaa metallirengasta, läpimitaltaan kolmekymmentä senttimetriä. Harjoituksessa käytettiin harjoitusmiinoja, jotka eivät räjähtäneet, mutta hyppäsivät 6–12 metrin korkeuteen. Miinakentän läpi syöksynyt ryhmä sai varoa, ettei saanut putoavia miinoja päähänsä. Saarisen mielestä S-miina osoittautui erinomaiseksi

¹¹¹ Pääesikunnan pioneeriosaston selostus n:o 956/Pion.1/15.sal./7.5.1941, T-20117/4, KA, s. 16–18.

¹¹² Sama, s. 18–19.

puolustusaseeksi avomaastossa etenevää suurta vihollisosastoa vastaan. S-miinaa pystyi käyttämään kosketusmiinan lisäksi myös sähkö- ja vetosytytteisenä.¹¹³

Majuri Saarinen on listannut selostukseensa pioneerikoulun opettajien lausumia mielipiteitä miinoitteista. Miinoitteet nähtiin keskeisinä osana niin puolustus, hyökkäys kuin viivytystaisteluakin ja niihin tuli pääsääntöisesti aina kyetä käyttämään tulta. Pioneerien oli myös estettävä omia joukkoja pääsemästä miinoitteeseen esimerkiksi piikkilankaestein. Miinoittavaa pioneeriosastoa ei saanut alistaa jalkaväenkäyttöön puolustuksessa, mutta hyökkäyksessä se saattoi olla joskus tarpeellista. Käytettäessä sekä T-, että S-miinoja oli T-miinat sijoitettava vihollisen puoleiselle reunalle, etteivät vihollisen vaunut päässeet laukaisemaan S-miinoja. S-miinat tuli taas sijoittaa 70–100 metrin etäisyydelle omista asemista, jotta ne eivät joutuneet oman tulituksen alle.¹¹⁴

Majuri Saarinen ei päässyt seuraamaan vierailunsa aikana varsinaista vesistököulutusta Elben rantojen paksun jään takia. Hän pääsi kuitenkin näkemään harjoituksia, joita propaganda-komppania parhaillaan kuvasi. Harjoituksissa pioneerijoukkue suoritti Elben ylityksen 5,5 metriä pitkillä ja 1,5 metriä leveillä puisilla rynnäkköveneillä, joista jokaiseen mahtui 6–8 miestä. Veneen keulassa oli asennettuna pikakivääri ja perässä perämoottori. Toinen ylitys suoritettiin siten, että rynnäkköveneen molemmin puolin kiinnitettiin kumivene, joihin kumpaankin mahtui kaksitoista miestä. Molemmissa ylityksissä Saarinen oli erityisen vaikuttunut perämiesten suuresta ohjaustaidosta. Hän pääsi myös näkemään, kun panssarintorjuntatykki ja henkilöauto kuljetettiin joen yli kahden rynnäkköveneen varaan rakennetulla lautalla.¹¹⁵

Pioneerikoulun alueella oli varastoituna sadoittain niin saksalaista, kuin valloitetujen maiden ponttonikalustoa. Saksalaisen ponttonisillan hän kuvaili tukevammaksi, kuin suomalaisen, eikä siinä ollut niin paljoa irtonaisia osia. Saarinen ei päässyt näkemään jaksojen liittämistä kokonaiseksi sillaksi, mutta ponttonisillan kantavuudeksi ilmoitettiin 8–16 tonnia. Saarisen mukaan ulkomaiseen kalustoon tutustumiseen ei ollut varattu juurikaan aikaa. Hän kuitenkin mainitsi näkemänsä englantilaisen vaneriponttonin, joka soveltuisi hyvin suomalaisiin oloihin raaka-aineen saatavuuden takia. Ponttoni oli myös jaettu väliseinin vedenpitäviin osastoihin,

¹¹³ Pääesikunnan pioneeriosaston selostus n:o 956/Pion.1/15.sal./7.5.1941, T-20117/4, KA, s. 17–19.

¹¹⁴ Sama, s. 20–21.

¹¹⁵ Sama, s. 22.

jotta se ei olisi niin haavoittuvainen vihollistulle. Ponttonin kansi oli niin tukeva, että sen päällä kykeni liikkumaan ja työskentelemään, eikä sadevesi tai lumi pääsisi tunkeutumaan ponttonin sisään.¹¹⁶

Selostuksensa lopuksi majuri Saarinen kuvaili komennuksensa olleen mielenkiintoinen ja antoisa. Suomalaisena upseerina hän sai osakseen ”mitä suurinta ystävällisyyttä ja vieraanvaraisuutta”. Hän kävi joka ilta seurueineen henkilöautolla eri kaupunkien teattereissa ja ravintoloissa. Saksalaisten upseerien tietämys talvisodan tapahtumista oli yllättävän hyvällä tasolla, ja he osoittivat rajattomasti ihailua suomalaisten alivoimaista taistelua kohtaan. Saarinen mainitsee kuriositeettina saksalaisten upseerien asettaneen maailman parhaat sotilaat järjestyseen japanilainen, suomalainen, saksalainen ja ”eräs intialainen heimo”. Hän toteaa myös saksalaisten käyttäneen poikkeuksetta Suomen Puolustusvoimista sanaa Wehrmacht (asevoimat), eikä Armee (armeija).¹¹⁷

Kurin ja järjestyksen Saksassa Saarinen kuvaili erinomaiseksi. Kaupungilla liikkui kyllä sotilaita, mutta heillä oli kaikilla päällään ulosmenopuku eikä sotavarusteita. Teatterit ja ravintolat olivat auki normaalisti ja täynnä väkeä. Ruokaa oli saatavilla normaalisti. Ainoa asia, josta saattoi päätellä maan olevan sodassa, oli iltaisin tapahtuva kaupunkien ja junien pimentäminen. Saarisen Saksassa viettämän kuudentoista päivän aikana ei sattunut yhtäkään ilmahälytystä tai pommitusta. Berliinissä hän kertoi nähneensä vain yhden ilmapommituksessa vaurioituneen talon.¹¹⁸

Suomessa majuri Saarisen kokemuksia pyrittiin välittämään eteenpäin kesällä 1941. Pääesikunnan pioneerikomendantin kenraalimajuri Unio Sarlinin 7. toukokuuta 1941 tekemästä esityksestä aloitettiin pioneeriaselajiin valmistuville kahdeksalletoista kadetille suunnatun jatkokoulutustilaisuuden suunnittelu. Tämä ”pioneeriluutnanttikurssi” painottuisi käytännön harjoitteisiin, sillä kenraalimajuri Sarlinin mukaan Kadettikoulun antama opetus aselajiasioissa oli pääasiassa teoreettista. Tarkoituksena olisi myös yhdenmukaistaa pioneerikoulutusta, sillä talvisodan jäljiltä pioneeriupseerien osaaminen nähtiin epätasaiseksi ja monilta kohdin heikoksi. Niin ikään sodan jälkeen käyttöön saadun uuden materiaalin käytön kouluttaminen

¹¹⁶ Pääesikunnan pioneeriosaston selostus n:o 956/Pion.1/15.sal./7.5.1941, T-20117/4, KA, s. 23–24.

¹¹⁷ Sama, s. 25–26.

¹¹⁸ Sama, s. 26–27.

olisi keskeisenä aiheena. Kenraalimajuri Sarlin esitti Yleisesikunnan päällikölle kenraalimajuri Tuompolle kurssia pidettäväksi Pioneeripataljoona 2:n tiloissa Koriolla 14. kesäkuuta ja 14. heinäkuuta välillä. Opettajana tulisi toimimaan luutnantti T. Raimoranta apunaan Pioneeripataljoona 2:n aliupseerit. Asiakirjan liitteenä on alustava suunnitelma pioneeriluutnanttikurssin ohjelmasta. Ohjelma sisältää runsaasti kaikenlaisia pioneeritoimintaan liittyviä aiheita räjähdyksiin totuttamisesta vesistönylityksiin ja liekinheittimien käytöstä miinoittamiseen.¹¹⁹

Muutamaa päivää myöhemmin 12. toukokuuta 1941 kenraalimajuri Sarlin teki Pääesikunnan päällikölle uuden esityksen: ”Katsoen niihin arvokkaisiin opetuksiin, joita majuri Saarinen sai lähinnä taistelupioneerikoulutuksen alalta ollessaan komennettuina Pioneerikoulu 2:ssa Saksassa helmikuussa 1941, pitäisin erittäin välttämättömänä, että majuri Saarinen saisi järjestääseen heti alkukesästä erikoiset kurssit hänen saamansa opetuksen edelleen levittämiseksi.” Kurssi tulotisiin järjestämään 11.–14. kesäkuuta Pioneeripataljoona 2:ssa Koriolla.¹²⁰

Kenraalimajuri Sarlin esittää kurssille osallistuvaksi armeijakuntien pioneerikommentajia, pioneeripataljoonien komentajia, pioneerikomppanioiden päälliköitä, Kadettikoulun pioneeriohjaajia, Reserviupseerikoulun pioneerikomppanian päällikköä sekä Suojeluskuntajärjestön pioneerialueiden päälliköitä. Osallistujia olisi näin yhteensä 34 upseeria.¹²¹

Kurssiin kuuluisi osana majuri Saarisen Saksassa todistama betonikorsun valtausnäytös Luumäellä 14. kesäkuuta kello 15:00–16:30, jota seuraamaan Sarlin esittää upseeristoa myös itse kurssin ulkopuolelta. Osanottajia tulisi saada kaikista armeijakuntien esikunnista, joukko-osastoista, sotakouluista, Merivoimista sekä kotijoukoista. Lisäksi samaan aikaan jo edellä mainittu Koriolla toimiva pioneeriluutnanttikurssi osallistuisi valtausnäytöksen seuraamiseen. Kaikkiaan seuraajien määrä nousisi näin 110:n upseeriin. Vallattavana korsuna tulotisiin käytämään betonikorsua C 10 valtatievarrella välillä Luumäki–Lappeenranta.¹²²

¹¹⁹ Pääesikunnan pioneeriosaston asiakirja n:o 958/Pion.kom/sal./7.5.1941, T-17651/2, KA, s. 1–2 ja liite 1.

¹²⁰ Pääesikunnan pioneeriosaston asiakirja n:o 1011/Pion.1/sal./12.5.1941, T-17651/2, KA, s. 1.

¹²¹ Sama, s. 1.

¹²² Sama, s. 2–3.

Sarlinin esityksessä on lyijykynällä 23. toukokuuta lisätty kenraaliluutnantti Hanellin hyväksyntä. Taistelupioneerikurssin toimeenpanokäskey julkaistiin 24. toukokuuta 1941 pääosin Sarlinin esitysten mukaisesti. Käskyn antajina ovat komentoesikunnan päällikkö kenraalimajuri Tuompo ja koulutusosaston päällikkö eversti Sundman. Sekä pioneerikurssin, että taistelunäytöksen toteutuminen kuitenkin peruutettiin viime hetkellä Pääesikunnan käskystä 11. kesäkuuta. Peruuttamiskäskyssä on kenraaliluutnantti Hugo Östermanin allekirjoitus.¹²³

4.2 Ilma- ja panssarivoimien opintomatkat

Suomalaiset lentäjät tutustumassa saksalaiseen ilmatoimintaan

Toukokuussa 1940 everstiluutnantti Walter Horn vieraili yhdessä vuorineuvos Serlachiuksen kanssa Saksan sotatalouspäällikön kenraali Thomasin luona neuvottelemassa Suomen mahdollisuudesta hankkia aseita Saksasta. Thomasin vastaus oli, että Saksan ollessa itse sodassa, se ei kykenisi luopumaan, kuin pienestä osasta aseistuksestaan. Hän kertoi kuitenkin aseiden vientikiellon Suomeen päättyneen. Ilmeisesti valtakunnanmarsalkka Göringin vaikutuksesta jo seuraavana päivänä allekirjoitettiin kauppakirja, jolla Saksa myi Suomeen kolmekymmentä Stieglitz-alkeiskonetta. Sovittiin, että suomalaiset lentäjät noutavat koneet Saksasta.¹²⁴

Touko- ja elokuun välillä 1940 toteutetut Stieglitz-koneiden noudot eivät ole suoranaisesti luokiteltavissa opintomatkoina, vaan ne liittyvät kiinteästi Suomen ja Saksan väliseen asehankintasopimukseen. Saksaan matkustaneet suomalaiset lentäjät pääsivät kuitenkin matkansa aikana tutustumaan saksalaisten lentokoneitehtaiden toimintaan, joten saatavilla olevat tiedot näistä matkoista esitellään seuraavaksi. Matkakertomuksia ei ole säilynyt, mutta sotilasasiamies Hornin kirjeenvaihdosta voimme saada kuvan siitä, ketkä Ilmavoimien edustajista lopulta kävivät Saksassa.

Ensimmäinen lentokoneiden nouto toteutettiin heti toukokuussa 1940. Sotilasasiamies Horn ilmoitti Reichsluftfahrtministeriumille (Saksan ilmailuministeriölle) Suomesta saapuvien len-

¹²³ Pääesikunnan koulutusosaston käsky n:o 830/Koul.1/sal./24.5.1941, T-17651/2, KA, s. 1–2; Pääesikunnan koulutusosaston puhelinsanoma n:o 1245/Koul.1/11.6.1941, T-17651/10, KA.

¹²⁴ Valtakunnanmarsalkka Göring ei ollut hyväksynyt Suomen jättämistä yksin talvisodassa. Bror (1986), s. 35.

täjien tiedot kirjeellä 17. toukokuuta. Retkikunta matkusti Ruotsista Sassniziin, josta edelleen Heinkelin lentokonetehtaalle Warnemündeeseen (lähellä Rostockia), jonne oli määrä saapua 20. päivä. Kymmenen lentäjän retkikuntaa johti majuri Birger Gabriëlsson. Muut lentäjät olivat insinöörikapteeni Risto Patajoki, luutnantit Esko Ahtiainen ja Per Ahonius, lentomestarit Heikki Peltola, Pauli Pohjavirta, Felix Tirkkonen, Kauko Tiukkanen ja Heikki Metsola sekä kersantti Kalle Talas. Paluumatka taitettiin lentäen Tanskan ja Ruotsin kautta toteuttaen välilaskuja Ruotsin puolella.¹²⁵

Toukokuun 29. päivänä tuli sotilasasiamies Hornin tietoon, että loput kaksikymmentä noutamatonta Stieglitz-konetta oli asetettu vientikieltoon. Hän otti yhteyttä Reichsluftfahrtministeriumiin ja pyysi vientikiellon perumista vedoten Suomen kiireelliseen tilanteeseen. Vientikielto ilmeisesti peruttiin, mutta se viivästytti Stieglitzien saamista Suomeen. Toinen koneiden noutomatka toteutettiin vasta 2.–4. elokuuta 1940. Järjestelyt olivat samat, kuin edelliselläkin kerralla. Myös osallistuneet lentäjät olivat pääosin samoja; ainoastaan kersantti Talasin korvasin reservin vänrikki Kalervo Malinen. Viimeiset kymmenen konetta noudettiin samalla kokoonpanolla 7.–9. elokuuta 1940 tutuilla järjestelyillä.¹²⁶

Everstiluutnantti Horn sai sotilasasiamies von Bentheimilta tietoonsa ruotsalaisen ilmailukomissionin matkustaneen saksalaisten vieraina tutustumaan länsirintaman taistelupaikkoihin sekä Saksan ilmailuteollisuuteen kesällä 1940. Komissionia oli johtanut esikuntapäällikkö eversti Nordenskjöld. Asiamies von Bentheimin mukaan samankaltainen vierailu voisi olla mahdollista järjestää suomalaisillekin, mutta aloitteen olisi tullava Suomesta. Everstiluutnantti Hornin apulainen kapteeni Helenius tiedotti asiasta Ilmavoimien esikuntaa salaisella kirjeellä 20. elokuuta 1940.¹²⁷

Suomen Ilmavoimien Saksaan suuntautunut opintomatka toteutettiin kevättalvella 1941. Ilmavoimien esikuntapäällikkö everstiluutnantti Sarkon johtama upseeriretkikunta matkusti Saksan kautta tutustumaan vallattuun Pohjois-Ranskaan 25. helmikuuta ja 14. maaliskuuta välisen ajan. Retkikuntaan kuuluivat Sarkon lisäksi majurit Stenbäck, Tuompo, Magnusson ja

¹²⁵ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 66/13a/17.5.1940, SARK-2139/10, KA; Suomen sotilasasiamies Berliinissä saapunut sähke n:o 17/16.5.1940, SARK-2139/11, KA.

¹²⁶ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 84/40/13b/4.6.1940, SARK-2139/10, KA; Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 163/40/13a/31.7.1940, SARK-2139/10, KA; Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 174/40/13b/7.8.1940, SARK-2139/10, KA.

¹²⁷ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 190/40/sal./13c/20.8.1940, SARK-2139/10, KA.

Ilanko sekä kapteeni Ervi. Berliinissä suomalaiset vierailivat Reichsluftfahrtministeriumissa ja ilmoittautuivat sotilasasiamies Hornille keskiviikkona 26. helmikuuta. He jatkoivat matkaansa Belgian kautta Ranskaan seuraavana päivänä. Matkalla tehdyt havainnot perustuvat majuri Magnussonin 35-sivuiseen matkakertomukseen, josta on tässä esitettyä vain keskeisimmät havainnot.¹²⁸

Majuri Magnussonin kertomus keskittyy luonnollisesti hänen tekemiinsä havaintoihin saksalaisista lentokoneista. Hänen mukaansa hävittäjäkoneen tärkeimmäksi aseeksi konekiväärin tilalle on noussut koneen runkoon kiinnitetty tykki. Saksalaiset käyttivät hävittäjäkoneitaan 2–4 koneen porrastetuissa parvissa, kun taas englantilaiset pyrkivät kasvattamaan muodostelmiensa kokoa. Koneiden nopeuksien kasvettua saksalaiset olivat jättäneet kurvaustaistelut kokonaan pois hyökkäyksistään. ”Metsästys” toteutettiin kiipeämällä vastustajan yläpuolelle, josta syöksyttiin vastustajaa kohti takaapäin samalla tulittaen.¹²⁹

Magnusson kiinnitti huomiota myös siihen, että lentolaivueen komentaja johti laivuettaan lentämällä itse ”etunenässä”. Tämän mahdollisti se, että laivueen komentaja oli vapautettu huolto- ja tiedustelu-upseerin tehtävistään. Näitä tehtäviä hoitivat maassa olleet alansa erikoismiehet. Kaikkea toimintaa johdettiin radioilla, joiden avulla parvien suuntaa ja nopeutta kyettiin koordinoimaan tehokkaasti. Professori Jokipiin mukaan Magnussonin opintomatka Saksaan vaikutti suoraan hänen myöhempiin uudistuksiinsa Suomen Ilmavoimissa, hänen kehittäessään kotimaista hävittäjätoimintaa radio-ohjatumpaan suuntaan. Retkikunta aloitti kotimatkinsa Berliinistä 12. maaliskuuta, josta matkusti Ruotsin kautta takaisin Suomeen.¹³⁰

Panssariupseerit Saksassa

Pääesikunnan koulutusosasto esitti 28. helmikuuta 1941 julkaistussa käskyssään tärkeimmäksi Saksaan suuntautuvaksi opintomatkaksi suomalaisten panssariupseerien lähettämistä tutustumaan saksalaiseen panssariaseeseen: sen järjestelyyn, koulutukseen sekä yhteistoimintaan moottoroidun jalkaväen kanssa. Kahden panssariupseerin komennuksen kestoksi arvioitiin

¹²⁸ Gustav Magnussonin matkakertomus on säilynyt ainoastaan hänen henkilökohtaisissa kokoelmis-
saan. Hän antoi matkakertomuksen Mauno Jokipiille tutkimuskäyttöä varten. Jokipii (1983), s. 220;
Walter Hornin päiväkirjat, PK-1075, KA, s. 314.

¹²⁹ Jokipii (1983), s. 220.

¹³⁰ Sama, s. 326.

kolmesta neljään viikkoa ja kustannuksiksi noin 30 000 markkaa. Asiakirjassa on lyijykynällä lisättyä päivämäärät 22. huhtikuuta – 13. toukokuuta sekä nimet Björkman ja ratsumestari Luntinen. Asiakirjassa on Mannerheimin mustekynällä lisätty hyväksyntä.¹³¹

Panssariprikaatissa palvelleen everstiluutnantti S. Björkmanin komennusta varten on säilynyt koulutusosaston pyyntö ulkomaanosastolle hankkia asianmukaiset luvat Saksan matkaa varten noin 15. huhtikuuta alkaen 30 vuorokaudeksi. Ajanjakso on hieman alustavaa käskyä myöhempi. Samassa asiakirjassa on maininnat majuri I. Lehtisen ja reservin luutnantti A. Lunnelan matkoista Ruotsiin ”ensitilassa”. Lehtisen matkan tarkoituksiksi on merkitty panssarintorjunta-asiat, kun taas Lunnelan auraus- ja jyräysvälineistöön tutustuminen. Asiakirja on päivätty maaliskuun 22. päivänä.¹³²

Puolustusvoimain ylipäällikön hyväksyntä panssariprikaatilaisten opintomatkalle löytyy koulutusosaston 16. huhtikuuta päivätystä asiakirjasta. Tällöin matkalaisten määrä oli kasvanut kahdesta kolmeen: everstiluutnantti S. K. Björkmanin ja ratsumestari Y. O. Luntisen lisäksi opintomatkalle osallistui myös eversti R. Lagus Panssariprikaatista. Laguksen matka sijoittui ajalle 18. huhtikuuta - 18. toukokuuta 1941, ja sitä varten myönnetään 19 000 markan matka- ja opintoraha. Björkmanin ja Luntisen matka alkoi päivää aiemmin, 17. huhtikuuta, ja sitä varten myönnettiin kummallekin 16 000 markan korvaus.¹³³

Opintomatka alkoi 18. huhtikuuta Ylä-Sleesiassa sijainneesta 4. Panssariprikaatista. Touko-kuussa suomalaiset siirtyivät tutustumaan Wünsdorfin panssarikouluun. Tarkempaa kertomusta matkan kokemuksista ei ole säilynyt, mutta matkalaisten tiedetään tutustuneen ainakin saksalaisten panssarijoukkojen organisaatioihin ja taktiikkaan. Walter Hornin päiväkirjan perusteella tiedetään eversti Laguksen vierailleen hänen luonaan 20. huhtikuuta yhdessä kenraaliluutnantti Valveen ja lähettiläs Kivimäen kanssa. Lagus, Björkman ja Luntinen illastivat Hornin kanssa 10. toukokuuta. Mauno Jokipii toteaa tutkimuksessaan uskovansa erikoismiesten

¹³¹ Pääesikunnan koulutusosaston käsky, n:o 289/Koul.1/7/sal/28.2.1941, T-17651/3, KA.

¹³² Pääesikunnan koulutusosaston käsky, n:o 407/Koul.1/7/sal/22.3.1941, T-17651/3, KA.

¹³³ Pääesikunnan koulutusosaston käsky, n:o 563/Koul.1/7/sal/16.4.1941, T-17651/3, KA.

opintomatkasta olleen hyötyä Suomen panssarivoimien, ”Laguksen porukan”, tehostetulle toiminnalle jatkosodassa.¹³⁴

Mitä ilmeisimmin eversti Laguksen aloitteesta Pääesikunnan ulkomaanosaston päällikkö eversti L. Melander teki esityksen Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunnan hallitukselle kolmen saksalaisen upseerin palkitsemisesta myöntämällä heille Valkoisen Ruusun kunniamerkit. Upseerit olivat ”ansiokkaasti auttaneet suomalaista upseerikomennuskuntaa” heidän Saksassa vieraillessaan. Kunniamerkkejä esitettiin saksalaisen panssariprikaatin komentajalle eversti von Hauenschildille, panssarirykmentin pataljoonan komentajalle majuri Gerhardtille sekä panssaripataljoonan lähettiupseerille luutnantti Rompelille.¹³⁵

Kunniamerkkiesityksen perusteluissa mainitaan eversti von Hauenschildin osoittaneen opintomatkalaisille erittäin suurta huomaavaisuutta. Hänen määräyksestään matkalaiset saivat vapaasti ja seikkaperäisesti tutustua komennettuun joukko-osastoonsa, sekä myös naapurijoukko-osastojen kalustoon. Von Hauenschild järjesti opintomatkalaisille myös tilaisuuden tutustua harjoitusympäristöihin sekä päästä seuraamaan naapuridivisioonien harjoituksia vaikuttaen näin suoraan matkan kaikenpuoliseen onnistumiseen. Majuri Gerhardtin mainitaan osoittaneen suurta avuliaisuutta hänen toimiessaan upseerikomennuskunnan oppaana niin palveluksessa, kuin sen ulkopuolellakin, muun muassa automatkosten yhteydessä. Luutnantti Rompelin niin ikään kerrotaan osoittaneen avuliaisuutta hänen toimiessaan opintomatkalaisten oppaana.¹³⁶

4.3 Merivoimat tutustumassa Kanaalin rannikon puolustukseen

Suomen merivoimien Saksaan suuntautuneiden opintomatkojen alkusysäys oli Pääesikunnan merivoimatoimiston päällikön everstiluutnantti Niilo Sarion 21. tammikuuta 1941 laatima esitys. Asiakirjassaan hän Sario toteaa käynnissä olleen suursodan tarjoavan ”paljon sellaista materiaalia ja sellaisia havaintojentekomahdollisuuksia, joista eri aselajit voivat saada hyödyll-

¹³⁴ Tynkkynen (2014), s. 166; Walter Hornin päiväkirjat, PK-1075, KA, s. 357, 377; Jokipii (1988), s. 231.

¹³⁵ Pääesikunnan ulkomaanosaston asiakirja, n:o 1096/UIk./Henk./13.6.1941 pääasiakirja sekä liitteet 1–3, T-5665/1, KA.

¹³⁶ Pääesikunnan ulkomaanosaston asiakirja, n:o 1096/UIk./Henk./13.6.1941 liitteet 1–3, T-5665/1, KA.

lisiä viitteitä ja soveltamiskelpoisia kokemuksia”. Hän toteaa etenkin Hollannin, Belgian sekä Pohjois-Ranskan rannikkoalueiden olevan kiinnostavia suomalaisen rannikko- ja sisävesipuolustuksen kehittämisen näkökulmasta.¹³⁷

Kiinnostaviksi kohteiksi Sario mainitsee satamat, kaukutykistöasemat sekä monet muut vakinaiset ja tilapäiset laitteet. Hän toivoo Komentoesikunnan päällikön tarttuvan tilaisuuteen, mikäli tällainen matka olisi mahdollista järjestää, sekä huomauttaa myös ruotsalaisten järjestäneen upseeriretkikuntia samanlaisessa tarkoituksessa Flanderin rannikolle jo edellisen maailmansodan aikana. Everstiluutnantti Sarion mukaan mainittuun opintomatkkaan olisi varattava aikaa noin kolme viikkoa ja sille olisi saatava osallistumaan ainakin kolme upseeria. Halukkaiksi osallistujiksi hän mainitsee itsensä lisäksi linnoitusjoukkojen tarkastajan eversti E. I. Järvisen sekä majuri Sauramon. Asiakirjassa on kynällä 25. tammikuuta lisätty operatiivisen osaston päällikön kenraalimajuri Kustaa Tapolan sekä 28. päivä kenraalimajuri Aksel Airon puollot.¹³⁸

Helmikuun kolmantena päivättyssä asiakirjassaan everstiluutnantti Sario esittelee tarkemman matkasuunnitelman ja kustannusarvion opintomatkalle. Matkareitti tulisi kulkemaan alustavan suunnitelman mukaisesti Helsingistä Tukholman kautta Berliiniin, josta edelleen Köln, Aachen, Antwerpen, Brügge, Ostende, Dunkerque, Calais, Boulogne, Le Havre, Pariisi, Reims, Metz ja Strassburgin kautta takaisin Berliiniin. Kokonaiskustannusarvio on noin 52 000 markkaa sisältäen 2 500 markan edustusrahan. Pääesikunnan koulutusosasto laati asiasta oman toteutuskäskynsä 28. helmikuuta 1941, johon saatiin Mannerheimin hyväksyntä.¹³⁹

Kenraaliluutnantti Väinö Valveen johtama merivoimien upseereista koostunut retkikunta kävi tutustumassa Kanaalin rannikon puolustukseen ja satamiin huhti-toukokuussa 1941. Heidän matkansa on kaikista välirauhan aikaisista opintomatkoista parhaiten dokumentoitu. Merivoimien esikunta lähetti 5. kesäkuuta Pääesikunnan koulutusosastolle salaiseksi luokitellun asiakirjan ja sen liitteinä viisi erillistä matkakertomusta. Jokaisen oli kirjoittanut itse matkalle

¹³⁷ Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja, n:o 55/Opos.2/15/21.1.1941, T-17651/10, KA.

¹³⁸ Sama.

¹³⁹ Pääesikunnan operatiivisen osaston selvitys, 3.2.1941, T-17651/10, KA; Pääesikunnan koulutusosaston käsky, n:o 289/Koul.1/7/sal/28.2.1941, T-17651/3, KA.

osallistunut upseeri. Opintomatkalta 17. huhtikuuta ja 8. toukokuuta 1941 välillä¹⁴⁰ osallistui-
vat kenraaliluutnantti Valveen lisäksi komentaja E. R. Göransson, komentajakapteeni O. T.
Koivisto, majuri J. A. Kiveliö, komentajakapteeni A. S. Kivikuru sekä kapteeniluutnantti E.
O. Mattila. Upseeriretkikuntaan kuului ainakin osan matkasta myös sotilasasiamies Walter
Horn. Matkakertomusten keskeinen sisältö käsitellään seuraavaksi samassa järjestyksessä,
kuin ne on säilytetty alkuperäisen asiakirjan yhteydessä. Matkakertomuksissa tehdyistä ha-
vainnoista voi päätellä jokaisella matkalla osallistuneella olleen oma ennalta käsketty ”tarkas-
telualueensa”. Tästä huolimatta matkakertomuksissa esiintyy jonkin verran päällekkäisyyksiä,
joita on pyritty tässä käsittelyssä välttämään.¹⁴¹

Matkakertomuksista ensimmäinen on kapteeniluutnantti Mattilan laatima ja se on päivätty 25.
toukokuuta. Hän esittelee matkakertomuksessaan havaintojaan saksalaisista satamista 17.
huhtikuuta ja 8. toukokuuta välillä suorittamaltaan opintomatkalta. Mattila on liittänyt kerto-
mukseensa matkaohjelman sekä listan Saksassa kohtaamistaan upseereista. Näistä korkea-
arvoisimpina mainittakoon amiraalit Lietzmann ja Schniwind sekä kontra-amiraali Fricke.¹⁴²

Zeebrüggen satamassa työskenteleviä varten oli valmistettu useita sirpalesuojia ja ne oli pyrit-
ty sijoittamaan mahdollisimman lähelle varsinaisia työpisteitä. Aallonmurtajalla oli huomaa-
tavan paljon aseistusta ja tähytys merelle oli valpasta. Ostenden satamassa sirpalesuojia sen
sijaan ei näkynyt, vaikka satama oli Zeebrüggea suurempi ja vilkkaampi. Myöskään satamas-
sa olleita aluksia ei ollut erityisemmin pyritty naamioimaan lentotähytystä vastaan. Dünkir-
chenin (Dunkerque) satamassakaan ei näkynyt erityisiä suojausjärjestelyjä. Mattila huomaut-
taa kuitenkin, että särkyneitä ikkuna-aukkoja peitettiin tiilimuurauksella. Tällä haluttiin suoja-
ta rakennuksissa ollutta irtaimistoa, sekä välttyä asettamasta uusia ikkunalaseja, jotka särkyi-
sivät kuitenkin seuraavassa pommituksessa. Calaisissa oli kerättynä ja muunnettuna paljon
proomuja maihinnousua varten, ja niistä näytettiin pitävän jatkuvasti hyvää huolta.¹⁴³

¹⁴⁰ Alkuperäisessä asiakirjassa päivämäärät ovat 17.4.–18.5.1941. Matkakertomuksien perusteella
retkikunnan paluupäivä oli kuitenkin jo 8. toukokuuta, joten alkuperäisen asiakirjan päivämäärä lienee
lyöntivirhe.

¹⁴¹ Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA;
Jokipii, Mauno: Saksan ja Suomen sotilaallinen yhteistyö 1940–41, *Jatkosodan kujanjuoksu*, Olli Veh-
viläinen (toim.), WSOY, Juva 1982, s. 12.

¹⁴² Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA,
liite 1, s. 1 ja 8.

¹⁴³ Sama, s. 1.

Boulognen satamasta kapteeniluutnantti Mattila mainitsee niin sanotun ”lentäjien pelastuspoijun”, joka oli huonosti hoidettu, varustamaton ja huonosti kiinnitetty. Hän kertoo myös kahdesta raivausaluksesta, jotka vetivät raivauskalustoa perässään vielä satamaan johtavassa aallonmurtajien suojaamassa kanavassakin. Lisäksi kertomuksessa mainitaan Nienportin ja Gravelinesin pienet satamat, joista ei ollut mitään erikoista kerrottavaa. Mattila kuvailee Kanaalin rannikon satamien yleisvaikutelmaa passiiviseksi. Ilmasuojelun ja naamioinnin toimenpiteisiin ei juuri ollut ryhdytty, eikä satamia ollut eristetty piikkilanka-aidalla. Ennakoivaan ilmahälyttämiseen ei ollut mahdollisuuksia, joten ilmavaarasta ilmoitti vasta ilmatorjunta-aseiden tulitus.¹⁴⁴

Hampurin satamassa saksalaiset halusivat esitellä suoritettuja naamiointitoimenpiteitään ja korostivat alueelle osuneiden harvojen pommien vaikutuksen olleen mitätön. Mattila epäilee kuitenkin, että Hampurin laajassa satamassa oli mahdollista jättää vaurioita saaneet kohteet tarkoituksella näyttämättä. Satamiin johtaneiden meriväylien valaisun Mattila toteaa olleen samanlainen, kuin suomalaisillakin. Satamassa ei ollut erillistä ilmahälytysjärjestelmää, vaan koko kaupungille annettiin yhteinen hälytys. Sirpalesuojia ei Hampurissakaan näkynyt. Satamatyöläisten huolto ja johto sekä vaurioituneiden alusten korjaustoimenpiteet eivät poikenneet rauhanaikaisesta mitenkään eikä satama-alueetta ollut ainakaan kokonaisuudessaan eristetty.¹⁴⁵

Asiakirjan toinen liite on opintomatkalta osallistuneen komentaja E. R. Göranssonin 19. tammikuuta 1941 laatima matkakertomus. Göransson aloittaa kertomuksensa kuvailemalla siirtymistä Berliinistä länteen Reichsautobahnia (moottoritietä) pitkin, jolla vastaan tulleista ajoneuvoista monet olivat uusia ranskalaisia (panssari)vaunuja. Elbe-joen ylittävällä sillalla oli ryhmittyneenä paljon ilmatorjuntatykistöä. Reichsautobahn ei ollut vaurioitunut pommituksissa muualla, kuin Düisburgin lähellä, jossa oli vaurioitunut rautatien ylittävä silta, ja siten käytössä vain yksi kaista. Belgian puolella tuhotut sillat oli korjattu ja otettu käyttöön liikenteelle. Lisäksi kanavissa suoritettiin proomukuljetuksia.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 1, s. 2.

¹⁴⁵ Sama, s. 2–3.

¹⁴⁶ Sama, s. 1–2.

Göranssonin mukaan suomalaiset näkivät vain yhden varsinaisen laivastoyksikön. Ostendessa he pääsivät tutustumaankin tähän 80 tonnin painoiseen moottoritorpedoveneeseen, Schnellbootiin. Vene oli varustettu kahdella torpedoputkiheittimellä, kahdella varatorpedosäilytysmahdollisuudella, syvyyspommeilla sekä savunmuodostuslaitteilla. Vene oli myös asuttava, mutta konehuonetta ei suomalaisille esitelty. Veneen päällikkö kertoi, että vastaavanlaisilla veneillä oli suoritettu retki Englannin saarten ympäri. Lisäksi retkikunta näki paljon maihinnousujoukkojen kuljetusaluksia, varsinkin Calaisissa ja Boulognessa. Matkaoppaat ilmoittivat aluksia olleen edellisenä syksynä vielä paljon enemmän, mutta suurin osa oli siirretty sisämaahan kanavien varsille. Maihinnousuharjoituksia suoritettiin oppaiden mukaan Ostenden ja Calaisin satamien välillä.¹⁴⁷

Kaikissa vierailuissa satamissa oli raivaustyöt jo suoritettu ja käynnissä oli erilaisia rakennushankkeita: pommisuoja, uivia telakoita ja betonikattoisia suojahalleja torpedo- ja sukellusveneille. Komentaja Göransson kuvailee kertomuksessaan rakennushankkeita varsin yksityiskohtaisesti. Mattilan tavoin myös Göransson huomauttaa naamioinnin olleen puutteellista Kanaalin rannikon satamissa, mutta Hampurissa naamiointi oli suoritettu huolellisesti. Neustadtia vastapäätä Elben etelärannalla sijaitsi telakka tai lentokonesatama, joka oli kokonaan peitetty naamioverkoilla, ja näytti siten kauempaa katsottuna suurelta hiilivarastolta tai kukkularyhmältä. Deutschewerftien rannassa suomalaiset pääsivät tutustumaan sukellusveneiden naamioimiseen. Varustuslaiturin sivuun oli kiinnitetty naamioverkoilla peitetty kattorakennelma, jonka alla oli kaksi sukellusvenettä.¹⁴⁸

Hampurin telakalla oli käynnissä sarjatyö, jossa oli Göranssonin mukaan rakenteilla jopa 42 sukellusvenettä sekä muita pienempiä aluksia, kuten miinanlaskijoita. Oppaat mainitsivat uusien 45 000 tonnin taistelulaivojen rakentamisen tapahtuvan sulkutelakassa tavanomaisen luisutelakan sijaan. Suomalaiset tutustuivat myös Hampuriin rakennettuihin väestönsuojatorneihin. Tornit olivat kolmetoista metriä korkeita ja kymmenen leveitä. Tiilellä päällystetyn ulkoseinän paksuus oli 2,7 metriä ja kartionmuotoisen katon 3,5 metriä. Tornin alla oli kaksi kerrosta, joiden osastoissa oli tilaa yhteensä viidestä kuudellesadalle ihmiselle. Kertomuksensa

¹⁴⁷ Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 2, s. 2.

¹⁴⁸ Sama, s. 3–6.

lopuksi Göransson mainitsee vielä havainneensa kaksi englantilaista tiedustelukonetta 26. huhtikuuta, mutta yhtäkään ilmahälytystä ei heidän vierailunsa aikana annettu.¹⁴⁹

Kolmas matkakertomus on komentajakapteeni O. Koiviston laatima. Kertomus on päivätty panssarilaiva Väinämöisellä 13. toukokuuta 1941 ja se on muita kertomuksia lyhyempi. Koivisto kiinnitti erityisesti huomioita satamissa havaitsemiinsa tykistöaseisiin. Pääosin tykkikalusto oli vanhahkoa sotasaalismateriaalia ja malliltaan kirjavaa, kuten myös tulenjohtovälineet. Rikkoutuneita välineitä oli pyritty korvaamaan tilapäisvälinein, esimerkiksi vaurioituneille tykeille oli tehty suuntauslaitteet rautalangasta. Suuriakin tykkejä käyteltiin miesvoimin; jopa 38 cm:n tykki ladattiin käsin. Saksalaiset kertoivat kykenevänsä ampumaan Kanaalissa liikkuvia englantilaisia laivoja jopa huonolla näkyvyydellä ”haistamalla” maalin paikan. Ei ole yllättävää, että he kertoivat myös ampuneensa erehdyksissään omia laivojaan tällä menetelmällä. Maalittamisessa käytettiin lisäksi kaukovalokuvausta.¹⁵⁰

Koiviston mukaan rannikkopuolustusjoukkojen vain kaikkein keskeisimmät johtotehtävät oli miehitetty aktiiviupseerein. Muut upseeritehtävät oli täytetty reserviupseereilla tai ”Ergänzungsoffizierella” (täydennysupseereilla). Nuoret merivoimien aktiiviupseerit palvelivat pääasiassa sotalaivoilla.¹⁵¹

Suomalaiset tutustuivat laivoihin, joiden sivuihin oli viritetty sähkökaapeleita. Kaapelien avulla oli tarkoitus kumota laivan magneettinen kenttä, mikä estäisi magneettimiinojen toimimisen. Koivisto oli vaikuttunut myös heille esitellyistä naamiolaitteista. Hän kuvailee, kuinka englantilaiset olivat pommittaneet saksalaisille tärkeää rautatiesiltaa. Saksalaiset olivat tämän jälkeen onnistuneesti rakentaneet valesillan 600 metrin päähän alkuperäisestä ja naamioineet alkuperäisen sillan ympäristön asuinkortteliksi taloineen ja katuineen. Alueen polttoainesäiliöryhmät ja lentokonevajat oli niin ikään naamioitu teräsköysillä tuettujen salkojen

¹⁴⁹ Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 2, s. 6–8.

¹⁵⁰ Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 3, s. 1.

¹⁵¹ Sama, s. 2.

päälle rakennetuiksi kukkuloiksi, joiden päällä oli asetettuina puita ja pensaita, jopa pieniä talojakin. Laivat oli naamioitu lähes yksinomaan ainoastaan sukellusvenevaraava vastaan.¹⁵²

Erikoinen tapahtuma seurasi amiraali Raederin päivällisillä toukokuun ensimmäisenä päivänä. Komentajakapteeni Koivisto istui amiraali Schniewindin vieressä. Amiraali tiedusteli ystävällisesti, mitä aluksia Suomi tarvitsisi puolustuksensa vahvistamiseksi. Tarkoitus ei kuitenkaan ollut antaa saksalaisia aluksia, vaan kyse oli venäläisistä laivoista, jotka olisivat käytettävissä Leningradin valtauksen jälkeen. Tällaisesta avoimuudesta voisi päätellä, että myös suomalaisretkikunnan johtajalle, kenraaliluutnantti Valveelle, olisi mainittu samassa yhteydessä Saksan suunnitelmista Neuvostoliiton suhteen. Asiasta ei kuitenkaan ole säilynyt lähteitä.¹⁵³

Liitteenä olevista matkakertomuksista neljäs on majuri J. A. Kiveliön 19. toukokuuta Dragsvikissä kirjoittama. Kiveliö toteaa heti alussa kirjoittaneensa matkakertomuksensa ilman muistiinpanoja, joten kertomuksessa saattaa tästä syystä ilmetä muistivirheitä. Hän on kuitenkin luottavainen siitä, että muiden matkalle osallistuneiden matkakertomuksiin vertaamalla mahdolliset virheet saadaan eliminoitua.¹⁵⁴

Majuri Kiveliö aloittaa matkakertomuksensa yleisillä havainnoillaan matkan järjestelyistä sekä Saksassa ja miehityillä alueilla vallinneesta tilanteesta. Saksalaisten isäntien vieraanvaraisuutta hän kuvaa ”silmiinpistäväksi”. He eivät selvästi pitäneet matkaa yksinomaan virallisena vierailuna. Matkan järjestelyissä olikin sotilaallisen puolen lisäksi huomioitu mahdollisuus tutustua muistomerkkeihin ja muihin nähtävyyksiin etenkin Berliinissä ja Pariisissa. Saksalaiset isännät esittivät suurta mielenkiintoa Suomen ja Venäjän välisen sodan tapahtumia kohtaan.¹⁵⁵

¹⁵² Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 3, s. 2–3.

¹⁵³ Jokipii, Mauno: Saksan ja Suomen laivastoyhteistyö 1941 jatkosodan syttymiseen asti, *Sotahistoriallinen aikakauskirja 1*, Vilho Tervasmäki, Matti Lappalainen, Leo Saulamo, Markku Palokangas, Eero Elfvingren (toim.), Sotahistoriallisen seuran ja sotatieteen laitoksen julkaisuja, Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu 1980, s. 32–33.

¹⁵⁴ Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 4, s. 1.

¹⁵⁵ Sama, s. 1–2.

Kiveliö toteaa Saksassa vallitsevan sotatilan näkyneen lähinnä sotilaiden runsaana määränä, pimennyksinä sekä elintarvikkeiden säännöstelynä. Pommitusvauriot Berliinissä ja muualla näyttäytyivät vähäpätöisinä. Sotalaitoksen ulkopuolisten henkilöiden kanssa käymiensä keskustelun pohjalta Kiveliölle jäi kuva kansan halusta saada sota nopeasti päätökseen. Sotaa kohtaan ei yleisesti näyttänyt olevan suurta mielenkiintoa. Asepalvelustaan suorittamaan läheneiden miesten jälkeensä jättämää työvoimapulaa paikattiin sotavangeilla, joita näkyi paljon ympäri valtakuntaa erilaisissa töissä. Saksassa vallitsi järjestys ja siisteys. Myös liikenne toimi erinomaisesti. Reichsautobahn yhdessä vanhojen teiden parannusten kanssa mahdollistivat liikenteen Belgian ja Ranskan rajoille jopa yhdeksää ensiluokkaisessa kunnossa olevaa sotilastietä pitkin.¹⁵⁶

Belgiassa sotavahingot olivat huomattavat, mutta Kiveliön mukaan ”eivät kuitenkaan niin suuret, kuin olisi kuvitellut”. Hän epäilee tämän johtuvan saksalaisten hyökkäyksen nopeasta etenemisestä. Kiveliö tulkitsee puolustuslaitteiden päällepäin kärsimien vahinkojen olleen niin pieniä, että vahingot eivät itsessään olleet puolustuksen murtumisen syy. Dünkirchenin alueella tuhot olivat aivan toista luokkaa, kuin muualla. Englantilaisten pisimpään hallussaan pitämistä asemista oli jäljellä enää läjä raunioita. Paluumatkalla tehty lyhyt pysähdys Maginot-linjalla ei tehnyt majuri Kiveliöön vaikutusta; kenttävarustaminen ja maastouttaminen antoivat lähinnä piittaamattoman ja huonosti onnistuneen kuvan.¹⁵⁷

Kiveliö avaa matkakertomuksessaan kattavasti Flanderin rannikkopuolustuksen järjestelyjä. Rannikko on jaettu lohkoihin, joilla jokaisella on komentaja. Kolme lohkoa muodostaa rykmentin, jonka komentajaa nimitetään Artillerie kommandöriksi (tykistökomentaja). Satamiin liittyvät asiat, mukaan lukien vartiointi ja miinanraivaus, ovat Seekommandantin (merikomentajan) vastuulla, jonka alla toimivat Hafenkommendantit (satamakomentajat). Kaikki edellä mainitut yhdessä satamista toimivien Schnellboot-laivueiden kanssa kuuluvat Flanderin rannikkoalueen komentajan käskyvaltaan. Hänen esimiehensä taas on Admiral Frankreich (Ranskan amiraali). Flanderin alueen ilmatorjunta toimii kuitenkin oman komentajansa johdossa.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 4, s. 2–3.

¹⁵⁷ Sama, s. 3–4.

¹⁵⁸ Sama, s. 5.

Ilmatorjuntapatterien kalusto on vain matalailmatorjuntaan soveltuva, eli kahden ja neljän senttimetrin tykistöä. Suuri osa ilmatorjuntakalustosta on englantilaisilta vallattua. Rannikotykkiikalusto on monimuotoista, paljolti belgialaista tai ranskalaista alkuperää, ja kooltaan aina 38 senttimetrin järeisiin tykkeihin saakka. Sama pätee ampumatarvikkeisiin. Osa kalustosta on vanhahtavaa, muun muassa saksalaisten valtaamalta Saarenmaalta tuotu patteri, joka oli ollut sijoitettuna Westwallille ennen sen siirtoa Flanderin rannikolle. Kaikkea tykistöä käytettiin miesvoimalla. Mittaus- ja tulenjohtojärjestelmät olivat Kiveliön mukaan periaatteiltaan samanlaisia, kuin Suomessakin. Ampuma-arvojen laskeminen tapahtuu kuitenkin erillisessä tulenjohtokeskuksessa, eikä itse tykeillä, kuten suomalaisilla oli tapana. Tulenjohtopaikat oli perustettu muun muassa rantaviivalla sijaitsevien hotellien parvekkeille. Huonolla säällä myös ilmatähystystä käytettiin tulenjohtamiseen.¹⁵⁹

Rannikon linnoittaminen oli voimakkaasti käynnissä suomalaisvieraiden siellä käydessä ja siihen osallistui tuhansia työmiehiä. Kiveliön mukaan oli vaikea arvioida sitä, oliko tarkoitus linnoittaa koko rannikko vai ainoastaan korvata kenttävarustetut tykistöasemat vakinaisilla laitteilla. Myös sukellusveneille rakennettiin betonisia suojakatoksia Boulognen satamassa. Tykeillä suoritettavat harjoitukset suoritettiin saksalaisella täsmällisyydellä ja nopeudella, ”eikä näytetty karttavan huutoa ja hälinää”. Tykkimiesten varustukseen kuului teräskypärä, kaasunaamari sekä kaasusuojaapuku.¹⁶⁰

Majuri Kiveliö toteaa lopuksi, ettei maihinnousu Englantiin valmisteluista huolimatta näytä tällä hetkellä ajankohtaiselta. Todennäköisesti maihinnousuvalmiuden lisääminen onnistuisi kuitenkin tarvittaessa nopeasti. Myös joukkojen keskittäminen maihinnousua varten olisi erinomaisen tieverkoston ansiosta toteutettavissa ripeästi. Harjoituksiakin oli jo toteutettu rannikolla ja sisäsatamissa. Suomalaisten vierailun aikana vallitsi Kanaalin rannikolla täysi rauha joitakin englantilaisten tiedustelulentoja ja rannikolle suoritettua tykistöammuntaa lukuun ottamatta.¹⁶¹

Kanaalin rannikon puolustukseen tutustuneen retkikunnan matkakertomuksista viimeinen on komentajakapteeni A. S. Kivikurun 13. toukokuuta kirjoittama. Hän aloittaa kertomuksensa

¹⁵⁹ Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 4, s. 5–6.

¹⁶⁰ Sama, s. 7.

¹⁶¹ Sama, s. 8.

kuulleensa Tukholmassa ruotsalaisten poliittisen näkemyksen olleen ”mieluummin kommunismi, kuin natsismi”. Lainauksen kohdalla on alkuperäisessä asiakirjassa punaisella kynällä tehty huomiomerkki.¹⁶²

Muiden matkalle osallistuneiden tapaan Kivikuru kuvailee, kuin Berliinissä pommitusten tuhot olivat varsin mitättömiä ja elämä kaupungissa ei juuri kielinyt vallitsevasta sotatilasta. Huvittelupaikat olivat auki ja täynnä väkeä, kuin myös kaupoissa oli saatavilla tavaraa. Myös teollisuusalueet olivat täydessä toiminnassa. Matkalla kohti Kanaalin rannikkoa retkikunta havaitsi suuren sulkupalloesteen, jossa oli sata palloa. Hampurissa vastaavassa esteessä oli palloja vain noin kaksikymmentä. Reichsautobahnille oli asetettu kivi- tai puuesteitä sadan metrin välein estämään lentokoneiden laskeutumista tielle.¹⁶³

Satamissa käynnissä olleista rakennustöistä Kivikuru mainitsee betoniset venesuoijat ja ilmatorjuntatykkiasemat. Suomen oloja ajatelleen hän huomauttaa, että vastaavat venesuoijat olisi helppo louhia kallioon turvallista telakoitumista ja korjausten suorittamista varten. Kanaalin satamissa oli kerättynä runsaasti noin kuusikymmentä metriä pitkiä erikoisproomuja. Kivikurun arvion mukaan proomun takaosassa olevasta aukosta mahtui ajamaan noin kahdeksan tonnin panssarivaunun tai suuren kuorma-auton sekä suuren määrän miehistöä. Proomut oli maalattu tummilla väreillä, mutta niitä ei ollut naamioitu. Kivikurun mukaan satamiin sijoitettujen saksalaissotilaiden oikeanlaiseen ajankäyttöön oli kiinnitetty suurta huomiota, josta huolehtivat erityiset propagandakomppaniat. Suomalaiset pääsivät tutustumaan saksalaiseen kenttäbordelliin Brügessä.¹⁶⁴

Tykkiasemista suurin oli Marko Flanderiin rakennettu Siegfried, joka oli aivan uusi, neljän 38 senttimetrin tykin patteri. Tykeillä kykeni ampumaan 480 tai 850 kilogramman ammuksia jopa 53 kilometrin päähän. Huhtikuun 26. päivänä retkikunta oli Marko Flanderissa ollessaan havainnut kolme englantilaisten tiedustelukonetta, joista ammuttiin seitsemän laukausta. Tapaus ei kuitenkaan näyttänyt kiinnostavan saksalaisia. He kertoivatkin suomalaisille ampuneensa Hampurissa yöaikaan kahden tunnin sulkutulituksen aikana 60 tuhatta laukausta pudottamatta yhtäkään englantilaiskonetta. Samana päivänä saksalaisten 28 senttimetrin Grosse

¹⁶² Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 5, s. 1.

¹⁶³ Sama, s. 1–2.

¹⁶⁴ Sama, s. 2–3 ja 6.

Kurfürst-patteri ampui yhteensä kahdeksan kertaa Kanaalin yli Doverin satamaan, jonne oli yöllä saapunut 14 laivaa. Tulta johdettiin lentokoneesta, joka korjasi ensimmäisten laukausten jälkeen tulen maaliinsa.¹⁶⁵

Hampurin telakoilla vieraillessaan suomalaisille selvisi, että pelkästään Hampurissa valmistui viikoittain yksi sukellusvene. Maan eri telakat tuottivat yhteensä noin 30 sukellusvenettä kuu-kaudessa. Kivikuru kuvailee saksalaisen sukellusveneen olleen niin sanottua välimuototyyppiä, jonka painoksi hän arvioi 600–700 tonnia. Veneessä oli suurikokoiset vakavuustankit sekä kaksi (torpedo)putkea keulassa ja perässä. Tykistöaseistuksena oli 70 millimetrin tykki keulakannella ja 20 millimetrin konetykki tornissa. Erikoiseksi uutuudeksi Kivikuru mainitsee kaksoissuuntaruorin, jonka hän epäilee parantavan veneen ohjailuominaisuuksia veden alla huomattavasti. Kivikuru toteaa suomalaisten sukellusveneiden epäonnistuneiden hyökkäysten johtuneen juuri heikosta kääntymisnopeudesta.¹⁶⁶

Düsseldorfissa 30. huhtikuuta koettua ilmavaroitusta lukuun ottamatta retkikunnan Kanaalin rannikkoon tutustuminen sujui komentajakapteeni Kivikurun mukaan rauhallisesti. Saksalaisten sotilaiden kuri ja siisteys olivat silmiinpistävän hyvällä tasolla ja he käyttäytyivät hyvin myös vallatuissa maissa. Luottamus sodan saattamisesta onnelliseen päätökseensä oli vankka upseerien keskuudessa englantilaisten sitkeydestä huolimatta. Toukokuun toisena päivänä järjestetyillä suuramiraali Raederin kutsuilla oli tämän adjutantti tiedustellut Kivikurulta Suomen laivaston suorituskyvystä sekä polttoaine- ja elintarviketilanteesta. Saksalaiset myös tekivät selväksi tyytymättömyytensä italialaisten saavutuksiin merellä.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja, n:o 369/Ye.3/sal/5.6.1941, T-17651/3, KA, liite 5, s. 3–4.

¹⁶⁶ Sama, s. 5–6.

¹⁶⁷ Sama, s. 4–5 ja 7.

5 MUUT OPINTOMATKAT JA OHJESÄÄNTÖTOIMIKUNTA

5.1 Tuntemattomat ja toteutumattomat matkat

Tutustuminen Saksan väestönsuojeluun

Pääesikunnan ulkomaanosaston päällikkö everstiluutnantti Joose Hannula vastaanotti marraskuun 18. päivänä 1940 päivätyn Sisäasianministeriöstä saapuneen kirjeen. Kirjeen lähettäjä oli Suomen väestönsuojelupäällikkö kenraaliluutnantti Aarne Sihvo, joka pyysi ulkomaanosastoa aloittamaan toimenpiteet tutustumismatkan järjestämiseksi Saksaan hänelle itselleen, sekä majuri Kuuselalle ja reservininsinööriluutnantti Hixenille, jotka kuuluivat maan väestönsuojelutoiminnan johtoon. Suomen väestönsuojelu oli tuolloin uudelleenjärjestelyn alla sodasta saatujen kokemusten ja ylipäällikön antamien määräysten pohjalta. Kenraaliluutnantti Sihvo halusi päästä tutustumaan ulkomaisiin, erityisesti Saksan, käytäntöihin väestönsuojeluasioissa. Kiinnostavia teemoja olivat muun muassa väestönsuojelun lainsäädäntö, väestönsuojelu asutuskeskuksissa, maaseudulla ja teollisuuslaitoksissa, väestönsuojelussa käytettävät välineet sekä evakuointien valmistelu ja suorittaminen.¹⁶⁸

Everstiluutnantti Hannula otti yhteyttä everstiluutnantti Walter Horniin, jotta hän alkaisi järjestää Sihvon vierailua Saksaan. Horn tiedusteli matkan järjestämisen mahdollisuutta Saksan ilmailuministeriön edustajalta majuri Graf Beisseliltä 26. marraskuuta. Horn ilmoitti 28. marraskuuta Hannulalle lähettämällään sähköllä matkan olevan hyväksytty. Matka tulitisiin toteuttamaan joulukuun alussa yhdessä ruotsalaisen vastaavan komission kanssa. Vastaanottajien viranomaisten kiireistä johtuen matkan kesto jouduttiin sopimaan vain kolmipäiväiseksi. Joulukuun viidentenä komission varustukseksi vahvistui siviilipuku. Tarkempia tietoja matkan suorittamisesta ei ole säilynyt.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Sisäasianministeriön väestönsuojeluasiaintoimiston kirje n:o 4777/40 yl/18.11.1940, SARK-2139/10, KA.

¹⁶⁹ Suomen sotilasasiamies Berliinissä saapunut sähkö n:o 91/7.11.1940, SARK-2139/11, KA; Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 372/40/28.11.1940, SARK-2139/10, KA; Suomen sotilasasiamies Berliinissä lähetetty salasähkösanoma n:o 99/7.11.1940, SARK-2139/11, KA.

Tutustuminen Junkersin lentokonetehtaisiin ja saksalaiseen tykistökoulutukseen

Keväällä 1941 toteutettiin kaksi opintomatkaa Saksaan, joista ei ole säilynyt lainkaan matkakertomusta tai edes matkalaskua. Ainoat merkinnät näistä matkoista voi löytää sotilasasiamies Hornin päiväkirjasta matkalaisten ilmoittauduttua hänen luonaan Berliinissä. Tykistön edustajat eversti Simolin ja everstiluutnantti Ulfson vierailivat Hornin luona 27. helmikuuta. He viettivät Saksassa kuukauden päivät tutustuen saksalaiseen tykistökoulutukseen Potsdamin varuskunnassa sekä Jüterbogin tykistökoulussa. Ilmavoimien upseerit everstiluutnantti Waris ja kapteeni Bremer puolestaan vierailivat Berliinissä ja Junkersin lentokonetehtailla todennäköisesti asehankinta-asioissa 28. helmikuuta ja 1. maaliskuuta välillä.¹⁷⁰

Tutustuminen Potsdamin aliupseerikouluun

Kenraalimajuri Wiljo Tuompon retkikunta syyskuussa 1940 jätti mitä ilmeisimmin hyvän vaikutelman heidän oppaanaan toimineelle everstiluutnantti Tigörille. Sotilasasiamies everstiluutnantti Horn kertoi nimittäin 19. helmikuuta 1941 päivätyssä kirjeessään, että Tigör oli toivonut mahdollisuutta esitellä johtamansa Potsdamin aliupseerikoulun suomalaisille upseereille. Tigör lähetti myös aliupseerikoulun toiminnasta kertovan selostuksen Pääesikunnan ulkomaantoimiston käyttöön toivoen kuitenkin, ettei hänen nimeään mainittaisi selostuksen jatkokäytön yhteydessä. Horn kertoi esittäneensä Attachéabteilungille toiveen yhden tai kahden suomalaisen upseerin viikon mittaisesta vierailusta Potsdamin aliupseerikouluun maaliskuun aikana. Hän korosti, että tiedustelu on vain periaatteellista laatua, eikä virallista kyselyä Suomesta asiaan liittyen ole tullut.¹⁷¹

Pääesikunnan koulutusosaston ulkomaantoimistolle osoittamassa käskyssä 28. helmikuuta 1941 pyydetään ulkomaantoimistoa aloittamaan toimenpiteet kahden jalkaväkiupseerin lähettämiseksi Potsdamin aliupseerikouluun ”tutustumaan uusimpiin koulutus- ja toimintamenetelmiin” noin kahdeksi viikoksi. Aika käsittänee siis perillä vietettävän viikon lisäksi toisen viikon käytettäväksi matkustamiseen. Käsky sisältää Mannerheimin allekirjoittaman hyväksynnän matkan järjestämiseksi, sekä noin 10 400 markan kustannusarvion. Käskyn antajaksi on merkitty koulutusosaston päällikkö eversti Viktor Alonzo Sundman.¹⁷²

¹⁷⁰ Walter Hornin päiväkirjat, PK-1075, KA, s. 316–317.

¹⁷¹ Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 92/16a/19.2.1941, T-17651/10, KA.

¹⁷² Pääesikunnan koulutusosaston käsky, n:o 289/Koul.1/7/sal/28.2.1941, T-17651/3, KA.

Matkalle lähteneiden nimet ilmenevät koulutusosaston käskystä 6. maaliskuuta, jossa Saksaan komennukselle lähtijöiksi ilmoitetaan majurit E. Tara Pääesikunnan koulutusosastolta sekä L. Könönen Reserviupseerikoulusta. Komennuksen ajanjaksoksi käsketään 11.–28. maaliskuuta 1941 ja kokonaiskustannuksiksi 13 000 markkaa kumpaakin osallistujaa kohden. Summa maksetaan komennetuille ennen matkaa ja sisältää niin päivärahat kuin edestakaiset matkakorvaukset Helsingistä Berliiniin. Tietoja matkan tarkemmasta kulusta ei ole säilynyt. Everstiluutnantti Horn palkitsi everstiluutnantti Tigörin suomalaisella kunniamerkillä Taran ja Könösen paluumatkan alkamispäivänä 24. maaliskuuta.¹⁷³

Tutustumiset Saksan sotamuseoon ja propaganda-alaan

Pääesikunnan koulutusosaston PE:n komendanttitoimistolle osoitetussa salaisessa asiakirjassa tiedotetaan ylipäällikön hyväksyneen Sotamuseon johtajan kapteeni R. Palmrothin komennuksen Saksaan 12.–26. maaliskuuta 1941. Hänelle myönnetään kokonaisuudessaan 10 000 markan matka- ja opintoapuraha, joka sisältää päivärahat Suomessa, sekä edestakaiset matkakustannukset välille Helsinki - Berliini. Walter Hornin päiväkirjassa on merkintä kapteeni Palmrothin ilmoittautumisesta sotilasasiamiehen luona illalla 22. maaliskuuta. Palmrothin kotimatka alkoi seuraavana aamuna.¹⁷⁴

Pääesikunnan koulutusosaston ulkomaantoimistolle osoitetussa käskyssä 28. helmikuuta 1941 mainitaan Sanomatoimiston päällikön reservinkapteeni Lehmuksen suunniteltu noin kahden viikon komennus Saksaan tutustumaan propaganda-alaan. Kustannusarvioksi on merkitty noin 10 400 markkaa. Huhtikuun yhdeksäntenä päivätysssä Pääesikunnan koulutusosaston salaisessa asiakirjassa tiedotetaan ylipäällikön hyväksyneen Sanomatoimiston päällikön reservinluutnantti K. Lehmuksen komennuksen Saksaan 16. huhtikuuta ja 3. toukokuuta 1941 väliselle ajalle. Hänelle myönnetään 12 000 markan matka- ja opintoapuraha, joka sisältää päivärahat Suomessa, sekä edestakaiset matkakustannukset välille Helsinki - Berliini. Erikoista on, että helmikuussa päivätysssä asiakirjassa Lehmuksen sotilasarvoksi mainitaan kapteeni, kun

¹⁷³ Pääesikunnan koulutusosaston käsky, n:o 323/Koul.1/7/sal/6.3.1941, T-17651/3, KA; Walter Hornin päiväkirjat, PK-1075, KA, s. 336.

¹⁷⁴ Pääesikunnan koulutusosaston käsky, n:o 326/Koul.1/7/sal/7.3.1941, T-17651/3, KA; Walter Hornin päiväkirjat, PK-1075, KA, s. 333.

sen huhtikuussa mainitaan olevan luutnantti. Kummassakin asiakirjassa on koulutusosaston päällikön V. A. Sundmanin hyväksyntä.¹⁷⁵

Palmrothin ja Lehmuksen matkoista ei ole säilynyt matkakertomuksia. Yleisesikunnan päällikön kokoelmassa on lista 10. marraskuuta 1945 poltetuista asiakirjoista. Listassa on muun muassa vuonna 1941 laaditut asiakirjat ”saksalaisten kera tehtäviä sopimuksia”, ”saksalaisia Kankaanpäähän talvisotakursseille” sekä ”kapt. Lehmuksen komennus”. Listan laatijaksi on merkitty kapteeni M. Haaluaho.¹⁷⁶

Tutustuminen Saksan viestijärjestelmään

Saksalaiset asiantuntijat postineuvos von Flecher ja everstiluutnantti von Hillenberg olivat osallistuneet Suomen puhelinpiiriä uudistuksen suunnitteluun alkuvuodesta 1941. Puhelinpiirijako päätettiin 24. toukokuuta 1941 ja se astui voimaan 1. heinäkuuta. Pääesikunnassa päätettiin toteuttaa vastavierailu lähettämällä suomalaisia viestiupseereja tutustumaan saksalaiseen viestijärjestelmään.¹⁷⁷

Huhtikuun 4. päivälle 1941 päiväystä Pääesikunnan koulutusosaston asiakirjasta käy ilmi ylipäällikön hyväksyneen eversti Leo Ekbergin Pääesikunnasta sekä majuri Veikko Sauran I. armeijakunnasta komennukset Saksaan. Komennusten ajankohta on 25. huhtikuuta ja 21. toukokuuta 1941 välillä, ja sen kustannukset 13 500 markkaa kumpaakin osallistujaa kohden. Käskyn antajina ovat tuttuun tapaan koulutusosaston päällikkö eversti Sundman ja yleisen koulutustoimiston päällikkö everstiluutnantti Hirki. Matkalaiset ilmoittautuivat everstiluutnantti Hornin luona 9. toukokuuta, mutta matkakertomusta komennuksesta ei ole säilynyt.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Pääesikunnan koulutusosaston käsky, n:o 289/Koul.1/7/sal/28.2.1941, T-17651/3, KA; Pääesikunnan koulutusosaston käsky, n:o 537/Koul.1/7/sal/9.4.1941, T-17651/3, KA.

¹⁷⁶ Pääesikunnan päällikön diaari, lista poltetuista asiakirjoista 10.11.1945, T-20117/2, KA.

¹⁷⁷ Jokipii (1988), s. 231–232.

¹⁷⁸ Pääesikunnan koulutusosaston käsky, n:o 612/Koul.1/7/sal/21.4.1941, T-17651/3, KA; Walter Hornin päiväkirjat, PK-1075, KA, s. 376.

Jatkosodan alkamisen takia peruuntunut opintomatka

Majuri Eero-Eetu Saarisen lisäksi muitakin suomalaisia pioneeriupseereita ilmoittautui halukkaiksi lähtemään opintomatkalle Saksaan. Pääesikunnan pioneerikommentaja kenraalimajuri Unio Sarlin lähetti Pääesikunnan koulutusosaston päällikölle 28. helmikuuta 1941 päivätyn kirjeen, jossa hän puoltaa kahta opintomatkahakemusta. Näistä ensimmäinen on 13. prikaatin pioneerikomppanian päällikön luutnantti T. Raimorannan lähettämä. Anomus on päivätty 24. tammikuuta 1941. Anomuksessaan Raimoranta anoo noin kahden kuukauden mittaista komennusta Saksaan tutustumaan taistelupioneerien koulutukseen. Hän toivoo pääsevänsä matkalle pian ja suostuu tarvittaessa kattamaan komennuksen kustannukset itse. Kenraalimajuri Sarlin kuitenkin esittää puoltonsa yhteydessä luutnantti Raimorannalle maksettavaksi normaallit komennusrahat.¹⁷⁹

Opintomatkahakemuksista toinen on II. armeijakunnan pioneerikommentajan everstiluutnantti M. Oinosen 20. helmikuuta 1941 lähettämä. Hän aloittaa kertomalla, kuinka saksalaisista ohjesäännöistä on ollut suuri käytännöllinen hyöty suomalaisille pioneereille kenttätöiden suorittamisessa. Oinonen uskoo myös saksalaisten ottaneen käynnissä olevan sodan kokemukset huomioon nykyisessä pioneerikoulutuksessaan, minkä vuoksi hän esittää kahden pioneeriupseerin lähettämistä Saksaan tutustumaan pioneeripataljoonan ja jalkaväkirykmentin pioneerikoulutukseen. Lähtijöiksi hän esittää itseään sekä Pioneeripataljoona 2:n komentajaa majuri A. Salmiota.¹⁸⁰

Everstiluutnantti Oinonen perustelee opintomatkalle komentamista pääasiassa ohjesääntöjen uudistustyölle saatavan hyödyn näkökulmasta. Oinonen nimittäin kirjoitti tuolloin parhaillaan uusia kenttävarustustyö- sekä miinoitus- ja ansoitusohjesääntöjä. Majuri Salmisen hän taas mainitsee olevan perusteellisesti perehtynyt pioneerikoulutusasioihin sekä niin ikään kirjoittavan uutta ponttoniohjesääntöä. Kahden upseerin lähettämistä opintomatkalle Saksaan Oinonen perustelee mahdollisuudella laatia kattavampia muistiinpanoja, sekä keskustella eriäviä mielipiteitä herättäneistä aiheista paikan päällä. Hän toivoo komennuksen toteutuvan mahdollisimman pian, jotta ”komennuksen tuloksia voitaisiin käyttää hyväksi jo ensikesän aikana”. Pioneerikommentaja Sarlin puolsi tätäkin matkaa Pääesikunnan koulutusosaston päällikölle, mutta esitti samalla Oinosen ja Salmion komennukset järjestettäväksi eri aikoina. Hän ei pitä-

¹⁷⁹ Pääesikunnan pioneeriosaston asiakirja n:o 354/Pion.1/11.sal./28.2.1941, T-17651/3, KA, liitteenä luutnantti Raimorannan kirje 24.1.1941.

¹⁸⁰ II Armeijakunnan esikunnan kirje n:o 415/Pion.kom./201.a sal/20.2.1941, T-17651/3, KA.

nyt II armeijakunnan kahden vanhimman pioneeriupseerin komennukselle irrottamista samanaikaisesti mahdollisena.¹⁸¹

Pääesikunnan ulkomaantoimisto tiedusteli mahdollisuutta pioneerikomennusten järjestämiseen eversti Walter Hornilta maaliskuun 1941 alussa. Horn vastasi 15. maaliskuuta saaneensa kieltävän vastauksen Attachéabteilungista. Majuri Eero-Eetu Saarisen hiljattain Rosslaun Pionerschuleen toteuttaman matkan kaltaisen opintomatkan toteuttaminen ei enää tullut saksalaisten mukaan kysymykseen. Suomalaiset pääsisivät halutessaan tutustumaan täydennysjoukkojen koulutukseen, mutta Hornin mukaan tämä tarkoittaisi ainoastaan alokaskoulutukseen tutustumista. Horn esittääkin komennuksen lykkäämistä syksyyn, jolloin yksi tai kaksi pioneeriupseeria voisi päästä osallistumaan pioneerikurssille Rosslaussa. Tämä mahdollistaisi myös tutustumisen vesistöharjoituksiin, jollaisiin Saarisella ei ollut mahdollisuutta tutustua helmikuussa 1941 Elbe-joen rantojen jäätyminen takia. Jatkosodan syttymisen vuoksi komennus kuitenkin jäi sellaisenaan kokonaan toteuttamatta. Seuraavaa pioneeriupseerien opintomatkaa Saksaan alettiin suunnitella helmikuussa 1942.¹⁸²

5.2 Ohjesääntöjen päivitystyö välirauhan aikana

Puolustusvoimissa oli halu uudistaa voimassa olleita ohjesääntöjään talvisodan kokemusten perusteella sekä jatkaa talvisodan takia keskeytynyttä ohjesääntöjen kirjoittamista. Tästä esimerkkinä on Pääesikunnan koulutusosaston laatima jalkaväen sotilaskäsikirja, joka jäi kesken sodan syttyessä vuonna 1939, ja jonka laatimisvastuu annettiin sodan jälkeen majuri L. Könöselle. Omien sotakokemusten lisäksi oppia haettiin laajalti myös Saksassa käytössä olleista ohjesäännöistä. Pääesikunta antoi saksalaisten ohjesääntöjen hankkimisen ja Suomeen lähettämisen sotilasasiamies Hornin tehtäväksi. Pääesikuntaa kiinnostivat loppuvuodesta 1940 ainakin panssarivaunuja ja viestijärjestelmää koskevat ohjesäännöt sekä asevelvollisuusasiat ja taktilliset käsikirjat. Myös pioneeriohjesääntöjen päivitystyössä käytettiin saksalaisia ohjesääntöjä. Eversti Horn postitti liudan ohjesääntöjä 17. joulukuuta 1940.¹⁸³

¹⁸¹ II Armeijakunnan esikunnan kirje n:o 415/Pion.kom./201.a sal/20.2.1941, T-17651/3, KA; Pääesikunnan pioneeriosaston asiakirja n:o 361/Pion.1/11.sal./3.3.1941, T-17651/3, KA.

¹⁸² Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 147/13a/sal./15.3.1941, T-17651/3, KA; Tynkkynen (2014), s. 175.

¹⁸³ Pääesikunnan koulutusosaston asiakirja n:o 903/Koul.2/2.5.1941, T-17651/10, KA; Pääesikunnan ulkomaantoimiston kirje, n:o 865/Ulk.1/28.10.1940, SARK-2139/10, KA; Pääesikunnan ulkomaantoi-

Oletettavasti Saksaan suuntautuneiden opintomatkojen tärkeä tavoite oli saada oppia ohjesääntöjen päivitystyötä varten. Ylipäällikön käskyllä perustettiin joulukuussa 1940 ohjesääntötoimikunta, jonka tehtävänä oli toimia ohjesääntöjen laadinta- ja uudistustyön keskuselimeinä. Toimikunnan puheenjohtajaksi määrättiin kenraaliluutnantti Hugo Österman. Hän oli toiminut vastaavassa tehtävässä jo 1930-luvulla taktiikan ohjesääntöjen uudistamistyön yhteydessä. Östermanin tuli puheenjohtajana laatia suunnitelma uusien ohjesääntöjen laatimiseksi ja vanhojen uudistamiseksi, sekä esitellä aikaansaannokset ylipäällikölle. Östermanin lisäksi toimikunnan vakituisiksi jäseniksi nimitettiin operatiivisen osaston, koulutusosaston ja ohjesääntötoimiston päälliköt.¹⁸⁴

Ohjesääntötoimikunnan aselajiedustajiksi valittiin seuraavat henkilöt:

Jalkaväki	everstiluutnantti Ikonen Kotijoukkojen esikunnasta
Tykistö	eversti Julenius Pääesikunnasta
Viesti	eversti Ekberg Pääesikunnasta
Pioneeri	eversti Pylkkänen Pääesikunnasta
Ratsuväki	eversti Stackelberg Rannikkoprikaatista
Huolto	eversti Roos Pääesikunnasta
Lentojoukot	majuri Gabrielsson Ilmavoimien esikunnasta
Ilmatorjunta	majuri Jokipaltio Ilmavoimien esikunnasta
Rannikkopuolustus	majuri Valtanen Merivoimien esikunnasta
Laivasto	kapteeniluutnantti Saukkonen Merivoimien esikunnasta ¹⁸⁵

miston kirje, n:o 950/Ulk.1/26.11.1940, SARK-2139/10, KA; Suomen sotilasasiamies Berliinissä kirje n:o 408/8a/17.12.1940, SARK-2139/11, KA; Pääesikunnan koulutusosaston asiakirja n:o 458/Koul.2/33/26.2.1941, T-17651/10, KA.

¹⁸⁴ Pääesikunnan koulutusosaston käsky n:o 788/Koul.1/40/28.12.1940, T-17651/10, KA, s. 1; Tynkynen (2014), s. 110.

¹⁸⁵ Pääesikunnan koulutusosaston käsky n:o 788/Koul.1/40/28.12.1940, T-17651/10, KA, s. 1.

Aselajiedustajat eivät osallistuneet jatkuvasti ohjesääntötoimikunnan toimintaan, vaan ainoastaan heidän omaan aselajiinsa liittyvään ohjesääntötyöhön. Lisäksi toimikunnan puheenjohtajalla oli mahdollisuus käyttää apunaan eri alojen asiantuntijoita, jotka kutsuttiin osallistumaan toimikunnan istuntoihin tarpeen mukaan. Ohjesääntötoimikunnan istuntoihin osallistuneille maksettiin erillinen korvaus puheenjohtajan harkinnan mukaan.¹⁸⁶

Ohjesääntötoimikunnan päätöksellä perustettiin lisäksi kaksi alajaostoa tammikuun lopulla 1941. Näistä ensimmäinen oli liikekannallepanon alajaosto, johon kuuluivat puheenjohtaja eversti E. Mäkinen, vakituinen jäsen eversti S. Isakson sekä sihteeri everstiluutnantti T. Haaki. Toinen oli tykistöalajaosto, johon kuuluivat puheenjohtaja kenraalimajuri V. V. Svanström, vakituinen jäsen eversti K. K. Julenius sekä sihteeri everstiluutnantti E. Ulfsson.¹⁸⁷

Toukokuun 17. päivänä 1941 julkaistussa ohjesääntötoimikunnan selostuksessa esitellään ohjesääntöjen laadinta- ja uudistustyön sen hetkinen vaihe. Selonteon jakelu on 75 kappaletta käsittäen ohjesääntötoimikunnan jäsenet ja alajaostot, ohjesääntöjen kirjoittajat sekä Pääesikunnan koulutusosaston väen. Selostuksessa on kuvailtuna lyhyesti kunkin työn alla olevan ohjesäännön työn vaihe ja osassa myös vastuuhenkilö. Todettakoon, että suurin osa kuvailuista ohjesäännöistä oli pahasti kesken tai vasta alkutekijöissään. Seuraavaksi esitellään lyhyesti selonteossa mainitut työn alla olleet ohjesäännöt ja oppaat.¹⁸⁸

1. Yleiset ohjesäännöt: sotilaskuljetusohjesääntö, varuskuntaohjesääntö, sisäpalvelusohjesääntö, lyhennykset ja taktilliset merkit, esikuntapalveluohjesääntö, kirjeenvaihto-opas, kaatuneiden huolto-ohjesääntö, henkilöstön täydennys- ja evakuointiohjesääntö, tiedusteluohjesääntö ja palontorjuntaohjesääntö.
2. Maavoimien yleiset ohjesäännöt: kenttäohjesäännön yleinen osa, kenttäohjesääntö I ja II, ampumaohjesääntö ja ampumaohjelmisto.
3. Jalkaväen ohjesäännöt: Jalkaväen ohjesääntö I–III, jalkaväen taisteluoapas 1–4, sotamiehen käsikirja, panssarintorjunnan käsikirja, panssarintorjunta-alan kalustokirjat ja jalkaväen koulutusopas.

¹⁸⁶ Pääesikunnan koulutusosaston käsky n:o 788/Koul.1/40/28.12.1940, T-17651/10, KA, s. 2–3.

¹⁸⁷ Pääesikunnan koulutusosaston käsky n:o 238/Koul.2/41/31.1.1941, T-17651/10, KA.

¹⁸⁸ Pääesikunnan koulutusosaston selostus Koul.1/17.5.1941, T-17651/10, KA, s. 1 ja 10.

4. Kenttätykistön ohjesäännöt: kenttätykistön ampumaohjesääntö, kenttätykistön harjoitusohjesääntö I, kenttätykistön ohjesääntö III1 ja II2, kalustoselostukset, kalustonhoito-ohjesääntö ja mittauspalveluohjesääntö.
5. Viestialan ohjesäännöt: puhelinpalveluohjesääntö I ja II, radiopalvelusohjesääntö, viestikaluston ohjesääntö I–III, viestitaktiikan ohjesääntö
6. Pioneerialan ohjesäännöt: kenttätyöohjesääntö I ja II, betonin ja kallion käyttö kenttävarustustöissä, kenttäsiltaohjesääntö, ponttoniohjesääntö II, hävitysohjesääntö, hävitysvalmisteluohjeet, tienrakennusohjesääntö, talvitieohjesääntö, autoaurausopas, maastonvalaisuopas, valonheitinkalustot, miinoitus- ja ansoitusopas, hyökkäysvaunumiinat, ansat sekä isku- ja erikoissytyttimet, tulvitusopas, parakkiohjesääntö, pioneeriupseerin käsikirja, ajoneuvojen mittoja ja painoja, lujuus- ja staattisten laskelmien käsikirja, paineilmakalusto-opas, moottorijääsahat, sirkkelisaha sekä räjähdysaineiden ja sytytysvälineiden varastoiminen ja hoito.
7. Huoltoalan ohjesäännöt: kenttävarastopalvelus, hevuskolonnopalvelus, autokolonnopalvelus, kenttälääkintäpalvelus, kenttäeläinlääkintäpalvelus, liikennekomppanian koulutus sekä pataljoonan ja vastaavan taloushuolto.
8. Merivoimien ohjesäännöt: rannikkotykistön ampumaohjesääntö, rannikkotykistön mittausohjesääntö, rannikkotykistön tykkipalvelusohjesääntö, rannikkotykistön tykkikalustoohjesääntö, rannikkotykistön ampumatarvikeohjesääntö, rannikkotykistön valonheitinohjesääntö ja rannikkotykistön sääpalvelusohjesääntö.
9. Ilmavoimien ohjesäännöt: ilmasotaohjesääntö, tykistön tulenjohto-ohjesääntö, lentojoukkojen ohjesääntö III1, II2 ja II3 sekä ilmatorjuntaohjesäännöt I–VI.¹⁸⁹

Ohjesääntöjen laatimisen mainituista vastuuhenkilöistä vain muutama oli osallistunut Saksaan suuntautuneille opintomatkoille välirauhan aikana: Ilmavoimista majuri Tuompo (Kenttäohjesääntö I:n ilmatorjuntaosat) ja Gabrielsson (ilmasotaohjesääntö), Reserviupseerikoulusta majuri Könönen (sotamiehen käsikirja) sekä I. armeijakunnasta majuri Saura (viestitaktillinen ohjesääntö). On kuitenkin huomioitava, että selostuksessa ei ole mainittu vastuuhenkilöä läheskään kaikkien ohjesääntöjen osalta.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Pääesikunnan koulutusosaston selostus Koul.1/17.5.1941, T-17651/10, KA, s. 1–10.

¹⁹⁰ Sama, s. 1–10.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

”Vaikka saksalainen käytäntö ei sinänsä aina ollut meille sovellettavissa, eri aselajien huippumiesten tutustumismatkoista lienee ollut hyötyä Suomen armeijalle” - Mauno Jokipii¹⁹¹

Välirauhan aikana Saksaan suuntautuneiden opintomatkojen tarkoitus oli ennen kaikkea kehittää suomalaisten upseerien osaamista modernin sodankäynnin alueella. Osaamista haettiin kokonaisvaltaisesti, eikä esimerkiksi ainoastaan taktiikan tai tekniikan kehittämisen osalta. Suuri tavoite Puolustusvoimilla oli parantaa Suomen armeijan kokonaissuorituskykyä, jotta talvisodassa esiin tulleet puutteet olisi saatu korjattua ennen seuraavaa sotaa, jonka nähtiin olevan väistämättä ennen pitkää edessä. Suorituskyvyn parantamiseen pyrittiin Saksan kanssa käytävien asekauppojen lisäksi nimenomaan upseeriston kouluttamisella Saksassa.

Jos tilanne Euroopassa olisi ollut toisenlainen, kuin mitä se oli kesällä 1940, ei Suomi välttämättä olisi turvautunut juuri Saksan apuun. Yhteistyö Ruotsin ja Norjan kanssa olisi ollut Suomelle mieluisampi vaihtoehto. Tanskan ja Norjan valtaamisen jälkeen Skandinavian tilanne kiristyi merkittävästi. Ruotsalaisten asenne ”mielummin kommunismi, kuin natsismi” rajasi pois vaihtoehdon yhteistyöstä Ruotsin ja Saksan kanssa samaan aikaan. Ranska ja Belgia, joiden kanssa Suomella oli ollut aiempaa sotilaallista yhteistyötä, joutuivat niin ikään Saksan alaisuuteen. Englanti osoitti passiivisuutensa Suomen ja Neuvostoliiton välisissä kiistoissa, ja saarivaltio oli muutenkin liian kaukana ollakseen todellinen turva Suomelle. Neuvostoliiton vallattua Baltian maat, ei Suomella ollut mitään muuta vaihtoehtoa, kuin pyrkiä hakemaan turvaa Saksasta. Opintomatkat osaltaan kehittivät maiden välistä yhteistoimintaa. Saksalaisten toimintatapoihin perehtyminen oli järkevää jo senkin takia, että syystä tai toisesta Suomi ja Saksa eivät olisikaan ajautuneet taistelemaan tulevassa konfliktissa samalla puolella.

Vastavuoroisesti Saksan herännyt kiinnostus hyökätä Neuvostoliittoon muutti saksalaisten asennoitumisen Suomeen päällelleen siitä, mitä se oli ollut talvisodan aikana. Jatkuvat ei-vastaukset muuttuivat ystävällisyydeksi ja avuliaisuudeksi. Suomen jättäminen yksin talvisodan aikana ei ollut saksalaistenkaan keskuudessa yksimielinen päätös. Hyvittämisen ilmapiiri oli vahva syksystä 1940 eteenpäin, vaikka suomalaiset pidettiinkin pääosin tietämättöminä

¹⁹¹ Jokipii, Mauno: Ilmatoiminta Suomessa välittömästi ennen jatkosotaa, *Scripta Historica VIII*, Matti Lackman (toim.), Oulun historiaseuran julkaisuja, Oulun kirjateollisuus Oy, Oulu 1983, s. 220.

Barbarossa-suunnitelmasta viime hetkeen saakka. Suomalaisten sotainvalidien hoidon järjestäminen Greifswaldissa ja Ilsenburgissa on hyvä esimerkki tästä hyvittelystä.

Matkakertomusten perusteella suomalaiset olivat erittäin vakuuttuneita Saksan asevoimien tehokkuudesta. Heidän matkoilla tekemänsä havainnot sodan kulusta ja Saksan tilanteesta vuosina 1940–1941 antoivat luottavaisen kuvan siitä, että Saksa voisi hyvinkin voittaa sodan. Nämä kokemukset kiinnostivat varmasti Suomen valtion johtoakin. Yhteistoiminnan kehittämistä Saksan kanssa päätettiin jatkaa ja varauksella lupauduttiin myös liittymään Saksan sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Myös saksalaisten arvostus suomalaisia kohtaan oli talvisodan jälkeen korkealla ja suomalaisten sotakokemuksia kuunneltiin kiinnostuneina.

Tilanteen huomioiden suomalaisten upseerien opintomatkat olivat välirauhan aikana määrältään varsin vähäisiä. Toisaalta välirauhan aika oli suhteellisen lyhyt, joten aikaa matkojen järjestämiselle ei vain ollut enempää. Ehkä määrää tärkeämpi oli kuitenkin vierailujen laatu. Osa opintomatkoihin osallistuneista upseereista palveli Puolustusvoimien suorituskyvyn kehittämisen kannalta keskeisissä tehtävissä, joten ulkomailta saatavat sotataidolliset kokemukset olivat heille tärkeitä. Edustusta saatiin kattavasti kaikista puolustushaaroista ja lähes kaikista aselajeista. Opintomatkoihin osallistuneiden upseerien valintamenettelyistä ei ole säilynyt tietoa, mutta suurin osa näyttää olleen itse aktiivisia hakeutumaan ulkomaan komennuksille. Matkalle pääsyä perusteltiin toisinaan myös ohjesääntöjen uudistamistarkoituksessa.

Sotilasasiamies Hornin päiväkirjoista voidaan yhteensä löytää jopa 70 upseerin nimet, jotka vierailivat Saksassa välirauhan aikana. Matkojen tarkoitukset jakautuivat maiden välisiin sopimusneuvotteluihin (esimerkiksi Heinrichs ja Talvela), asekauppoihin (kuten Terä ja Raatikainen) sekä tässä tutkielmassa esiteltyihin opintomatkoihin. Mikäli laitamme opintomatkoihin osallistuneet upseerit yhteen listaan aikajärjestyksessä ja toimialoittain, se näyttää tältä:

Vuonna 1940

Lääkintähuolto: Brunila, von Wright, Dagerstedt ja Suolahti

Lentokonenoudot: Gabrielsson, Patajoki, Ahtiainen, Ahonius, Peltola, Pohjavirta, Tirkkonen, Tiukkanen, Metsola, Talas ja Malinen

Länsirintama: W. Tuompo, Hannula, Viljanen, Gabrielsson, Duncker ja Lukkari

Väestönsuojelu: Sihvo, Kuusela ja Hixen

Vuonna 1941

Lentäjien valinnat: Roschier

Pioneerikurssi: Saarinen

Länsirintama: Sarko, Stenbäck, Tuompo, Magnusson, Ilanko ja Ervi

Tykistökurssi: Simolin ja Ulfson

Lentokonetehtaat: Waris ja Bremer

Aliupseerikoulu: Tara ja Könönen

Sotamuseo: Palmroth

Propaganda-ala: Lehmus

Kanaalin rannikko: Valve, Göransson, Koivisto, Kiveliö, Kivikuru ja Mattila

Panssarikurssi: Lagus, Björkman ja Luntinen

Viestiala: Ekberg ja Saura

Lisäksi opintomatkoiille osallistuivat Suomen sotilasasiamiehet Berliinissä Sundman ja Horn sekä heidän apulaisensa Glantz ja Helenius. Yhteensä voidaan siis laskea upseerien määrän olevan 54. Kaikkia lueteltuja ja esiteltyjä matkoja ei kuitenkaan voida puhtaasti pitää koulutustarkoituksessa tehtyinä. Jos listalta poistetaan pääasiassa asehankintoihin liittyneet matkat, eli lentokonenoudot ja lentokonetehtaisiin tutustumiset, sekä sotilasasiamiehet apulaisineen, saadaan luvuksi 37. Lähes kaikki osallistuneet kävivät välirauhan aikana Saksassa vain kerran. Eniten Saksassa reissasi majuri Birger Gabrielsson, joka osallistui kaikkiin kolmeen lentokonenoutoon sekä kenraalimajuri Tuompon johtamaan länsirintamalle suunnanneeseen retkikuntaan.

Opintomatkalaisista (kaikki paitsi sotilasasiamiehet, eli yhteensä 50) vieraili Saksan valtaamissa Belgiassa ja Ranskassa kaikkiaan 18. Itse Saksassa komennuksella kävi 33. Näistä tiedettävästi 8 suuntautui joukko-osastoihin tai sotakouluihin, kun taas loput 25 keskittyivät muihin laitoksiin. Vuonna 1940 matkalaisia oli 23 ja vuonna 1941 heitä oli 27. Kiireisintä aikaa opintomatkoiille oli ajanjakso helmikuusta toukokuuhun 1941, johon sijoittuu kymmenen matkaa kaikkiaan viidestätoista matkasta (jos lentokonenoudot käsitellään vain yhtenä matkana).

Talvelan ja Halderin joulukuussa 1940 käymän keskustelun seurauksena opintomatkojen määrä kasvoi merkittävästi. Ne muuttuivat myös luonteeltaan pelkkien tutustumismatkojen sijasta enemmän koulutukselliseen suuntaan. Kuitenkin varsinaiseen saksalaiseen sotilaskoulutuk-

seen tutustuneiden määrä on yllättävän pieni. Koulutustapahtumiin osallistuneiden määrä kasvoi huomattavasti jatkosodan aikana.

Koska opintomatkojen määrä kasvoi kevään 1941 aikana, näyttää erikoiselta, että viimeisetkin matkalaiset palasivat Suomeen kesäkuuhun mennessä. Salzburgin ja Berliinin neuvottelut toukokuussa sekä niiden jatkuminen Helsingissä ja Kielissä kesäkuun alussa viittaavat siihen, että jatkosota ei tullut Puolustusvoimien johdolle täytenä yllätyksenä. Mahdollisesti tästä syystä kesäkuussa 1941 ei enää järjestetty uusia opintomatkvoja, sillä niistä saatuja oppeja ei olisi enää ehditty hyödyntää ennen sodan alkua.

Vallattuihin maihin suuntautuneissa matkoissa keskeisenä sisältönä oli tutustuminen alueen puolustusjärjestelyihin. Talvisodassa linnoitetut asemat olivat osoittaneet tehonsa ja tarpeellisuutensa. Maginot-linjalta, Belgian linnoitusalueelta ja Westwallilta saatujen kokemusten voidaankin päätellä olleen suomalaisille ja Salpalinja-hankkeelle ensisijaisen tärkeitä. Suomalaisille näyttää jääneen saksalaisista toimintatavoista lähinnä onnistunut vaikutelma, kun taas ranskalaisten valinnat nähtiin pääosin epäonnistumisina. Suomalaisien oli mahdollista ottaa yhtä lailla oppia molemmista. Myös meri- ja ilmavoimien Saksan länsirintamalle suuntautuneet komennukset keskittyivät pitkälti rannikko- ja ilmapuolustukseen tutustumiseen.

Saksan joukko-osastoihin ja sotakouluihin suuntautuneilla opintomatkkoilla kiinnostivat erityisesti ”uudet aselajit”, kuten panssari, pioneeri ja viesti. Samoista aiheista haluttiin myös ohjesääntöjä Suomeen. Saksa oli epäilemättä näiden aselajien tuntemuksessa maailman kärkimaita 1940-luvun alussa, joten tämän osaamisen hyödyntäminen oli ainoastaan järkevää. Majuri Saarisen laajaa matkakertomusta ja sen perusteella suunniteltua pioneerikurssia lukuun ottamatta näistä aselajimatkoista ei kuitenkaan näytä juuri säilyneen tietoa. Oletettavasti matkalta saadut havainnot on haluttu hyödyntää kotimaassa, mutta ainakin tämän tutkielman rajausten puitteissa jää epäselväksi, kuinka oppien hyödyntäminen käytännössä toteutettiin. Jälleen näyttää siltä, että liian pian seurannut jatkosota keskeytti koulutuksen kehittämisprosessin Suomessa.

Ohjesääntötoimikuntaan ja sen alajaostoihin valituista aselajiedustajista ainoastaan kolme oli osallistunut Saksaan suuntautuneelle opintomatkalle välirauhan aikana. Majuri Gabrielsson oli johtanut Stieglitz-koneiden noutomatkvoja Warnemündesta toukokuussa 1940, sekä matkustanut osana kenraalimajuri Tuompon johtamaa retkikuntaa syyskuussa. Eversti Ekberg oli

vieraillut Saksassa keväällä 1941 tutustumassa saksalaiseen viestitoimintaan. Myös everstiluutnantti Ulfsson matkusti Saksaan tutustuakseen paikalliseen tykistökoulutukseen. Edellisten lisäksi ohjesääntöjen uudistustyöhön osallistuivat ohjesääntötoimikunnan toukokuussa 1941 julkaiseman selostuksen mukaan niin ikään opintomatkoiille osallistuneet majurit Könönen, Saura ja Tuompo.

Tutkija on jokseenkin yllättynyt näin pienestä määrästä, sillä olisi voinut olettaa Saksasta saatujen oppien eteenpäin välittämisen olleen varsin korkealla ohjesääntötoimikunnan tavoitteiden listalla. On kuitenkin jopa todennäköistä, että Saksassa koulutusta saaneita konsultoitin muuta kautta ohjesääntöjen uudistamiseen liittyen, mutta heidän nimeään ei vain syystä tai toisesta ole mainittu ohjesääntötoimikunnan selostuksessa. Lisäksi on muistettava, että suomalaisten omat talvisodasta saadut kokemukset olivat edelleen etusijalla ohjesääntöjen uudistamistyössä. Saksasta saadut opit vain täydensivät niitä, minkä vuoksi puhtaan saksalaisvaikutuksen paikantaminen on haastavaa. Ohjesääntöjen päivittäminen myös jatkui jatkosodan aikana, mutta se on tämän tutkielman ajallisen rajauksen ulkopuolella.

Sotilasasiamiesten, etenkin lähes koko välirauhan ajan Suomen sotilasasiamiehenä Berliinissä toimineen eversti Walter Hornin, merkitys sotakokemusten välittäjänä oli erittäin tärkeä. He eivät ainoastaan järjestäneet suomalaisupseerien matkoja Saksaan, sopineet tapaamisia saksalaisten upseerien kanssa sekä postittaneet saksalaisia ohjesääntöjä Suomeen, vaan he osallistuivat myös henkilökohtaisesti opintomatkoiille joko yksin tai osana retkikuntaa. Erityisen merkittävä heidän roolinsa oli ennen Suomen ja Saksan sotilaallisen yhteistyön virallista alkua vuoden 1940 lopulla. Ennen vuotta 1941 Saksasta saadut ensikäden sodankäynnin opit tulivat lähes yksinomaan sotilasasiamiesten matkakertomuksista.

Kapteeniluutnantti Mattilan matkaohjelmasta näemme, että opintomatkojen ohjelmassa oli myös paljon väljää, mikä mahdollisti itse asiaan perehtymisen lisäksi muunlaisten aktiviteettien toteuttamisen. Etenkin korkeampien upseerien (kuten kenraaliluutnantti Valveen osallistuminen suuramiraali Raederin kutsuille Berliinissä) väliset tapaamiset vaikuttivat epäilemättä Suomen ja Saksan sotilaallisen yhteistyön kehittymiseen. Tällä tavoin suomalaisten oli myös mahdollista aistia ilmapiiriä Saksassa ja saada jopa tietoa saksalaisten sotasuunnitelmista Neuvostoliittoa vastaan. Myös Saksaan matkustamiseen oli varattava riittävästi aikaa, sillä julkisuuden välttämiseksi matkat oli suoritettava Ruotsin kautta, mikä vei suoraa matkaa huomattavasti kauemmin.

Opintomatkoilla suomalaiset pääsivät tutustumaan laajasti Wehrmachtin sotakalustoon ja sen suorituskykyyn. Tällä voisi kuvitella olleen vaikutusta Suomen toteuttamiin asehankintoihin Saksasta. Kuitenkin Suomi sai etenkin ennen jatkosodan alkua Saksasta pääosin vain sotasaaliina hankittua länsiliittoutuneiden materiaalia, jolloin saksalaisen kaluston tuntemus ei ollut avuksi. Saksan ollessa itsekin sodassa se ei luonnollisesti olisikaan voinut luopua, kuin pääosin vanhentuneesta kalustostaan.

Suomalaiset perehtyivät matkoillaan myös saksalaiseen koulutuskulttuuriin sekä taktiikkaan. Matkakertomuksissa on paikoittain mainintoja saksalaisten ja suomalaisten toimintatapojen yhtäläisyyksistä ja eroavaisuuksista. Erityisen kiinnostavina voidaan käsitellä kokemuksia, joissa saksalainen toimintatapa todettiin suomalaista paremmaksi; tämän kaltaiset havainnot ovat varmasti vaikuttaneet Suomessa toteutettuun kehitykseen, mikäli uusi toimintatapa on todettu soveltuvaksi suomalaisiin olosuhteisiin.

Suomalaisten upseerien välirauhan aikana Saksaan suuntautuneista opintomatkoista on säilynyt varsin niukasti tietoa. Sotilasasiamies Hornin päiväkirjojen sekä Pääesikunnan koulutusosaston kansiodien lisäksi on saatavilla vain hajanaisia mainintoja. Useimmista matkoista ei ole säilynyt matkakertomusta, eikä pelkkien matkalaskujen tai yksittäisten kirjeiden perusteella ole mahdollista koota täysin aukotonta kuvaa matkojen toteutuksesta ja kokemuksista. Erityisen ikävää on, että opintomatkojen tavoitteista ja niihin osallistuneiden upseerien valinnoista ei ole säilynyt lähteitä. Nyt kun matkoille osallistuneet ovat tiedossa henkilön tarkkuudella, on jatkotutkimusta mahdollista kohdistaa yksittäisten henkilöiden historiaan ja etsiä sieltä viitteitä joko itse matkoihin osallistumisesta motiiveineen tai matkojen vaikutuksista henkilön myöhemmällä uralla.

Kenraaliluutnantti Valveen retkikunnan huhti-toukokuussa 1941 suorittama matka Kanaalin rannikolle on erityisen huolellisesti dokumentoitu. Matkakertomuksia on useista ja jokaiselle kirjoittajalle oli ilmeisesti jaettu oma tarkasteluvastuunsa. Tämä voi johtua joko Merivoimien toimintakulttuurista, tai siitä, että matkalle osallistui niinkin korkea-arvoista upseeristoa. Voi myös olla, että opintomatkoja Saksaan oli tässä vaiheessa jo toteutettu niin monta, että nähtiin tarve matkojen tarkemmalle dokumentoinnille. Toisaalta on mahdollista, että matkakertomuksia on ollut olemassa enemmän, mutta kaikki niistä eivät ole syystä tai toisesta säilyneet tähän päivään.

Puuttuva lähdekin on lähde. Tätä taustaa vasten voidaan ajatella, että nykypäivään säilyneet lähteet on säästetty tarkoituksella antamaan välirauhana ajan tapahtumista tietynlainen kuva. Onhan mahdollista, että Saksaan suuntautuneille opintomatkoille osallistuneiden upseerien valintamenettelyn tai matkoilta saatujen oppien paljastuminen sotien jälkeen esimerkiksi valvontakomissiolle nähtiin vaarallisena vaihtoehtona, jonka seurauksena kyseiset asiakirjat hävitettiin. Säilyneitä primäärilähteitä voidaan varauksella kuitenkin pitää aitoina ja alkuperäisen tarkoituksen mukaisina, sillä ne sisältävät poikkeuksetta asianomaisten viranhaltijoiden allekirjoitukset. Samasta syystä asiakirjalähteitä voidaan myös pitää suhteellisen puolueettomia.

Matkakertomuksia sen sijaan ei voida käsitellä puolueettomina lähteinä, koska niistä on selvästi havaittavissa kirjoittajan asenne joitain kuvailemiaan asioita kohtaan. Yhtälailta voidaan historiaa taaksepäin katsoen todeta useiden aikalaisten faktoina pitämiä seikkojen olleen virheellisiä. Tässä tutkielmassa mainituista sellaisia asioita ovat esimerkiksi saksalaisten liioiteltu kyky suorittaa maihinnousu Englantiin keväällä 1941 tai taistelulaivojen vapaus operoida avomerellä ilman vihollisen lentokoneiden uhkaa syksyllä 1940. Matkakertomukset kuitenkin antavat melko luotettavan kuvan siitä, kuinka matkalle osallistunut upseeri on henkilökohtaisesti kokenut matkan aikana tapahtuneet asiat. Hänen kokemuksensa onkin ollut ensiarvoisen tärkeä silloin, kun hän on välittänyt oppimiansa asioita eteenpäin muille ihmisille.

Lähteiden vähyys ja toisaalta opintomatkojen pienimuotoisuus ovat epäilemättä vaikuttaneet siihen, että aiheesta ei juuri ole olemassa aiempaa tutkimusta; Suomen ja Saksan väliseen yhteistoimintaan keskittyneissä tutkimuksissa opintomatkat on ohitettu pääsääntöisesti ainoastaan sivuhuomautuksella. Näin myös matkojen vaikutusten arvioiminen on haastavaa. Jatko-tutkimuksella olisi erityisen tärkeää yrittää selvittää vähämateriaalisten, kuten Laguksen, Simolinin ja Ekbergin, matkojen toteutus sekä havainnot. Kyseiset herrat olivat kuitenkin asemansa puolesta keskeisessä roolissa oman aselajinsa kehityksessä, joten heidän matkojensa lähempi tarkastelu olisi keskeistä mahdollisen saksalaisvaikutuksen arvioimiseksi.

Yleensäkin olisi tärkeää tutkia Saksassa välirauhan aikana käyneiden upseerien toimintaa jatkosodan aikana ja sen jälkeen. Onko heidän opintomatkojensa aikana saatuja kokemuksia hyödynnetty myöhemmin? Millä tavoin oppeja välitettiin eteenpäin? Vaikuttivatko matkakokemukset asehankintoihin tai taktiikan kehittämiseen? Entä näkyvätkö opintomatkojen havainnot jatkosodan ohjesäännöissä ja oppaissa?

7 LÄHTEET

1) Arkistolähteet (Suomen Kansallisarkisto)

1.1 Puolustusvoimien Pääesikunta, Yleisesikunta, Päämaja

Yleisesikunnan päällikön diaarit, pöytäkirjat, kertomukset, katsaukset, 1940–1945, T-20117/2

Yleisesikunnan päällikön kirjeenvaihto, 1940–1941, T-20117/4

Valkoisen ruusun ritarikunnan kunniamerkkien esittelyt, T-5665/1

Ulkomaantoimisto

Raportit, kirjeenvaihto, 1933–1940, T-21397/12

Koulutusosasto, yleinen koulutustoimisto

Kirjeenvaihto, 1940, T-17649/10

Yleinen, salainen ja henkilökohtainen kirjeenvaihto, 1940, T-17649/16

Sisällysluettelot ja diaarit 1938–1941, T-17650/6

Salainen kirjeenvaihto, 1941, T-17651/2, käyttörajoitus

Salainen kirjeenvaihto, 1941, T-17651/3

Salainen kirjeenvaihto, 1941, T-17651/7

Yleinen kirjeenvaihto, 1941, T-17651/10

Yleinen, salainen ja henkilökohtainen kirjeenvaihto, 1941, T-17651/15

1.2 Suomen sotilasasiamies Berliinissä

Yleinen ja salainen kirjeenvaihto, 1930–1940, SARK-2139/10

Yleinen kirjeenvaihto, 1935–1941, SARK-2139/11

1.3 Pikkukokoelmat

Walter Hornin päiväkirjat, PK-1075, käyttörajoitus

2) Julkaistut lähteet

2.1 Tutkimukset ja opinnäytteet

Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen: Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*, Maanpuolustuskorkeakoulun Taktiikan laitoksen julkaisusarja 1, 2.painos, Helsinki 2014

2.2 Kirjallisuus

Bror, Laurila: *Talvisodasta jatkosotaan*, Kustannusosakeyhtiö Fennia, Hanko 1986

Jalanti, Heikki: *Suomi puristuksessa 1940–1941*, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Lahti 1966

Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty*, 2. painos, Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 1988

Kemppi, Jarkko: *Suomalaisen sotataidon kehittyminen vuosina 1918–1924*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2, n:o 9, Edita Prima Oy, Helsinki 2006

Korhonen, Arvi: *Barbarossa-suunnitelma ja Suomi*, WSOY, Porvoo 1961

Tynkkynen, Vesa: *Tuleva sota: ennustamisen sietämätön vaikeus*, Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarja 1, Edita Publishing Oy, Keuruu 2017

Vehviläinen, Olli: *Jatkosodan kujanjuoksu*, WSOY, Juva 1982

2.3 Muistelmat

Talvela, Paavo: *Sotilaan elämä 1*, 2. painos, Gummerus oy, Jyväskylä 1976

Terä, Martti V.: *Tienhaarassa - Syksyn 1940 tapahtumat Barbarossa-suunnitelman taustaa vasten*, Otava, Keuruu 1962

2.4. Oppaat

Renvall, Pentti: *Nykyajan historiantutkimus*, WSOY, Helsinki 1965

Tuomi, Jouni, Anneli Sarajärvi: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2009

2.5 Artikkelit

Jokipii, Mauno: Ilmatoiminta Suomessa välittömästi ennen jatkosotaa, *Scripta Historica VIII*, Matti Lackman (toim.), Oulun historiaseuran julkaisuja, Oulun kirjateollisuus Oy, Oulu 1983

Jokipii, Mauno: Saksan ja Suomen laivastoyhteistyö 1941 jatkosodan syttymiseen asti, *Sotahistoriallinen aikakauskirja 1*, Vilho Tervasmäki, Matti Lappalainen, Leo Saulamo, Markku Palokangas, Eero Elfvingren (toim.), Sotahistoriallisen seuran ja sotatieteen laitoksen julkaisuja, Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu 1980

Kesseli, Pasi: Mihin sotahistorian tutkimuksen painopiste tulisi tulevaisuudessa suunnata? *Suomalaisen sotahistorian tutkimuksen nykytila*, Mikko Karjalainen ja Petteri Jouko (toim.), Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2 n:o 11, Edita Prima Oy, Helsinki 2008

Manninen, Ohto: Barbarossa ja suomalaisten operaatiokaavailut, *Sotilasaikakauslehti n:o 6–7*, 1976

Manninen, Ohto: Matkakertomus toukokuulta 1941, *Sotilasaikakauslehti*, 1984

Mikola, K. J.: Vuosien 1940–1941 suomalais-saksalaisen yhteistoiminnan tarkoituksien ja muotojen tarkastelua, *Tiede ja ase nro. 25*, 1967